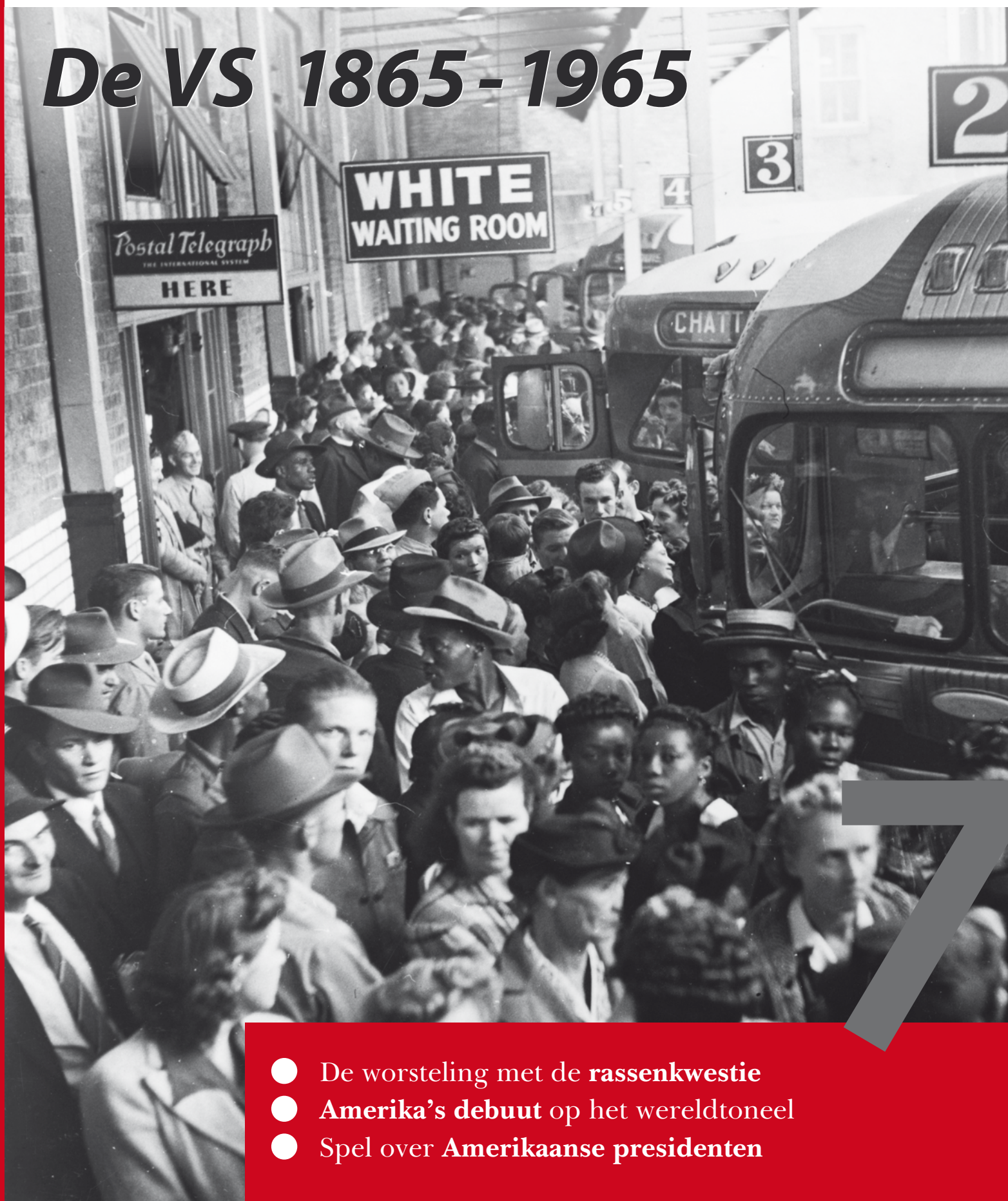

De VS 1865 - 1965

- De worsteling met de **rasenkwestie**
- **Amerika's debuut** op het wereldtoneel
- Spel over **Amerikaanse presidenten**

De Verenigde Staten hebben het afgelopen jaar met de hervervkiezing van Obama uitgebreid in de belangstelling gestaan. Reden genoeg om te veronderstellen dat leerlingen grote interesse zullen hebben voor het examenonderwerp 'De Verenigde Staten en hun federale overheid 1865 - 1965'.

Allereerst heeft Jan van Oudheusden een handig schema over de stofomschrijving gemaakt met praktische download. Vervolgens zijn er mooie inhoudelijke artikelen over de Burgeroorlog, de rassenscheiding en over het debuut van de VS op het wereldtoneel van de

auteurs Ruud Janssens, Chris Quispel, Doeko Bosscher en wederom Jan van Oudheusden. En dan natuurlijk de workshops. Arnoud Aardema heeft voor verschillende nascholingsconferenties een interessante presentatie gehouden over het kritisch bekijken van historische foto's als bron. Daan Schuijt komt met een historisch spel waarbij verschillende Amerikaanse presidenten worden vergeleken. En Jan de Vries heeft een mooie workshop gemaakt over de kritische songteksten van folkzanger Woody Guthrie.

De afgelopen tien jaar heb ik mij als redacteur, bladmanager en hoofdredacteur met genoeg voor Kleio ingezet. Naast een substantiële groei van het aantal auteurs, vernieuwing van de vormgeving en een grotere variatie in rubrieken laat ik een zeer competente en creatieve redactie na. Zij nemen met genoeg mijn taken over. Het gaat u allen goed.

Joke Noordstrand

Contributies 2012

- Salaris t/m LB6 € 60,-
- Salaris vanaf LB7 € 70,-
- Docent met drie of meer vakken € 45,-
- Baan van minder dan 0,6 fte € 50,-
- Kennismakingslid € 35,- (alleen voor studenten)
- Buitengewone leden, pensioen, VUT € 55,-
- Partnerlidmaatschap € 80,-

Abonnement:

- Binnenland € 71,-
- Buitenland, Europa € 75,-
- Buitenland, overig € 85,-
- Losse nummers € 12,-

incl. verzendkosten

Leden- en abonnementsadministratie

Administratiekantoor
H. Adema,
Aldlânsdyk 50
9051 DH Stiens
Tel 058 - 257 54 47
Fax 058 - 257 39 99
henk_adema@hotmail.com

Website: www.vgnkleio.nl

Algemeen Bestuur VGN

Ton van der Schans

voorzitter
(CEVO, basisonderwijs, commissie Pabo)
Spoorstraat 38
2411 EG Bodegraven
Tel. 0172 - 617 337
Mob. 06 - 42667942
a.a.vanderschans@driestar-educatief.nl

Maud Knook

penningmeester
Ertskade 133
1019 ED Amsterdam
Tel. 020 - 418 55 10
maudknook@kpnmail.nl

Martin Bezemer

(commissie vmbo)
Burg. van Oordtstraat 16
3851 JT Ermelo
Tel. 0341 - 556 240
mbezemer@groevenbeek.nl

Vincent Loth

(KNHG, vwo)
Heydenrijkstraat 100
6521 LS Nijmegen
024 - 323 32 12
v.c.loth@xmsnet.nl

Marcel Nonhebel

secretaris
(didactiekcommissie)
Archimedesstraat 117
2517 RT Den Haag
Tel. 070 - 360 32 05
Mob. 06 - 518 31 687
m.nonhebel@casema.nl

Hellen Janssen

(commissie havo/vwo)
Groesbeeksedwarsweg 29-B
6521 DA Nijmegen
hellenjanssen@me.com

Advertenties Kleio

Lottie Pohlmann
Mob. 06 - 491 054 49
lottiepohlmann@yahoo.com

Berichten voor het VGN-bestuur kunt u mailen of opsturen aan de secretaris, Marcel Nonhebel.

Kleio is het blad van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis. **Wilt u lid worden?** Aanmelding is mogelijk via de VGN-site. VGN rekening: 128701 t.n.v. penningmeester VGN Stiens

Redactie Kleio

Joke Noordstrand

hoofdredacteur
Lorentzplein 18 | 2012 HG Haarlem
Tel. 023 - 532 99 04
j.noordstrand@worldmail.nl

Juul Lelieveld | Annemiek de Groot

eindredactie
Kastanjelaan 4 | 6533 BD Nijmegen
Tel. 024 - 360 22 83
Burgstraat 48 | 4201 AD Gorinchem
Tel. 0183 - 707 446
redactie@vgnkleio.nl

Robert Boonstra

Blokstraat 40 | 8012 AZ Zwolle
Mob. 06 - 142 88 807
re.boonstra@windesheim.nl

Ger van der Drift

Bouwlust 193 | 3162 SB Rhooon
Tel. 010 - 481 22 43
g.vanderdrift@penta.nl

Anny Hartgerink

secretaris
Aa-park 10 | 8032 CS Zwolle
Tel. 038 - 453 35 13
a.hartgerink-deleeuw@planet.nl

Ramses Peters

Stieltjesstraat 35 | 6511 AJ Nijmegen
Mob. 06 - 14 31 86 09
ramsespeters@gmail.com

Daan Schuijt

Sara Knipscheerstraat 48 | 2331 SK Leiden
Tel. 071 - 572 79 82
d.schuijt@fioretti.nl

Nicole van der Steen

Keltenoord 60 | 3079 ZG Rotterdam
Tel. 010 - 483 67 44
nvdsteen18@gmail.com

Ben Vriesema

Redacteur boeken
Saturnusstraat 7 | 2024 GH Haarlem
Tel. 023 - 525 12 50
beninhaarlem@hotmail.com

Kleio is een uitgave van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland
Opmaak: Bianca Emanuel
Magazine Design, Overveen
Fotografie leerlingen: Saskia Lelieveld
Druk: Drukkerij Ten Brink, Meppel
ISSN 0165-6449

Kopij voor de Kleiokrant kunt u sturen naar redactie@vgnkleio.nl.
Neem voor informatie over adverteren in Kleio contact op met Lottie Pohlmann (zie hiernaast).

24

37

4 De Verenigde Staten en hun federale overheid
 Commentaar op de stofomschrijving en een schematische weergave - Jan van Oudheusden

10 Idealisme in Amerikaans buitenlands beleid
 Pogingen om wereldvrede te creëren van 1918 tot 1945
 Ruud Janssens

18 Gescheiden, maar (on)gelijk
 De rassenkwestie in de Verenigde Staten na de Burgeroorlog - Doeko Bosscher

24 Dwing leerlingen om echt te kijken
 Een kritische benadering van historische foto's als bron - Arnoud Aardema

30 Wie wint? Drie wint!
 Spelvorm met de presidenten Johnson en Johnson
 Daan Schuijt

37 Amerika's debuut op het wereldtoneel
 Van toeschouwer naar actieve medespeler
 Jan van Oudheusden

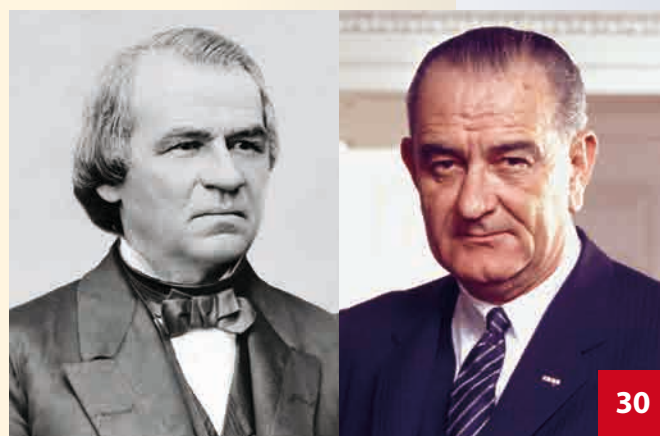
44 Een nieuw zelfbewustzijn?
 Na twee oorlogen kon Amerika rassendiscriminatie niet langer negeren - Chris Quispel

52 This land is your land
 Honderd jaar Verenigde Staten door de ogen van Woody Guthrie - Jan de Vries

58 De mens is tot genocide in staat
 'De Holocaust en andere genociden' nuttig voor onderwijs
 Joke Noordstrand

34

30

- 16 Hans Pols... en de geschiedenis
- 23 Boeken
- 28 Uitgelezen Reizen zonder John
- 34 Museum
- Rijksmuseum van Oudheden
- 42 Kleio in de klas
- 50 Lokaal van... Albert Jens
- 55 Webrecensie The Authentic History Center en Smithsonian
- 56 Recensies
- 62 Column Edith van Gameren
- 63 Kleiokrant

Foto cover:
 Een busstation in
 Memphis. Ester
 Bubley, 1934. Li-
 brary of Congress.

De Verenigde Staten en hun federale overheid

Commentaar op de stofomschrijving en een schematische weergave

Wat van vrijwel alle voorgaande edities van de examenstof gezegd kan worden, is ook waar met betrekking tot de allerlaatste stofomschrijving van het centraal schriftelijk eindexamen geschiedenis (oude stijl). Aan de ene kant een knap stuk werk dat op veel plaatsen uitnodigt tot zinvolle lessen over de interne verhoudingen en de groei naar supermachtstatus van Amerika; aan de andere kant een document met enkele jammerlijke omissies.

Jan van Oudheusden is geschiedenisdocent en oud-hoofdredacteur van Kleio; hij schreef onder meer *Een kleine geschiedenis van Amerika* (Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 2012).

Amerika is altijd weer een dankbaar onderwerp voor de geschiedenisdocent. Gelukkig heeft de stofomschrijvingscommissie gekozen voor een brede benadering, zowel in tijd als in thematiek. De stof bestrijkt precies een eeuw. De keuze voor de periode 1865-1965 valt goed te verdedigen: vanaf 1865 konden de Verenigde Staten de wonden van de Burgeroorlog likken en vooruit kijken, zich richten op eigen groei en op zoek gaan naar een plaats in de wereld. De massaproductie, de groei van de infrastructuur, de aarzelende stappen op weg naar wereldmacht, de status van de zwarte bevolking, de roep om democratisering en de pogingen tot actieve wetgeving op sociaal-economisch terrein vormen enkele van de vele boeiende deelonderwerpen in deel een (1865-1918). In het tweede gedeelte (1918-1945) vormen de *Red Scare*, de (schijn)welvaart van de *twenties*, de *New Deal*, het isolationisme en de Tweede Wereldoorlog interessante focuspunten. In deel drie (1945-1965) zijn dat ondermeer de Koude Oorlog, de *Great Society* en het rassenvraagstuk. Haast stuk voor stuk onderwerpen waar de gemiddelde docent meer dan vertrouwd mee is. Hij kan dan ook zijn eigen accenten leggen, met steun van de stofomschrijving.

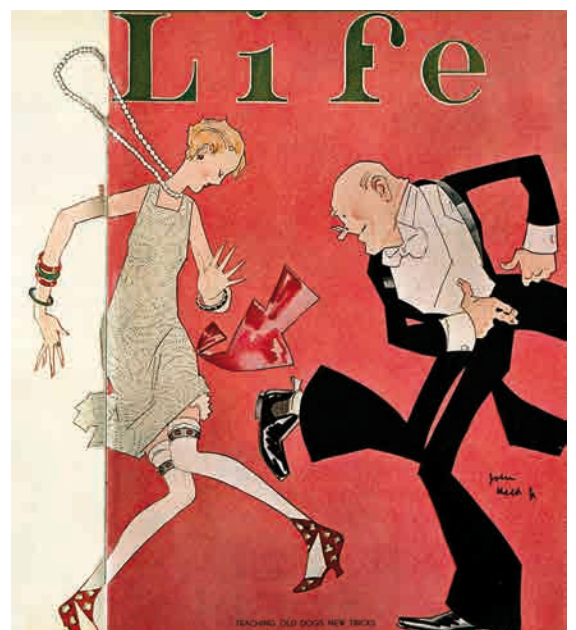
Drie verhaallijnen

De commissie heeft gekozen voor een drietal 'verhaallijnen'. Dit zal beslist de overzichtelijkheid en leerbaarheid van de leerstof bevorderen. Na een korte inleiding over de staatsinrichting richt de vraagstelling zich op:

- de industrialisatie en haar maatschappelijke en politieke invloed; de (nog altijd actuele) discussie tussen voorstanders van staatsonthouding en pleitbezorgers van actief overheidsingrijpen in de economie;
- de ontwikkeling van de burgerrechten, met name die rond de status van de zwarte bevolking;
- het buitenlands beleid van de Verenigde Staten, met name de machtsontplooiing die al in periode 1 zichtbaar is, vanaf de opening van Japan in 1853.

De stofomschrijving maakt het mogelijk om veel vergelijkingen door de tijd heen te maken. Ik noem maar een voorbeeld: de overeenkomsten en verschillen tussen de *Red Scare* van 1920 en het mccarthyisme van dertig jaar later.

John Held jr., illustratie voor het omslag van *Life* magazine, 1926: *How to do the Charleston, or teaching old dogs new tricks*. John Held was een van de bekendste illustratoren uit de roaring twenties.

Mijn jaarlijkse uitpluizerij van de stofomschrijving stemde mij tevreden met de evenwichtige en consequente structurering, en met de meeste van de gekozen deelonderwerpen. Helaas constateerde ik - samen met andere kritische lezers - dat de commissie enkele vitale thema's van de tafel heeft geveegd (kennelijk uit een op zich begrijpelijke beperkingsdrang). Haast geen woord wordt er gewijd aan het fenomeen immigratie, hoewel de massale instroom van goedkope arbeidskrachten uit Europa rond de vorige eeuwwisseling voor Amerika een belangrijke economische groeifactor betekende, en tegelijk de *Progressive Movement* bewoog tot acties en initiatieven (waarvan de immigrantenopvanghuizen wel staan vermeld). Het droeve lot van de indianen blijft geheel onvermeld, al had men dit aspect nog zo mooi kunnen inpassen in de verhaallijn van de groei van de spoorwegen en de betekenis van *Manifest Destiny*. Voor periode 1 en 2 vond ik het vreemd dat de militaire inspanningen die leidden tot de overwinning van de geallieerden onbesproken blijven. Hetzelfde geldt voor de te summiere aanduiding van de oorlog in Korea, overigens een van de aanjagers van het mccarthyisme. De positie van vrouwen in de Amerikaanse samenleving komt maar heel vluchtig ter sprake; hun oorlogsinspanningen 1941-1945 worden kort aangestipt. Nog wat kleinere opmerkingen:

- Misschien een kwestie van smaak, maar het consequent gebruik van de politiek hypercorrecte termen 'witten' en 'zwarten' irriteert mateloos, én het doet geen recht aan de gecompliceerde bevolkingssamenstelling van de Verenigde Staten. Zo krijg je gedachten van kort-door-de-bocht zinscombinaties, zoals: '*De zwarte bevolking gebruikte stakingen en demonstraties om voor haar rechten op te komen ... Groepen van witte arbeiders keerden zich ... tegen de zwarte bevolking, doordat zwarte arbeiders werden gebruikt om stakingen te breken.*' En nog zo'n exemplaar: '*In het algemeen weigerden witten en molesteerden ze zwarte betogers.*'
- De gepropageerde *Open Door Policy* met betrekking tot China werd al vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog door Japan gefrustreerd, en niet pas in de jaren dertig.
- Frankrijk behoorde in 1941 niet tot de geallieerde mogendheden, met wie Roosevelt de strijd aanbond tegen 'de fascistische landen' (bedoeld worden hier het keizerrijk Japan, nazi-Duitsland en het fascistische Italië).

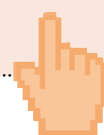

- Door de - bij nader inzien - onlogische cesuur van 1965 wordt het moeilijk om de *long hot summers*, *Black Power* én het inzakken van de burgerrechtbeweging van King expliciet te behandelen. 1968 was logischer geweest. Dat geldt ook voor de Vietnamoorlog: anno 1965 was er beslist nog geen sprake van massaal verzet in eigen land tegen die oorlog waarvan de tekst gewaagt.
- Helaas is geen enkele moeite gedaan om een enigszins representatieve, handzame literatuurlijst toe te voegen.

Maar vooruit! Aan de slag met dit boeiende onderwerp! De leerstof biedt voldoende interessante wetenswaardigheden voor boeiende lessen. Voor het gemak van mijzelf en de Kleio-lezer (en de leerlingen, waarom niet?) heb ik de hele stof vervat in een schema: drie tijdvakken, drie verhaallijnen (A, B en C), dus negen vakjes; plus een inleiding. Ik heb geprobeerd elke relevante bouwsteen uit de tekst in dit schema te plaatsen. Persoonsnamen staan **vet**, Engelstalige termen *cursief*. Ik heb niets toegevoegd van buiten de syllabus.

Hopelijk biedt het schema voldoende houvast en mogelijkheid tot naslag voor de collega's die binnenkort met het bijltje mogen gaan hakken. Ik wens hen en hun examenkandidaten veel vruchtbare lessen toe. ▶

Het schema is ook te downloaden van
www.vgnkleio.nl/kleio.

De Korea-oorlog (1950-1953) komt in de stofomschrijving slechts summier aan bod.

De Verenigde Staten en hun federale overheid 1865-1965

Thomas Jefferson (rechts), Benjamin Franklin (links), and John Adams (midden) werken aan de Declaration of Independence in Philadelphia. Jean Leon Gerome Ferris/Library of Congress.

Staatsinrichting VS

- 1776 onafhankelijkheid van Engeland
- 1787 (Founding Fathers:) **grondwet**, uitgaand van *trias politica* (Montesquieu)
 - federalisme: federale overheid regelt buitenlandse politiek, defensie, financiën en economisch verkeer tussen deelstaten; deelstaten zijn autonoom op o.a. onderwijs, politie, rechtspraak

uitvoerende macht: PRESIDENT (4j)

- staatshoofd, regeringsleider + opperbevelhebber
- benoemt ministers + hoge ambtenaren + leden Hooggerechtshof
- suspensief veto
- (rol VS wereld → *imperial presidency*)

wetgevende macht: CONGRES

- keurt wetten, begrotingen, benoemingen goed
- recht van *impeachment*
- 2/3 meerderheid kan presidentieel veto opheffen

rechterlijke macht: HOOGGERECHTSHOF

- toetsing wetten aan Grondwet

amendementen + federale wetten zijn bindend voor deelstaatwetgeving, maar reikwijdte kan door deelstaten worden ingeperkt.

PARTIJEN

	REPUBLIKEINEN (1854)	DEMOCRATEN
1865 - ± 1900	Afschaffing slavernij (Burgeroorlog); opkomen voor zwarten <i>Free labor</i> Krachtige (federale) overheid Invoerrechten ten bate van industrie	Tegen regulerende overheid Voor <i>states rights</i> <i>Aanhang</i> : • blanke zuiderlingen • westelijke pioniers • immigranten in steden
Na ± 1900	<i>Aanhang</i> : bourgeoisie en bedrijfsleven Conservatisme: • tegen immigratiestroom • voor moreel appèl	Komen op voor kleine man Voor activistische overheid (soc.-econ.) Verzorgingsstaat, <i>big government</i>

Periode 1: 1865 - 1918

	A. Industrialisatie en haar politiek-maatschappelijke invloed <i>Liberale traditie ↔ regulerende overheid</i>	B. Ontwikkeling burgerrechten <i>Status zwarte bevolking</i>	C. Buitenlands beleid <i>Expansie VS</i>
	Tot 1865:VS overwegend agrarisch. factoren <i>industrialisatie</i>: - grondstoffen - werkrachten - activiteit ondernemers - spoorwegen, communicatie overheid: econ. liberalisme, maar wel tariefpolitiek tegen 1900: corporaties, <i>trusts</i>, kartels verdringen fam. bedrijven technologie → massaproductie sociale/etnische tegenstellingen invloed grootindustrie op overheid 1886 organisatie arbeiders: <i>AFL</i> (stakingen+geweld wekken weezin publiek) organisatie boeren: <i>People's Party</i> (=populisten), tegen grootkapitaal, voor kleinsteds Amerika, maar wel voor modernisering landbouw <i>Progressive Movement</i>: hervormers uit middenklasse; doelen: democratisering; tegen macht grootindustrie; industrieel Amerika opvoeden; middelen: - opvang immigranten - onderzoeksjournalistiek die misstanden toont	(1863) afschaffing slavernij → ex-slaven dienen in leger Noord 13e amendement: verbod slavernij 14e amendement: gelijke behandeling ongeacht kleur 15e amendement: zwart kiesrecht 1865-1877 Reconstruction → zwarten (<i>Freedmen</i>) beschermd Na 1877: begin segregatie: - <i>Jim Crow</i>-wetten - Terrorisering KKK e.a. Karig, afhankelijk bestaan van freedmen als <i>sharecroppers</i> Katoenoogst onder druk prijsdaling Landbouwdepressie → zorgen voor sharecroppers Tegen 1900: Booker T. Washington komt op voor zwarten d.m.v. vakopleiding; zijn weg naar emancipatie: goed gedrag + scholing = respect winnen W.E.B. Dubois e.a. zien dit als aanpassing aan racistische samenleving → 1909 <i>NAACP</i>, die via rechtszaken ongelijkheid wil bestrijden Presidenten bestrijden segregatie niet (zien blanke kiezers naar de ogen).	Afzijdigheid VS in Europese zaken vanaf 1823 (Monroe-doctrine) Voorop staat: <i>frontier</i> verleggen = continentale uitbreiding <i>Manifest destiny</i>: ontsluiting continent = lotsbestemming VS 1869 1e transcontinentale spoorlijn, geografische afronding industriële uitgroei zet afzijdigheid onder druk (al vanaf opening Japan 1853) 1883 begin VS-vloot econ., pol. en ideologische motieven → interesse voor Azië en Latijns-Amerika <i>Open Door Policy</i> (±1900) dekmantel voor veiligstelling Aziatische markten voor VS. 1898: <u>Spaans-Amerikaanse oorlog</u> (met discussies over imperialisme) versterkt VS-positie in Caribisch gebied en Stille Oceaan - Cuba: protectoraat - Filippijnen: ± kolonie - Concessie Panama Kanaal Theodore Roosevelt is actief in buitenlandse politiek, VS groeien naar wereldmacht. Amerikaanse troepen ingezet om belangen in o.a. China, Japan, Cuba, Mexico te waarborgen.
1901-1909 Theodore Roosevelt (Rep.)			
1913-1921 Woodrow Wilson (Dem.) ↓	Roosevelt en Wilson: actieve wetgeving → aanpassing industr. samenleving; minder materialisme; oog voor individu		
↓	WO I (VS: 1917-1918): Groeiende overheidsuitgaven <i>War Industries board</i> regelt oorlogseconomie + Am. markt Overheidsbemoeienis tot eind WO I	WO I: - Deelname zwarte soldaten - zwarten in oorlogsindustrie → Zwarten strijdbaarder	WO I: VS eerst neutraal 1915 torpedering <i>Lusitania</i> 1917 Onbeperkte Duikbotenoorlog + Zimmermann-telegram → Wilson verklaart oorlog aan DL <i>'To make the world safe for democracy'</i>

Periode 2: 1918 - 1945

	A. Industrialisatie en haar politiek-maatschappelijke invloed <i>Liberal traditie ↔ regulerende overheid</i>	B. Ontwikkeling burgerrechten <i>Status zwarte bevolking</i>	C. Buitenlands beleid <i>Expansie VS</i>
↓ 1913-1921 Woodrow Wilson (Dem.)	1919-1920: Red Scare na Russ. Revolutie stakingen arbeiders →→→→→ einde invloed <i>Progressives</i>	→ arrestaties 'communisten', in strijd met burgerrechten	1919 Wilson te Versailles: <i>Veertien Punten</i> : - internationaal rechtssysteem - zelfbeschikkingsrecht volkeren - afzien van oorlog - Volkenbond
1921-1923 Warren Harding (Rep.)	Harding en Coolidge : varen blind op vrije marktmechanisme Nieuwe industrietakken (elektronica) met concentraties	raciale onlusten: zwarten staken/demonstreren, dit lokt blank geweld uit zwarten als stakingsbrekers	(1919) Congres verworpt 'Versailles' (bang voor verlies soevereiniteit) herwaardering oude Am. waarden
1923-1929 Calvin Coolidge (Rep.)	Rationalisatie + efficiency → prijsdaling; die leidt mét loonstijging tot welvaart Consumptiegroei o.i.v. reclame Optimisme rond <i>New Capitalism</i>	zwarte migratie: van zuidelijke platteland naar noordelijke steden	internationaal ingrijpen slechts uit eigenbelang VS en ad hoc protectionisme
1929-1933 Herbert Hoover (Rep.)	Massamedia: boodschap van harmonie + antisocialisme Structurele zwaktes: - landbouw - textiel, spoorwegen, mijnen - ongelijke inkomens - overproductie → 1929 storten aandelen in → recessie wordt depressie faillissementen banken Hoover weet geen antwoord → (wil marktmechanisme behouden, beperkt overheidsingrijpen) → toename problemen	- gettovorming - zwarten ongeschoold werk → protestacties, rechtszaken	relatie tot <i>Latijns-Amerika</i> : - VS eigenbelang voorop - exclusieve VS invloedssfeer, - economisch imperialisme - mogelijkheid gewapend ingrijpen geen volledige terugkeer in isolationisme (welbegrepen eigenbelang)
1933-1945 Franklin D. Roosevelt (Dem.) ↓ ↓ ↓	Roosevelt: New Deal brengt actieve rol overheid: wetten; organisaties New Deal : afkeuring zakenlieden, maar steun electoraat Hooggerechtshof: 'wetten (NRA) ongrondwettig' hervormingen tweede New Deal : blokkade REP. + Zuid. DEM	1929 beurskrach: zwarten de dupe New Deal : Zwarten uiten waardering én ontevredenheid. Discriminatie zwarte werklozen door uitkeringsbureaus. Roosevelt moet blanke kiezers naar de ogen zien. 37 zelfhulporganisaties voor/door zwarten gerechtelijke discriminatie: blanke jury's	Depressie en isolationisme → Voor buitenlandse militaire acties (zoals eerder in Latijns-Amerika) weinig draagvlak Roosevelt: ' <i>Good neighbour policy</i> ' jegens Latijns-Amerika → econ. samenwerking, leningen, Opkomst fascisme: <i>Open Door Policy</i> Azië onder druk Isolationisme: 1935 neutraliteitswet
↓ ↓	WO II: einde werkloosheid Productieverdubbeling, tekort arbeidskrachten → vrouwenarbeid, vakbeweging meer macht	WO II: Federaal beleid: in legeronderdelen toenemende rechtsgelijkheid blank/zwart	WO II: <i>Lend Lease Act Atlantic Charter</i> Pearl Harbor → Jap+DI+It ↔ VS 1945 Jalta: kwestie-Polen; Verenigde Naties

Periode 3: 1945 - 1965

	A. Industrialisatie en haar politiek-maatschappelijke invloed <i>Liberale traditie ↔ regulerende overheid</i>	B. Ontwikkeling burgerrechten <i>Status zwarte bevolking</i>	C. Buitenlands beleid <i>Expansie VS</i>
1945-1953 Harry S. Truman (Dem.)	Geen depressie: productie duurzame consumptiegoederen '46 <i>GI-Bill</i> : soepele demobilisatie Truman wil <i>New Deal</i> redden tegen Rep. meerderheid in babyboom → impuls arbeidsproductiviteit welvaartsgroei voor blanke arbeiders en middenklasse 1948 Trumans 2e termijn: belofte <i>Fair Deal</i> , effectief tegengewerkt door conservatief Congres	Truman agendeert burgerrechten: fed.regering moet zwarten beschermen verbodsregels discriminatie binnen federale overheid jaren '50: groei zwarte middenklasse blanke acceptatie gemengde samenleving 1954: NAACP wint 'Brown': segregatie onderwijs ongrondwettig 1955: Rosa staat niet op → ds. King : busboycot, geweldloos verzet, <i>sit ins</i> , marsen voor kiesrecht	Truman hard t.o. Sovjet-Unie 1945 Potsdam: bezetting Duitsland; die loopt uit op Duitse deling 1949 VS-atoombom moet SU imponeren VS ziet SU als gevaar voor kap. En democratie; SU ziet in vrijhandels-streven VS 'westers imperialisme' Koude Oorlog: VS centrale rol als wereldleider (basis in WO II) Militair-industrieel complex
1953-1961 Dwight D. Eisenhower (Rep.)	onder Eisenhower groeit militairindustrieel complex - einde loon- en prijscontrole - korting subsidie boeren - rest <i>New Deal</i> + <i>Fair Deal</i> intact	zuidelijke blanken zetten zich schrap: opleving KKK	1947: Trumandoctrine , Marshallplan <i>containment</i> -politiek 1948: blokkade Berlijn 1949: SU-atoombom; China communistisch; oprichting NAVO 1950-53 oorlog Korea McCarthyisme (1950-1954), optie nucleair wapen tegen comm. agressie
1961-1963 John F. Kennedy (Dem.)	Welvaart, maar kritiek Galbraith op gebrek overheidsbeleid + nadelen consumptiemaatschappij. Hij pleit voor beter onderwijs ↓ Kennedy wil met <i>New Frontier</i> natie in beweging, maar Congres steekt daar stokje voor	1957 Little Rock: Eisenhower zet nationale garde in tv-beelden raciaal geweld Kennedy agendeert <i>Civil Rights</i> , aangespoord door Mars op Washington 1963	<i>Dominotheorie</i> → Eisenhower steunt Zuid-Vietnam 1957 begin ruimterace SU ↔ VS (1961) Kennedy wil man op maan → elan
1963-1969 Lyndon B. Johnson (Dem.) ↓	1964: Johnson <i>Great Society</i> belooft war on poverty steun van Dem. meerderheid in Congres	1964: Johnson tekent <i>Civil Rights Act</i> 1965: idem <i>Voting Rights Act</i> zwarte radicalisering → <i>Nation of Islam</i> en <i>Black Panthers</i> → rellen zwarten ↔ gezaghebbers	1961: crisis rond Berlijnse Muur: Kennedy mijdt confrontatie met SU 1962: Cuba crisis (na revolutie Castro 1959): VS nu wel oog in oog met SU; riskante politiek, gevolgd door stappen tegen nucleaire dreiging
↓	VIETNAMEERLOG → - hoge kosten → bezuiniging op hervormingsuitgaven - protesten studenten + zwarten - kritiek op consumptiemaatschappij → sociale onrust - regulerende rol overheid ter discussie		VIETNAMEERLOG: Kennedy 'zet' steun aan Zuid-Vietnam 'voort', Johnson ook, Maar beiden verlegen over ondemocratisch Saigon-bewind 1964 <i>Tonkin-resolutie</i> → escalatie, massale troepenverzending Protesten in VS → heroverweging rol VS in wereld

Idealisme in Amerikaans buitenlands beleid

Pogingen om wereldvrede te creëren van 1918 tot 1945

In het eindexamenonderwerp 'De Verenigde Staten en hun federale overheid' is een van de 'verhaallijnen' het buitenlands beleid, waarin 'de Amerikaanse expansie centraal' staat. Dat is een nogal eenzijdige benadering, waardoor leerlingen weinig inzicht in dit onderwerp zullen krijgen.

Ruud Janssens
is hoogleraar
Amerikanistiek aan
de Universiteit van
Amsterdam.

Het College van Examens gebruikt in de syllabus geschiedenis voor het centraal examen 2013 nadrukkelijk de begrippen 'isolationisme' en 'expansie' om het buitenlands beleid van de Verenigde Staten te karakteriseren.¹ Afgezien van het feit dat isolationisme en expansie op zich tegenstrijdige begrippen zijn, hetgeen tot verwarring kan leiden, zijn er ook kanttekeningen te plaatsten bij het gebruik van elk van deze begrippen. Het is eigenlijk alleen terecht om de term 'isolationisme' te gebruiken in de context van de afkeer van oorlogen in Europa en Azië in de jaren dertig. De nadruk op de expansie van de Verenigde Staten lijkt vooral op de revisionistische geschiedschrijving van Amerikaans buitenlands beleid uit de jaren zestig. In dit stuk zal ik een recentere benadering gebruiken, waarin de Amerikaanse denkbeelden over de rol van de Verenigde Staten in de wereld centraal staan, om te laten zien dat isolationisme en expansie als kernbegrippen van Amerikaans buitenlands beleid tot misverstanden kunnen leiden.

Het begrip 'buitenlands beleid' houdt tevens een focus in op de acties van de Amerikaanse regering. Een dergelijke benadering doet geen recht aan de rol die andere personen en instanties spelen. Volgens de Amerikaanse grondwet is het Congres een controlerende factor in de buitenlandse politiek: de Senaat heeft de macht om internationale verdragen te ratificeren (of niet) en om oorlog te verklaren (en niet de president, ook al is hij opperbevelhebber van de krijgsmacht). In een democratie is de publieke opinie ook van groot belang. Tevens spelen initiatieven van Amerikaanse

'De Senaat heeft de macht om internationale verdragen te ratificeren en om oorlog te verklaren,

privépersonen een prominente rol in internationale relaties, van Andrew Carnegie en de bouw van het Vredespaleis, Jane Addams en haar poging om vrede te bereiken tijdens de Eerste Wereldoorlog, tot meer recente projecten van George Soros en Bill en Melinda Gates. Het is juist de combinatie van het idealisme van Amerikaanse privépersonen en politici en de uitdagingen van het hebben van machtsmiddelen dat het bestuderen van Amerikaans buitenlands beleid zo interessant maakt.

Veertien punten van Wilson

President Woodrow Wilson is vooral beroemd vanwege zijn veertien punten om naoorlogse vrede te bereiken. De Volkenbond, ook door Wilson voorgesteld, moest een internationale organisatie worden die nieuwe oorlogen moest voorkomen. De denkbeelden van Wilson hebben veel invloed gehad, niet alleen tijdens en direct na de Eerste Wereldoorlog, maar lang daarna. Het idee van zelfbeschikkingsrecht, oorspronkelijk bedoeld om conflicten te voorkomen en later vaak een rechtvaardiging voor burgeroorlogen, mag misschien anders hebben uitgedaand dan bedoeld, maar het is een goed voorbeeld van de verstrekende invloed van Wilsons ideeën.

De oorsprong van Wilsons plannen is vooral gelegen in de discussies onder Amerikaanse *Progressives* (een specifieke Amerikaanse stroming die nationale en internationale sociale hervorming voorstond) over het bereiken van ►

► Geschiedenis
vwo, Syllabus
centraal examen
2013, College voor
Examens, juni 2012,
website
www.examenblad.nl
(geraadpleegd op
1 oktober 2012).

Tijdens zijn presidentschap besloot Wilson tot militaire acties in onder meer Mexico en Haïti, die volgens hemzelf nodig waren om 'de democratie te bevorderen'. Het leverde hem veel kritiek op.

niet de president'

**Staal magnaat
Adrew Carnegie
bij de opening
van het Haagse
vredespaleis in
1913. De steenrijke
Carnegie maakte
de bouw mogelijk
door een schenking
van 1,5 miljoen
dollar. Initiatieven
van privépersonen
zoals deze speelden
een grote rol in de
relatie van Amerika
met de buitenwe-
reld. Foto: Haags
Gemeentearchief.**

vrede. Het nastreven van nationale belangen door diverse landen leidde, in hun visie, tot oorlogen. De *Progressives* wilden graag een wereldraad oprichten om conflicten te voorkomen. In de veertien punten van Wilson kwamen ook andere ideeën van de *Progressives* naar voren, zoals ontwapening, vrijhandel, vrije doorvaart, geen geheime diplomatie meer en een eind aan het imperialisme. Aan de wereldraad zouden niet alleen de winnaars van de oorlog moeten deelnemen, maar ook de verliezers.

Dergelijke plannen zouden misschien de indruk kunnen wekken dat Wilson de ultieme idealist was. Dat kan niet helemaal waar zijn. Ten eerste bleken zijn denkbeelden veel invloed te hebben en tot praktische resultaten te leiden, van de rechtvaardiging van vrijheidstrijd van diverse volkeren, tot het oprichten van de Verenigde Naties aan het eind van de Tweede Wereldoorlog. Ten tweede besloot Wilson tot een aantal Amerikaanse militaire interventies tijdens zijn presidentschap die zijn idealisme lijken tegen te spreken. De

interventies in Mexico (in 1915), Haïti (van 1915 tot 1934) en de Dominicaanse Republiek (van 1916 tot 1924) waren volgens Wilson bedoeld om revoluties te onderdrukken en democratie te bevorderen, of zoals hij zei: *'I am going to teach the South American republics to elect good men.'* Critici van Wilson benadrukten dat hij de zakelijke belangen van Amerikaanse bedrijven in deze landen beschermde en dat hij de Amerikaanse macht uitbreidde.

In 1918 stuurde Wilson Amerikaanse troepen naar Siberië. De directe aanleiding was voor Wilson dat de Tsjechische militaire eenheden in de regio verstrikt waren geraakt in de Russische burgeroorlog. Het strategische belang voor de Amerikanen (en waarop de bondgenoten wezen) was dat na de Russische Revolutie de Bolsjewieken vrede hadden gesloten met Duitsland en er nu de dreiging was dat de Russen Siberische grondstoffen aan Duitsland zouden leveren. De Amerikanen trokken hun troepen in 1920 terug. Voor de communisten was deze Amerikaanse interventie bewijs van

de vijandelijke houding van kapitalisten tegen de revolutie.

Naast deze overwegingen van meer machts-politieke aard had Wilson ook met een Congres te maken dat zijn plannen voor de Volkenbond niet steunde. Het verzet van de Congresleden had geen steun in de publieke opinie, integendeel, het was eerder principieel. Congresleden maakten zich zorgen dat internationale verdragen de onafhankelijkheid van de Verenigde Staten zouden beëindigen. Men wilde dat het Congres het recht bleef houden op de beslissing of de Verenigde Staten aan internationale acties zou deelnemen, terwijl de Volkenbond dat recht eigenlijk opeiste. Congresleden maakten ook bezwaar tegen de dreiging dat de Volkenbond zou leiden tot het bevriezen van de machtsverhoudingen in de wereld en een prominente rol van de koloniale rijken van Groot-Brittannië in de wereld en van Japan in Azië zou prolongeren. Gezien de teneur van het stuk van het College van Examens is het goed om op te merken dat de meeste van deze argumenten niets met isolationisme te maken hadden en in het geval van de zorgen om kolonialisme een grotere betrokkenheid met het oplossen van de internationale problemen toonde dan Wilson deed.

Internationale ontwapening

Dat het Congres zich tegen de Volkenbond had uitgesproken, betekende niet dat de Verenigde Staten zich uit de internationale politiek terugtrokken. Senatoren William E. Borah en Henry Cabot Lodge, leidende figuren in het verzet tegen de Volkenbond, zetten zich in voor internationale ontwapening, als een belangrijke voorwaarde om de vrede te bewaren.

In 1921 leidde dit initiatief tot de Conferentie van Washington en het uiteindelijke Vlootverdrag van Washington (1922). De Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Japan, Frankrijk en Italië besloten in dit verdrag om de bouw van marineschepen (met name slagschepen, kruisers en vliegdekschepen) te beperken. Door een wapenwedloop te voorkomen waren de betrokkenen in staat de vrede in en rondom de Stille Oceaan te bewaren. Om de ondertekening van het verdrag mogelijk te maken moest de Amerikaanse delegatie druk uitoefenen op Groot-Brittannië en Japan, omdat die sinds 1902 een alliantie hadden en die in 1921 hadden kunnen verlengen.

Een dergelijk vredesinitiatief was alleen mogelijk als er in alle betrokken landen ook een gedeelde wens was tot internationale samenwerking. Die gedeelde gedachtenwereld kwam ook tot uiting in het *Institute of Pacific Relations*, dat op initiatief van Amerikaanse burgers in 1925 werd opgezet. Het instituut organiseerde om de twee tot drie jaar conferenties over problemen in de regio, waaraan beleidmakers, academici en geïnteresseerde burgers uit Noord-Amerika, Azië en Europa deelnamen.

'I am going to teach the South American republics to elect good men'

In Europa leken de diplomatieke relaties zich te verbeteren met het Verdrag van Locarno (1925; waarin Duitsland, Frankrijk en België elkaars grenzen voorgoed erkenden). Toen Duitsland in 1929 moeite had om te voldoen aan de schuldbetalingen die opgelegd waren in het Verdrag van Versailles, reageerden de Verenigde Staten. In het *Young Plan*, genoemd naar de Amerikaanse bankier Owen Young die het bedacht, verlaagden de Verenigde Staten de Duitse schuld naar negen miljard dollar, af te betalen in 59 jaar. Deze oplossing was ook belangrijk voor andere Europese landen, omdat zij hun deel van de Duitse betalingen mede gebruikten om de schulden af te betalen die ze in de Verenigde Staten hadden gemaakt om de oorlog te voeren.

De wens tot een vreedzame wereld leidde in 1928 tot het Kellogg-Briand Pact (vernoemd naar de ministers van Buitenlandse Zaken van Frankrijk en de Verenigde Staten, Frank B. Kellogg en Aristide Briand). In dit verdrag verklaarden 33 landen dat ze oorlog als een manier om internationale conflicten op te lossen veroordeelden en dat ze oorlog nooit zouden gebruiken in een conflict met andere staten die het verdrag ondertekenden. Critici van het Kellogg-Briand Pact wezen erop dat dit plan wel heel idealistisch en zelfs gevaarlijk was omdat burgers nu misschien zouden denken dat een krijgsmacht in het geheel niet meer nodig was. Senator Borah was er echter van overtuigd dat dit pact realistischer en rechtvaardiger was dan de wereld die de Volkenbond in stand probeerde te houden. Uiteindelijk zijn de basisideeën van het pact in het internationaal recht opgenomen en bijvoorbeeld gebruikt om de agressors van de Tweede Wereldoorlog te veroordelen. ►

Eerste zitting van de Volkenbond, 1920. Het Congres steunde de plannen van Wilson niet omdat zij vond dat de Verenigde Staten zelf moesten blijven beslissen of zij deelnamen aan internationale acties.

Isolationisme in de jaren dertig

Het internationalistische denken uit de jaren twintig liep grote schade op in de economische crisis die in 1929 uitbrak. De crisis had in de Verenigde Staten binnenlandse oorzaken, zoals de beurskrach en een aantal jaren extreme droogte in de landbouwgebieden in het Middenwesten, maar ook internationale componenten.

Ten gevolge van de crisis kromp de internationale handel aanzienlijk. In 1930 besloot het Congres met het Smoot-Hawley Tarief tot importheffingen om de binnenlandse markt en werkgelegenheid beschermen tegen goedkope buitenlandse producten. Een van de gevolgen was dat de Japanse export van zijde, een belangrijk exportproduct dat in hoge mate van de Amerikaanse markt afhankelijk was, ineens in elkaar klapte. Generaal Tojo, de militaire leider van Japan tijdens de Tweede Wereldoorlog, claimde tijdens het Tokyo Tribunaal dat Smoot-Hawley, samen met het afsluiten van de Britse Commonwealth markt, tot het Japanse besluit had geleid om grondstoffen en afzetmarkten te gaan veroveren.

Het waren niet alleen economische problemen die tot internationale spanningen leidden. Frankrijk, Italië en Japan waren niet tevreden dat zij volgens het Vlootverdrag van Washington een kleinere marine dan de Britten en Amerikanen mochten hebben en besloten het verdrag in 1930 niet meer te verlengen.

De opkomst van Mussolini in Italië en Hitler in Duitsland, in combinatie met Japanse inval in Mantsjoerije in 1931 en de economische crisis leidden tot teleurstelling onder de Amerikaanse bevolking over het gebrek aan internationale samenwerking om de vrede te

bewaren. Die teleurstelling droeg bij tot het isolationisme in de jaren dertig. Het isolationisme uitte zich op politiek niveau in de Neutraliteitswet van 1935, waarin het Amerikanen verboden werd om wapens te verkopen aan landen die in oorlog waren. In 1934 concludeerde een onderzoekscommissie van de Senaat onder leiding van Senator Gerald Nye dat Amerikaanse banken en wapenfabrikanten financieel gewin hadden gehad bij de Amerikaanse deelname aan de Eerste Wereldoorlog. Die conclusie versterkte het idee onder vele Amerikanen dat de oorlog niet voor een goed doel, maar voor financieel gewin van ondernemingen was gevoerd, een overtuiging die verder bijdroeg tot het isolationisme.

Het College van Examens gebruikt het begrip isolationisme op royale wijze. Ik heb hier niet de ruimte om uitvoerig uit te leggen hoe onterecht dat is. President George Washington zette de toon voor deze discussie in zijn afscheidsrede in 1796 door ervoor te waarschuwen geen militaire bondgenootschappen met Europese landen te sluiten, om te voorkomen in Europese oorlogen betrokken te raken waar de Verenigde Staten geen enkel belang in hebben. Handel of andere betrokkenheid was wel altijd een optie². Zoals Manfred Jonas in *Isolationism in America, 1935-1941* (Tweede druk, Chicago, 1990) uitlegt vormen de jaren dertig een uitzonderlijke periode van isolationisme in de Amerikaanse geschiedenis.

Roosevelt en de wereldvrede

Ook al probeerde president Roosevelt de bevolking ervan te overtuigen dat Amerikaanse deelname aan de internationale conflicten in het Amerikaans belang waren en poogde hij de Neutraliteitswet te omzeilen (via de Lend-Lease wet), het waren vooral de As-mogendheden die de Amerikaanse bevolking bij de oorlog wisten te betrekken. Ik zal hier niet op het verloop van de oorlog ingaan, maar vooral op de plannen voor de naoorlogse wereld. Al voordat de Amerikanen aan de oorlog deelnamen, dacht Roosevelt na over hoe de wereld er na de oorlog uit moest zien. Hij was staatssecretaris van marine onder Wilson geweest en bewonderde Wilsons plannen voor de Volkenbond. Om niet dezelfde fout als Wilson te maken, betrok Roosevelt vanaf het prille begin Republikeinse Congresleden bij het plannen van de naoorlogse wereld. In het Atlantisch Handvest legt Roosevelt samen met Churchill de basis voor de nieuwe

► Felix Gilbert, *To The Farewell Address: Ideas of Early American Foreign Policy*, Princeton, 1961.

versie van de Volkenbond. Het Atlantische Handvest was bedoeld om een herhaling van de fouten van het Verdrag van Versailles te voorkomen: geen territoriale uitbreiding, herstel van zelfbestuur van overheerste volken, vrijhandel in grondstoffen, geen handelsbeperkingen, vrije doorvaart op zee en ontwapening van landen die de oorlog waren begonnen en later ook algehele ontwapening. Het Atlantisch Handvest was de basis voor het Handvest van de Verenigde Naties.

‘Tijdens de oorlog twijfelde Roosevelt aan de opzet van de Verenigde Naties’

Tijdens de oorlog twijfelde Roosevelt meerdere malen aan de opzet van de Verenigde Naties. Een tijdlang dacht hij dat het beter was om in deze context van de ‘vier politieagenten’ te spreken, waarbij de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Rusland en China elk verantwoordelijk waren voor het bewaren van de vrede in hun regio. In het vuur van de strijd waren er ook nog plannen voor het uitsluiten van Japan van internationale handel na de oorlog (hetgeen tot een grote hongersnood in Japan zou hebben geleid) en om Duitsland tot een agrarische samenleving, zonder industrie, te maken (het zogenaamde Morgenthau-plan).

Uiteindelijk bleef voor Roosevelt de essentiële overweging dat dergelijke harde maatregelen tot een nieuw conflict zouden leiden. De Verenigde Naties mochten dan niet tot een ideale situatie leiden, maar zouden een betere kans op vrede bieden dan harde maatregelen of machtsuitbreiding. De ideeën van Wilson en Roosevelt over internationale samenwerking voor vrede, voortkomend uit Amerikaans idealisme, en aangepast aan de harde politieke realiteit, hebben bijgedragen aan internationaal overleg en een wereld waarin de afgelopen bijna zeventig jaar in ieder geval niet opnieuw een wereldoorlog is uitgebroken. ■

Literatuur

- Michael J. Hogan & Thomas G. Paterson, red., *Explaining the History of American Foreign Relations*, New York, 2004.
- Akira Iriye, *The Cambridge History of American Foreign Relations, Volume III: The Globalizing of America, 1913-1945*, New York, 1993.
- Rudolf V.A. Janssens, *‘What Future for Japan?’ U.S. Wartime planning for the postwar era, 1942-1945*, Amsterdam, 1995.
- Thomas J. Knock, *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Princeton, N.J. 1982.
- Frank Ninkovich, *The Wilsonian Century: U.S. Foreign Policy since 1900*, Chicago, 1999.
- Emily Rosenberg, *Spreading the American Dream: American Economic and Cultural Expansion, 1890-1945*, New York, 1982.

The knotted gun.
Beeld voor het
hoofdkwartier van
de VN in New York.

Hans Pols

De afgelopen vijftien jaar was Hans Pols redacteur en secretaris van Kleio. Dit najaar nam hij afscheid. Maar Hans Pols kan niet leven zonder geschiedenis en bekijkt het leven vanuit historisch perspectief.

Ben Vriesema is
redacteur van Kleio.

Welk nut heeft geschiedenis?

Nut in de betekenis dat we zouden kunnen leren van historische kennis heeft geschiedenis niet. Als dat zo zou zijn dan zouden historici hele wijze en verstandige mensen zijn. Je hoeft maar een paar geschiedkundigen te kennen om te weten dat zo iets onzin is. Het enige wat je echt van geschiedenis kunt leren is relativeren. Verder is geschiedenis aardig als je geïnteresseerd bent in onze cultuur, haar verleden en de relatie tussen die twee. Maar zonder die interesse en kennis kun je best leven. Er zijn ontelbaar veel mensen die nooit een goed boek lezen, een behoorlijke film zien of in een museum komen en toch deugdzaam en gelukkig zijn. Daarnaast zijn er mensen die zich na of tijdens een studie geschiedenis ontwikkelen tot heel onfrisse types. Je komt ze nog wel eens in de politiek tegen. Iets anders is of ik zonder geschiedenis zou kunnen of willen leven. Het antwoord is: nee. Voor mij is geschiedenis het ordeningsprincipe in mijn leven geworden. Ik bekijk alles vanuit een historisch perspectief, ook als kind al. Ik zou willen dat onze samenleving dat ook meer zou doen. Maar dat is net zo iets als willen dat mijn leerlingen ook van Beethoven, Mahler, Dickens of Couperus gaan houden.

Rechts:
De oude Delft.
Foto: Gerard Stolk.

'Het enige wat je van geschiedenis kunt leren, is relativeren'

Hoe vind je dat geschiedenis aan een middelbare school moet worden gedoceerd?

Wat wij van waarde vinden in onze cultuur moeten we doorgeven aan de volgende generatie. We moeten leerlingen mogelijkheden geven aan de samenleving deel te nemen en het bestaan te begrijpen. Bildung. Maar dat is geen eenvoudige opgave. Bovendien is een goede vorming geen enkele garantie tegen beestachtigheid. De Duitse officieren die leiding gaven aan de gruweldaden van de Wehrmacht aan het Oostfront hadden Schopenhauer in hun bagage zitten. Toch zit er niets anders op dan op hoop van zegen door te gaan met ons werk.

Wat is voor jou een belangrijke lieu de memoire?

Als kind ging ik met mijn broer naar Delft. Als je vanaf Den Haag komt aanfietsen rijd je bij de Oude Delft zo de zestiende eeuw in. Halverwege de gracht is de scheve toren van de Oude Jan te zien. Daar tegenover ligt het Prinsenhof. En zo kwam ik op de plek waar Balthasar Gerarts zijn fatale schoten afvuurde en zag ik de kogelgaten in de muur. Ik vond het allemaal fascinerend. Later, tijdens mijn studie, kreeg ik de brieven in handen van Gerard Brantsen, die als gezant van de Republiek Lodewijk XVI had ontmoet. Bij het openmaken van de brieven viel het zand dat hij had gebruikt om de inkt te laten drogen op tafel. Even waren het hof van Versailles en de laatste Franse koning heel dichtbij.

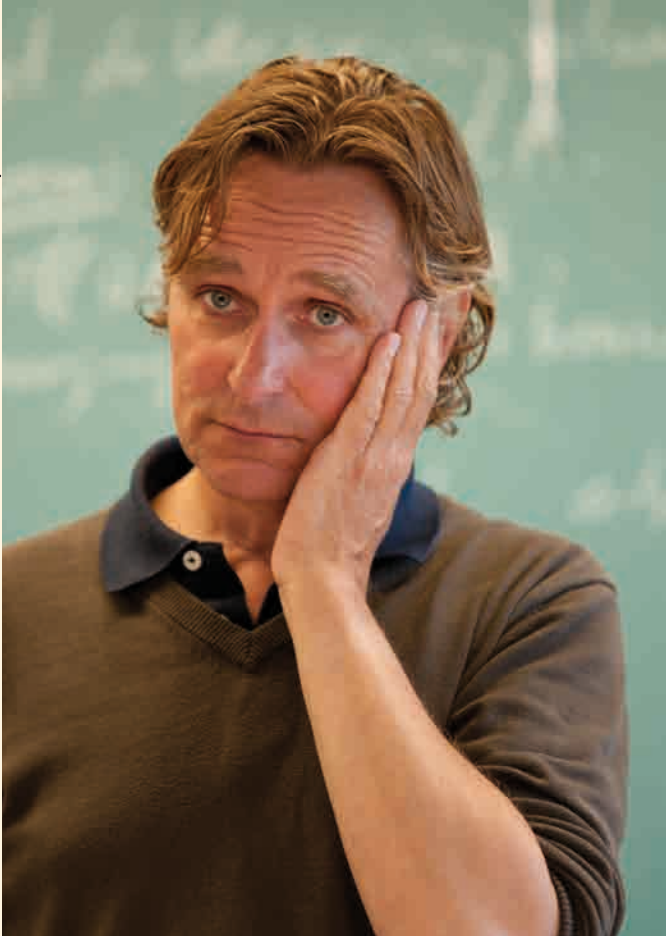

FOTO: SASKIA LEIJVELD

Kun jij je nog veel herinneren van de geschiedenislessen op school?

Van de lessen zelf kan ik me eigenlijk niet zo veel herinneren. De methode weet ik wel, *Wereld in Wording*. Ik heb het boek nog steeds. Of de lessen erg boeiend waren, betwijfel ik. De lessen literatuurgeschiedenis en aardrijkskunde over wat toen gewoon 'het negerprobleem' in de Verenigde Staten werd genoemd, zijn me veel beter bij gebleven. De docenten voor die vakken waren goede vertellers. Ik denk dat mijn geschiedenisleraar dat niet was. We hebben het hem ook niet makkelijk gemaakt. Bij de Chinese ambassade haalden we Maoïstische propaganda op - het was in de tijd van de Culturele Revolutie - die we in de les dan op onze tafeltjes voor ons legden: foto's van de Grote Roerganger en het Rode Boekje. En dan vroegen we of we met hem over de Papieren Tijger-politiek van de Verenigde Staten konden discussiëren!

Wat is je dierbaarste bezit van historische waarde?

Mijn vader bewaarde een paar familiekostbaarheden in een kastje. Medailles waarmee zijn grootvader als lid van de Brielse schutterij onderscheiden zou zijn na de Tiendaagse Veldtocht en het beleg van het Citadel van Antwerpen. Als kind vond ik dat reuze spannend. Na mijn vaders overlijden zijn ze in mijn bezit gekomen. In de klas vertel ik altijd dat deze Johannes Pols heldendaden heeft verricht tegen het 'Belgisch gespuis'; een kanon veroverd heeft op die benden van Brabantse bastaarden en velen van dat twistziek addergebroed in Konings naam heeft neergemaaid. Maar volgens Atte Jongstra in *De Heldeninspecteur*, heeft iedereen die in 1831 onder de wapenen was de onderscheidingen gekregen.

Wanneer werd je historische belangstelling gewekt?

In mijn herinnering heb ik vanaf het moment dat ik kon lezen grote aantallen geschiedenisboeken verslonden. Mijn vader vertelde veel verhalen over vroeger. Er werd bij ons thuis ook over de oorlog gepraat. Later, op de middelbare school, toen ik meende de jongensboeken ontgroeid te zijn, stapte ik over op het serieuzere werk. Maar dat bleef vooral beperkt tot bladeren en grasduinen: zoals men tegenwoordig op internet iets opzoekt. Pas na de middelbare school was ik rijp voor dat echte werk. En nog later, toen ik al bijna vijftientig was, ben ik geschiedenis gaan studeren.

Ferdinand de Braekeleer, De citadel van Antwerpen kort na het beleg. Collectie Rijksmuseum. Inzet: Metalen kruis, 1830-1831, een onderscheiding voor deelnemers aan de Tiendaagse veldtocht.

Gescheiden, maar (on)gelijk

De rassenkwestie in de Verenigde Staten na de Burgeroorlog

In de honderd jaar na de Burgeroorlog is in de Verenigde Staten veel onrust geweest over verschillende maatschappelijke kwesties. Doeko Bosscher stelt in dit artikel het moeizame herstel van de betrekkingen tussen noord en zuid centraal, waarin de discussie over *desegregation* (het opheffen van de rassenscheiding) tegenover *segregation* (het met kracht handhaven daarvan) een rode draad vormde.

Doeko Bosscher is hoogleraar eigen-tijdse geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Zoals dat gaat met elke geschiedenis, is het verhaal over Amerika na de Burgeroorlog op allerlei manieren te vertellen. Maar juist bij dit land is er extra veel keus als het om een geschikte invalshoek gaat. 'Een immigratieland wordt volwassen', 'Van isolationisme tot wereldmacht', 'Een baken van welvaart', 'Van federatie tot natie', 'De moeizame hereniging van Noord en Zuid': de titels liggen voor het grijpen. Vanwaar die rijkdom aan mogelijkheden? Er valt veel te zeggen voor de gedachte dat de Verenigde Staten nog lang niet 'af' zijn en - als blijvend immigratieland - nog een lange toekomst als 'onaf' land voor zich hebben. De permanente verjonging die immigratie tot gevolg heeft en de onafgebroken aanpassing en vernieuwing die daarbij horen, bieden een verklaring voor het focusprobleem. Want wat was – te midden van alle snelle ontwikkelingen – nu eigenlijk het échte Amerika?

In de honderd jaar na de Burgeroorlog (1861-1865) zijn rond verschillende thema's heftige maatschappelijke discussies gevoerd. In het midden van de jaren 1960 laaide het conflict weer extra hoog op. De tegenstelling Noord-Zuid was in haar nadagen, maar een strijd tussen 'links' en 'rechts' rond de oorlog in Vietnam verscheurde het land.

Slaven

In het Amerika van voor de Burgeroorlog noemde de *Constitution* (van 1787) slavernij en de Afro-Amerikaanse bevolkingsgroep nergens met zoveel woorden. De enige (verkapte) verwijzing naar slaven was te vinden in een passage in het eerste artikel van de grondwet, dat regelde hoeveel vertegenwoordigers elke staat in het Congres zou krijgen: *Representatives and direct Taxes shall be apportioned among the several States which may be included within this Union, according to their respective Numbers, which shall*

*be determined by adding to the whole Number of free Persons, including those bound to Service for a Term of Years, and excluding Indians not taxed, three fifths of all other Persons.*¹ Slaven telden dus maar voor drievijfde mee bij het bepalen van de bevolkingsomvang van de staten. Dit voorbeeld wordt wel eens van stal gehaald om te bewijzen dat de *founding fathers* geen van allen deugden, omdat niemand protesteerde tegen deze vorm van discriminatie. De werkelijkheid was genuanceerder. Juist in het zuiden, waar verreweg de meeste slaven woonden en waar de hele economie op slavernij steunde, wilde de blanke bovenlaag dat de slaven in dit speciale geval - waar het ging om het tellen van inwoners, als norm voor het relatieve gewicht van de staat in de landelijke volksvertegenwoordiging - als volwaardige burgers werden beschouwd. De 'abolitionisten' (degenen die afschaffing van de

De Emancipation Declaration van 1 januari 1863.

► Artikel 1, sectie 2, 'clause' 3.

slavernij nastreefden) in het noorden waren warme voorstanders van het beperkt meetellen van de slaven, omdat daardoor de politieke macht van het racistische zuiden nog enigszins in toom werd gehouden. In nogal wat zuidelijke staten maakten slaven immers een groot percentage van de totale bevolking uit. Het zuiden klampte zich helemaal vast aan de *peculiar institution*. John Calhoun (1782-1850) uit South Carolina, vice-president onder John Quincy Adams en Andrew Jackson, was een van de eersten die dit eufemisme gebruikte. *Peculiar* stond niet voor 'vreemd', maar voor 'typisch voor ons'. Het zuiden mocht de slavernij niet opgeven, op straffe van zijn economische ondergang en, erger nog, een bloedbad. Vroeg of laat moest de spanning tussen noord en zuid ontaarden in een harde botsing. In de jaren 1850 ontstonden steeds meer problemen rond de uitwerking van eerder bereikte compromissen, over kwesties als het wel of niet toestaan van slavernij in nieuwe staten en het wel of niet terugsturen van uit het zuiden gevluchte slaven. Het was in deze periode dat Harriet Beecher Stowe haar *Uncle Tom's Cabin* publiceerde. Dit boek gaf een schril beeld van de perverse kanten van slavernij. Het maakte grote indruk op een breed publiek - ook in het zuiden. Tijdens een ontmoeting in Washington zou president Lincoln de schrijfster een keer aanspreken als *the little woman who wrote the book that made this great war*.² Na de verkiezing van Abraham Lincoln tot

president in 1860 was afscheiding van de meest fervente 'slavenstaten' onafwendbaar. De man die als *honest Abe* de geschiedenis zou ingaan was geen typische abolitionist, maar afschaffing van de slavernij stond wel op zijn agenda.³ Handhaving van de eenheid van het land gaf hij echter de hoogste prioriteit. Tevergeefs. In februari 1861 besloten zeven staten tijdens een bijeenkomst in Montgomery, Alabama, tot vorming van een eigen regering, met Jefferson Davis uit Mississippi als president. Deze rebellie van de *Confederate States of America* (de *Confederacy*) leidde vrijwel onmiddellijk tot een burgeroorlog. De *Civil War* (1861-1865) zou uitlopen op een gruwelijke slachting.

'De vrijgelaten zwarten werden het voornaamste doelwit van de agressie van de vernederde blanke meerderheid'

In de maand april 1865 leed het laatste zuidelijke leger een nederlaag bij Appomattox, waardoor de *Confederacy* zich moest overgeven en de Burgeroorlog ophield. Bijna tegelijkertijd werd ook Abraham Lincoln vermoord, zodat er van euforie nauwelijks sprake kon zijn. Twee *emancipation proclamations* van Lincoln hadden toen al de bevrijding van alle slaven afgekondigd. Deze hadden voorlopig alleen betrekking op de staten van de *Confederacy* en nog niet op de staten die zich niet hadden afgescheiden. Lincolns proclamaties waren wel het kompas dat naar een betere toekomst wees voor alle

► Het waarheidsgehalte van dit verhaal is onduidelijk, maar het zou goed waar kunnen zijn.
► Voor een beschouwing over Lincolns ideeën tegen de achtergrond van zijn tijd zie: *Collective Memory and History. How Abraham Lincoln Became a Symbol of Racial Equality*, The Sociological Quarterly, 38 (1997) p.469-496.

President Johnson ontmoet Martin Luther King Jr. en Rosa Parks op de dag dat de Voting Rights Act wordt getekend, 6 augustus 1965.

Ouders protesteren tegen de segregatie van scholen. Ze spanden een rechtszaak aan tegen de Board of Education en werden daarbij gesteund door Thurgood Marshall, een jurist van de National Association for the Advancement of Colored People (NAACP).

► Het officiële verhaal wil dat Mississippi was 'vergeten' dat het dit amendement nooit had geratificeerd.

vier miljoen slaven die de Verenigde Staten aan het begin van de Burgeroorlog hadden geteld. De bekroning van de strijd tegen de *Confederate States of America* was de aanvaarding van het dertiende amendement op de grondwet in 1865: *Neither slavery nor involuntary servitude, except as a punishment for crime whereof the party shall have been duly convicted, shall exist within the United States, or any place subject to their jurisdiction.* Een meerderheid van de zuidelijke staten ratificeerde dit amendement nog datzelfde jaar, enkele andere volgden korte tijd later en alleen Mississippi hield zijn verzet vol tot in 1995 (!).⁴

Reconstruction en 'Jim Crow'

Na de Amerikaanse Burgeroorlog brak een chaotische tijd aan, waarin noord en zuid hun posities tegenover elkaar opnieuw moesten bepalen. Deze periode wordt *Reconstruction* genoemd, omdat het land als het ware moest worden hersticht. In de eerste jaren na de oorlog wreef het noorden het verliezende zuiden zijn nederlaag zo diep mogelijk in, met een soort bezetting (door een noordelijke troepenmacht en een interim-bestuur) en allerlei andere pijnlijke maatregelen. De vrijgelaten zwarten, die part noch deel hadden gehad aan het ontstaan van deze situatie, werden het voornaamste doelwit van de agressie

'Aan onderwijs voor zwarte kinderen werd simpelweg veel minder geld besteed'

► De naam 'Jim Crow' verwijst vermoedelijk naar een figuur (gespeeld door een blanke acteur die een zwarte nadeed) in een satirische theater-show van ver voor de burgeroorlog. Het begrip 'Jim Crow' duidde later het complex van wetten en maatregelen aan waarmee de zwarte bevolking in het zuiden tot tweedetrangs burgers werd gemaakt.

► De roman *Mudbound* van Hillary Jordan geeft een goed beeld van hoe het in het zuiden toeging.

van de vernederde blanke meerderheid. Waar de frustraties die zich in het zuiden opstapelden nog enigszins in toom konden worden gehouden zolang de 'bezetting' voortduurde, kregen de zwarten de volle laag zodra het noorden zich in 1877 bij wijze van verzoening uit de voormalige Confederatie terugtrok en de *Reconstruction* eindigde. De *freedmen*, die enige tijd van bijna volledige vrijheid hadden genoten en zelfs allerlei bestuursambten hadden vervuld, kwamen van een soort hemel in de hel terecht.

Blanke extremisten van organisaties als de Ku Klux Klan kregen alle vrijheid om zwarten te intimideren. *Lynchings* - moordpartijen tegen zwarten buiten elke juridische procesgang om - waren een wijdverbreid verschijnsel. Maar het juridische kader zelf verzwakte ook. De zogenaamde *Jim Crow laws* beroofden zwarten van diverse rechten die zij in de periode van *Reconstruction* hadden verkregen.⁵ Het noor-

den wist ervan maar kon of wilde niet ingrijpen. Murw van oorlog en broedertwist lieten de Verenigde Staten het terugdraaien van de idealistische wetgeving die de nasleep van de *Civil War* had gekenmerkt, op zijn beloop. Dat het hele land zich - met meer of minder tegenzin - bij de discriminatie van zwarten in het zuiden had neergelegd, bleek in 1896. Toen formuleerde het Hooggerechtshof zijn geruchtmakende arrest in de zaak 'Plessy versus Ferguson', die ging over de aanvaardbaarheid van rassenscheiding in het openbaar vervoer van de staat Louisiana. Ervan uitgaande dat het bestaan van gescheiden voorzieningen voor blank en zwart niet hoefde te impliceren dat zwarten met kwalitatief mindere voorzieningen worden afgescheept, bestreed het Hof dat *the enforced separation of the two races stamps the colored race with a badge of inferiority*. Rassenscheiding was dus niet in strijd met de grondwet. Daarmee gaf de hoogste rechter van het land zijn zegen aan de doctrine van *separate but equal*.

Gescheiden en ongelijk

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het Amerikaanse leger nog sterk gesegregeerd, maar bepaalde commandanten hanteerden hun eigen regels. Voor generaal Patton bijvoorbeeld waren inzetbaarheid en dapperheid het enige criterium. Voor zwarte soldaten die de vrijheid en de gelijkheid hadden geproefd, was het een bittere pil om na de demobilisatie in 1945 terug te moeten keren in een van racisme doortrokken samenleving.⁶ In 1948 hief president Truman de rassenscheiding in de

strijdkrachten formeel op met *Executive Order* (decreet) 9981. Zijn bedoelingen waren goed. Er was echter veel verzet en grote veranderingen lieten op zich wachten.

Op 17 mei 1954 deed het Amerikaanse Hooggerechtshof (*Supreme Court*) uitspraak in een zaak die was aangespannen door Oliver Brown, een zwarte metaalbewerker, en nog enkele andere ouders, tegen de *Board of Education* van Topeka, Kansas. Hun kinderen gingen naar een zwarte school. Gesteund door een jurist van de National Association for the Advancement of Colored People (NAACP), Thurgood Marshall, hadden zij betoogd dat het onderwijs op een gesegregeerde, zwarte school onherroepelijk van mindere kwaliteit was dan dat op een blanke school. Met verschillen in intelligentie had dit niets te maken. Aan het onderwijs voor zwarte kinderen werd simpelweg veel minder geld besteed. Het hele principe van *separate, but equal* kwam in de praktijk neer op *separate and unequal*.⁷

Het Hooggerechtshof stelde de klagers in het gelijk. Daarmee was de uitspraak van 1896 in de zaak 'Plessy versus Ferguson' achterhaald. Wat het Hof echter niet deed was de kwestie principieel naar een hoger niveau tillen, door bijvoorbeeld te verklaren dat de grondwet kleurenblind was en daarom überhaupt elke vorm van discriminatie verbood. In zoverre ging 'Brown' zelfs nog minder ver dan de enige dissidente rechter in 'Plessy versus Ferguson', John Marshall Harlan, een halve eeuw eerder.⁸ Dit alles vond plaats in de periode-Eisenhower (1953-1961). Deze president had het hart wel op de goede plaats, maar hij moest ook rekening houden met het behoudende politieke klimaat van zijn tijd. Hij had leergeld betaald in zijn eerste termijn, toen de anticommunistische heksenjacht van senator Joseph McCarthy het land op stelten had gezet. McCarthy had zijn hand overspeeld en was uiteindelijk bezweken onder zijn eigen overmoed. Niettemin had Eisenhower voor eens en voor altijd begrepen hoe de angst voor 'links' radicalisme door de Koude Oorlog was gevoed. Een deel van zijn eigen partij zag de zwarte bevolkingsgroep als een potentiële vijfde colonne voor het communisme, zoals ook nogal wat Democratische senatoren uit het zuiden hun verzet tegen 'Brown' mede stoelden op communistenvrees.⁹ Eisenhower durfde zijn nek niet teveel uit te steken. De *Civil Rights Movement* had echter geen presidentiële steun nodig om na 'Brown' vleugels te krijgen.

Springplank voor zwarte leiders

Zo kwam het dat Rosa Parks, een actief lid van de NAACP, op 1 december 1955 haar zitplaats in de stadsbus van Montgomery, Alabama, weigerde af te staan aan een blanke. Hiermee begon een protestactie die dertien maanden zou duren. Uiteindelijk was het opnieuw het Hooggerechtshof dat de kwestie beslechtte, door segregatie in het openbaar vervoer 'in strijd met de grondwet' (speciaal het veertiende amendement) te verklaren. De boycotacties waren een springplank voor zwarte leiders als Martin Luther King jr. en Ralph Abernathy. Zij zouden in de jaren zestig nog vaak van zich laten horen. Het was mede aan hun morele gezag te danken dat 'Jim Crow' in die periode in een complex van wetten de doodsteek kreeg. Eisenhower's Democratische opvolger John F. Kennedy (1961-1963) zette om al even politieke redenen als 'Ike' louter voorzichtige stappen op het gebied van *civil rights*, al maakte hij wel de verplichte gebaren van goede wil jegens de leiders van de beweging. Op zijn conto staat dat hij een half jaar voordat hij werd vermoord met een redelijk vergaand wetsvoorstel kwam (de *Civil Rights Act*), maar het was op dat moment nog onduidelijk hoe dat zou worden onthaald. Het Congres was er niet bepaald klaar voor. Na de moord in november 1963 ontstond echter een veel gunstiger klimaat voor dit soort wetgeving. Het land wilde zich na deze ►

► Thurgood Marshall (1908-1993) zou in 1967 de eerste Afro-Amerikaanse rechter in het Hooggerechtshof worden. Hij trad terug in 1991. Hij werd benoemd door president Lyndon Johnson, de vader van de 'Great Society'.
► James T. Patterson, *Brown v. Board of Education: A Civil Rights Milestone and Its Troubled Legacy* (Oxford 2002) geeft een uitstekend overzicht van de gebeurtenissen en gaat ook in op de vraag of er daarna sprake is geweest van een *white backlash*.
► James T. Patterson, *Brown v. Board of Education*, XIX.

Zwarten moesten in aparte ruimtes wachten op de Greyhound bus. Deze foto is genomen in Rome, Georgia in september 1943.

Keith Plessy en Phoebe Ferguson, de nazaten van Plessy en rechter Ferguson, runnen nu samen een stichting die lessen geeft over burgerrechten.

schande van zijn beste kant laten zien. Onder Lyndon B. Johnson (1963-1969) kon de echte sprong voorwaarts worden gemaakt. Deze president, zelf afkomstig uit het zuiden (Texas), had een legitimatieprobleem. De Kennedy-clan vond hem lomp en weinig principieel. Ook het publiek zag hem scherp afsteken tegenover Kennedy's frisse voorkomen en fraaie retoriek en het was voor hem erg lastig in de lange periode van nationale rouw - vanwege de moord op de vorige president - een eigen geluid te laten klinken. Johnsons antwoord op deze politieke uitdaging was een vlucht naar voren. Hij liet zien minstens zo progressief te zijn als Kennedy was geweest, door in hoog tempo een hele serie wetten door het Congres te jagen. De belangrijkste, de *Civil Rights Act* van 1965, had meer tanden dan het oude ontwerp van Kennedy, vooral doordat de federale overheid meer mogelijkheden tot interventie kreeg.

Het eigen recht van de staten

The rest is history. Er was na Johnsons presidentschap nog een lange weg te gaan, maar vroeg of laat moest het ervan komen dat een zwarte man of vrouw tot president werd gekozen. Dankzij Lincoln was er vanaf 1861 in korte tijd veel vooruitgang geboekt. 'Plessy' had stilstand betekend. 'Brown' was een nieuwe start. In de jaren zestig werd de winst van 1954 juridisch hecht verankerd. Veertig jaar later raakten de ontwikkelingen in een stroomversnelling; de wandeling naar het einddoel werd een sprint. En zo kon het gebeuren dat een zwarte *president-elect* daar in Chicago, op 4 november 2008, de juichende menigte, blank en zwart, feliciteerde met 'jullie overwinning'.

'Misschien moet Barack Obama's verkiezing in 2008 achteraf gezien worden als de ene zwaluw die nog geen zomer maakte'

Misschien moet Barack Obama's verkiezing in 2008 achteraf gezien worden als de ene zwaluw die nog geen zomer maakte. De economische achterstand van de zwarte bevolkingsgroep als geheel is nog enorm. Voordat daaraan een eind is gekomen, zal er nog veel water door de Potomac zijn gestroomd. Maar een indrukwekkend 'begin van het einde' lijkt er te zijn. Keith Plessy en Phoebe Ferguson, nazaten van 'de' Plessy en 'de' Ferguson, hebben inmiddels ook de vrede tussen de families getekend, op de meest poëtische manier nog wel. Sinds een paar jaar geleden bestaat er

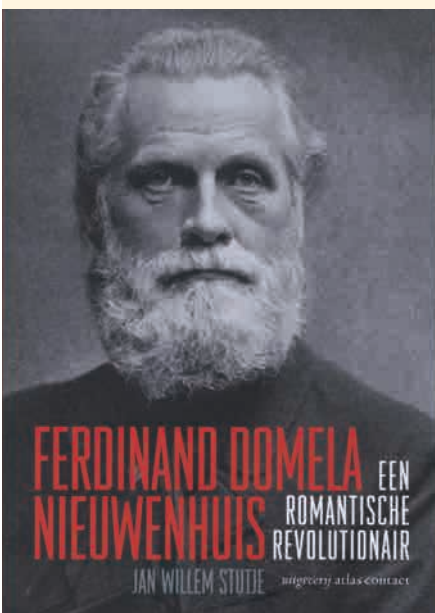
een *Plessy and Ferguson Foundation for Education and Reconciliation*, die voorlichting geeft over de geschiedenis van de Civil Rights Movement en de gevaren van discriminatie. Amerika is, inderdaad, *a place where all things are possible*. Een honderdjarig succesverhaal? Conflicten over fundamentele kwesties zijn zelden of nooit geheel beslecht; in de jaren 1960 staken nieuwe, extreem scherpe tegenstellingen de kop op. Het noorden en enkele zuidelijke staten lagen nog steeds overhoop over het rassenvraagstuk, maar daarnaast woedde er in het hele land een strijd tussen links en rechts over de oorlog in Vietnam. Het was verwarrend dat juist een Democratische ('linkse') president, Lyndon Johnson, die de rassenkwestie juridisch uit de wereld had geholpen en daarvoor alle krediet verdiende, de controverse over de oorlog had veroorzaakt. Links liep dus tegen zichzelf te hoop. Rechts kon daardoor oogsten in 1968, met Nixons verkiezing tot president. Controverses tussen de federale overheid en activistische politici in de staten, zoals in de strijd om de burgerrechten aan de orde van de dag waren, zullen er altijd blijven. Recente (2009 en 2010) werden onder invloed van de zogenaamde *Tenth movement* en de *State Sovereignty Movement*, die op hun beurt weer inspiratie putten uit het succes van de *Tea Party*, in een groot aantal staten resoluties aangenomen die de federale overheid beperkingen wilden opleggen, met de tekst van het tiende amendement op de Grondwet (1791) als motto: *The powers not delegated to the United States by the Constitution, nor prohibited by it to the States, are reserved to the States respectively, or to the people*. Dit waren de Verenigde Staten ten voeten uit. 'Overheid, bemoei je met je eigen zaken'. Over dat principe was iedereen het ook in de hier besproken honderd jaar wel eens, maar niet over de definitie van de 'eigen zaken' van de federale overheid. ■

**Ferdinand Domela
Nieuwenhuis. Een romantisch
revolutionair**

Jan Willem Stutje

Een nieuwe biografie over de dominee die als eerste socialist in de Tweede Kamer kwam, daar geen heil in zag voor de arbeiders en overstapte op het radicale anarchisme.

(Atlas Contact, € 34,95)

**Hertogen van Gelre.
Middeleeuwse vorsten in
woord en beeld (1021-1581)**

Gerben Hellinga

Een aantal jaren geleden gaf uitgeverij Walburg Pers een prachtig boek uit met daarin alle graven van Holland. Onlangs verscheen een even fraai uitgegeven overzichtswerk met alle hertogen van Gelre.

(Walburg Pers, € 29,95)

**'Wij weten niets van hun lot'.
Gewone Nederlanders en de
Holocaust**

Bart van der Boom

Wisten gewone Nederlanders tijdens de oorlogsjaren van de Holocaust? Aan de hand van 164 dagboeken wordt geconstrueerd wat men destijds

hoorde, dacht en wist. Het antwoord is veelzijdig en ook glashelder.

(Boom, € 29,90)

**Nationalisme, naties en
staten. Europa vanaf circa
1800 tot heden**

Leo Wessels & Toon Bosch (red.)

Het nationalisme in Europa vanaf de Franse Revolutie, de Napoleontische tijd en het Congres van Wenen tot het begin van de eenentwintigste eeuw wordt in dit omvangrijke werk geanalyseerd.

(Van Tilt, € 39,95)

De wraak van de geografie

Robert Kaplan

Het zijn niet de individuen die de loop van de geschiedenis bepalen, maar de geografie. Door het analyseren van de temperatuur, de landgrenzen en andere natuurlijke verschijnselen, komt deze vermaarde denker met een aantal oorspronkelijke

ideeën over de toekomst van de wereldpolitiek.

(Spectrum, € 29,90)

**Moord op een onderduiker.
De Deurnse moordzaak en
andere oorlogsgeheimen**

Henny Brandhorst

De zestienjarige Erwin Michael Joseph werd in september door de vader van de schrijver vermoord. Henk Brandhorst was actief in het verzet en hielp vele Joden. Maar soms ging het gruwelijk mis. Hoe heeft het zover kunnen komen dat een verzetsman een Joodse jongen ombracht?

(Walburg Pers, € 19,95)

**Kokarde. Patriotten en
Oranjeklanten op weg naar
1813-1815**

Ruud Spruit

Vijftig levensbeschrijvingen van mannen en vrouwen die aan het eind van de achttiende eeuw belangrijk waren voor de Nederlandse samenleving. Van fortengenbouwer Kraijenhof tot advocaat Jona Daniel Meijer.

(Winkler Prins, € 29,99)

Moederkerk

Jos Palm

De moeder van Jos Palm was een gelovige katholiek.

Opgevoed ten tijde van het rijke Roomse leven moest zij lijdzaam toezien hoe haar kinderen zich van de kerk afkeerden, maar ook hoe de rooms-katholieke kerk van binnenuit veranderde.

(Contact, € 19,95)

**Amerika. Een biografie van
dromen en bedrog**

Björn Soenens

In korte, goed leesbare hoofdstukken wordt de geschiedenis van Amerika verteld. Bruikbaar bij de voorbereiding van de lessen over het nieuwe eindexamenonderwerp.

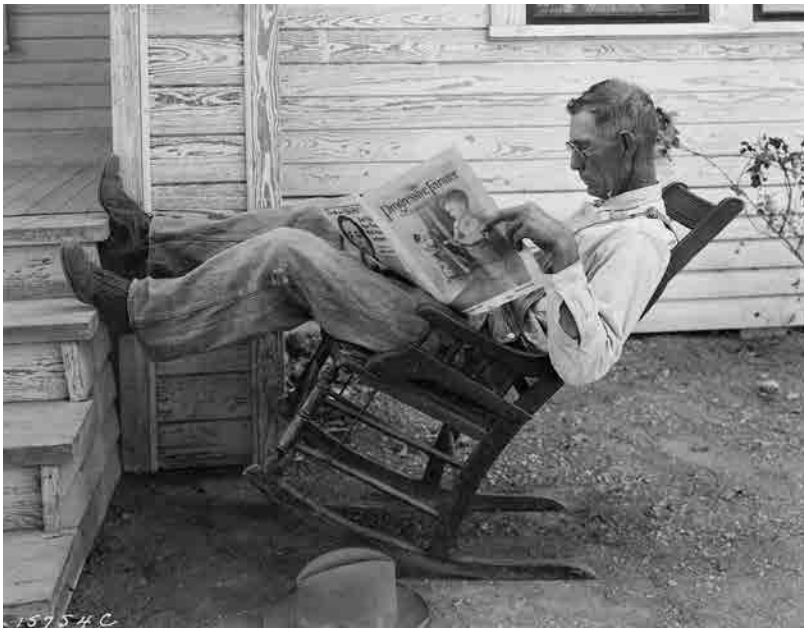
(Lannoo, € 29,95)

Dwing leerlingen om echt te kijken

Een kritische benadering van historische foto's als bron

In de geschiedenisles worden leerlingen veel met beelden uit het verleden geconfronteerd.

Historische foto's zijn vaak fascinerend, maar het bestuderen van foto's is niet eenvoudig en er zijn nogal wat valkuilen aan verbonden.

George Ackerman, *Farmer reading his farm paper, Texas 1931*. Ackerman werkte in dienst van het ministerie van Landbouw en maakte foto's die de vooruitgang in de landbouw lieten zien. Hij portretteerde boeren die het zware werk konden laten doen door machines en de toekomst zonnig in zagen. Ook tijdens de crisis bleef hij dit optimistische beeld laten zien.

Op het examen geschiedenis worden foto's vooral ingezet om leerlingen te bevragen hoe een foto gebruikt kan worden. Bijvoorbeeld de vraag over de beroemde foto van Dorothea Lange *Migrant Mother* uit 1936 (vwo pilot 2011, eerste tijdvak). Hier wordt de vraag gesteld hoe de regering Roosevelt deze foto gebruikt zou kunnen hebben in de bestrijding van de crisis. Opvallend genoeg komt in het antwoordmodel het beeld van de foto niet terug, het verwijst enkel naar de toelichtende tekst. Fotografen hebben hun redenen om foto's wel of niet te maken. Hier wordt in de examens weinig aandacht aan besteed. Dat is jammer, want juist dan komt de foto als bron tot zijn recht.

Kijkwijzer fotoanalyse

Om foto's te analyseren is het van belang goed te kijken. Een manier om leerlingen hiertoe te dwingen is door hen een aantal foto's te geven zonder bijschrift en deze chronologisch te laten plaatsen (zie opdracht 1 van het lesmateriaal). Zo leren leerlingen foto's te beschrijven

en te contextualiseren. Het vergt behoorlijk wat kennis om de juiste context rond het beeld vast te stellen. Leerlingen moeten zelf betekenis geven aan hetgeen op de foto te zien is.

Om de betrouwbaarheid van een foto vast te stellen zijn de standaardvragen van belang: Wie heeft de foto gemaakt? Wanneer en waarom is de foto gemaakt? Waar is de foto gemaakt? Wie/wat staat op de foto? Daarnaast is er een aantal zaken die specifiek voor foto's van belang zijn:

1. *Interventie*. De fotograaf beïnvloedt het beeld door mensen te laten poseren. Een voorbeeld is de foto *Migrant Mother* (zie p. 31). Lange instrueerde de twee kinderen om over de schouder van hun moeder te hangen.
2. *Perspectief*. De plaats die de fotograaf inneemt op het moment dat hij de foto neemt. Denk bijvoorbeeld aan Hitler die van onderen werd gefilmd door Leni Riefenstahl. Perspectief kan ook betekenen vanuit bijvoorbeeld de positie van het 'slachtoffer', de neutrale toeschouwer, et cetera.
3. *Uitsnede*. Een foto is slechts een deel van een groter geheel. Dat groter geheel verdwijnt door inzoomen van de fotograaf of soms door het wegsnijden van de randen, zoals bij de foto van de door napalm verbrandde Kim Phuc van Nick Ut.
4. *Momentopname*. Een foto is slechts de weergave van een fractie van een seconde. Wat er voor of er na gebeurt weet je niet.
5. *Manipulatie*. Denk bijvoorbeeld aan de bekende foto van Lenin waaruit Trotski werd weggepoetst.

Het is niet altijd mogelijk voor leerlingen te achterhalen of deze aspecten op een foto van toepassing zijn. De vragen dwingen leerlingen wel om na te denken over het beeld dat

Kijkwijzer fotoanalyse

Wie heeft de foto gemaakt?

Wanneer is de foto gemaakt?

Waar is de foto gemaakt?

Waarom heeft fotograaf de foto gemaakt?

Beschrijf wat er op de foto te zien is.

Heeft de fotograaf het beeld beïnvloed (denk aan lichtgebruik, compositie)?

Vanuit welk perspectief is de bron genomen?

Wat zal vlak voor of na de opname zijn gebeurd?

Wat laat de foto niet zien?

-
-
-

Wat weet je van de politieke, sociale, economische en culturele omstandigheden toen de foto werd gemaakt?

Arnoud Aardema is vakdidacticus geschiedenis bij het Instituut voor Leraar en School (ILS) van de Radboud Universiteit.

Lewis Hine, Monteur werkend aan een stoompomp (1920). Het beeld werd door Hine geconstrueerd als eerbetoon aan de arbeiders.

ze zien en hoe het tot stand is gekomen. Met behulp van deze criteria is bovenstaande kijkwijzer gemaakt om leerlingen ondersteuning te bieden.

Geknipt en geschoren in crisistijd

Om het invullen van de kijkwijzer te oefenen zijn twee foto's goed te gebruiken: de monteur en de stoompomp van Lewis Hine (1920) en de boer die zijn krant leest van George Ackerman (1931). De foto van Lewis Hine is zeer sprekend. Nadere analyse van het beeld laat steeds meer aspecten zien die er op duiden dat de foto gemanipuleerd is (hoe de sleutel wordt vastgehouden, hoe deze op de moer is gezet, de houding van de arbeider, de lichtinval, het schone voorkomen, et cetera). De fotograaf heeft deze foto duidelijk in scène gezet met een bepaalde reden. Hine was een belangrijke vertolker van de *Progressive Movement*. Over zijn werk zei hij: *There are two things that I wanted to do. I wanted to show the things that had to be corrected. I wanted to show the things that had to be appreciated*. De foto was dus bedoeld als eerbetoon aan de arbeiders.

Op het eerste gezicht lijkt er weinig aan de hand met de foto van George Ackerman. De kijkwijzer leert dat er toch ook hier iets bijzonders aan de hand is. De boer die zijn krant leest, lijkt een rustig leventje te leiden. Hij zit er netjes gekleed, geknipt en gewassen ►

► Lange heeft zelf in 1960 gezegd dat ze vijf opnames heeft gemaakt die dag, dat is dus niet correct. De vijf foto's in de opdracht zijn de foto's die via de Library of Congress beschikbaar zijn voor het publiek. Goede kopieën van de zesde foto zijn moeilijk te vinden.

bij. De foto is genomen in 1931. De crisis is in volle gang, en overproductie in de landbouw zorgt voor grote problemen bij de boeren. Het beeld dat Ackerman laat zien past dan ook niet bij het standaardbeeld van het platteland op dat moment. De foto is wel representatief voor het oeuvre van Ackerman. Over zijn foto's zei Ackerman: *I tried to paint the rural scene as I saw, modern and up-to-date in many*

Lewis Hine

Lewis Hine reisde voor de *National Child Labor Committee* meer dan 75 duizend kilometer door de Verenigde Staten om kinderen te fotograferen die werkten in de landbouw, mijnen, fabrieken, naaiateliers en op straat. Mede door zijn foto's werd kinderarbeid daadwerkelijk aangepakt. Ook zijn kinderfotoboek *Men at Work* is wereldberoemd. Tot 6 januari 2013 is er een overzichtstentoonstelling van zijn werk in het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam.

respects. Ackerman maakte dus foto's waarmee hij een bepaald beeld wilde creëren van het boerenleven in de Verenigde Staten.

Beroemde *close-up*

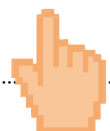
Door het vergelijken van meerdere foto's aan de hand van een centrale vraag komen de analysevaardigheden meer tot hun recht. De foto *Migrant Mother* kan hiervoor als voorbeeld dienen. Het beroemde beeld hiernaast is afkomstig uit een serie van zes foto's. De foto's werden aangeboden aan de redactie van een krant in San Francisco.¹ De redactie plaatste de beroemd geworden *close-up* van moeder en kinderen op de voorpagina van de krant. In de klas kunt u leerlingen vragen waarom de redactie voor deze foto koos en niet voor een andere (zie opdracht 3). Die vraag blijkt leerlingen te prikkelen om nauwkeurig naar de foto's te kijken. Ze proberen vast te stellen welk effect de foto zal hebben op de toeschouwer (in de jaren dertig). Diverse leerlingen vinden andere foto's levendiger en hebben de neiging die te kiezen. In een aansluitend klassengesprek kunnen argumenten worden uitgewisseld. De opdracht laat leerlingen zien dat foto's in kranten bewust worden geplaatst om een bepaald beeld of emotie op te roepen. Een andere mogelijkheid is om foto's van verschillende fotografen met elkaar te vergelijken. Zo hebben Lange en Ackerman beiden het platteland gefotografeerd tijdens de crisis. Toch levert het werk van deze fotografen verschillende beelden op. Het vergelijken van verschillende foto's aan de hand van de kijkwijzer biedt de kans met de leerlingen in gesprek te gaan over de representativiteit van beelden.

Stilstaan bij historische foto's helpt leerlingen niet alleen om hun historisch denken te ontwikkelen en hun examen beter te maken. Het helpt ze ook de stortvloed aan beelden in het dagelijks leven te duiden. Aan ons de taak om leerlingen met foto's te fascineren voor het verleden en ze tegelijkertijd een kritische houding aan te leren. ■

Literatuur

- B. Bustard, *Picturing the century. One Hundred Years of photography from the national archives* (Washington 1999).
- A. Reisman, Reading Like a Historian: A Document-Based History Curriculum Intervention in Urban High Schools, *Cognition and Instruction*, 30:1, p. 86-112 (2012).
- D. Sayer, The Photograph: the still image. In S. Barber en C. Peniston Bird, *History beyond the text. A student's guide to approaching alternative resources* (Routledge; Oxon and New York, 2010).

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van twee workshops die zijn gegeven in Nijmegen en Rotterdam in het kader van de CE-nascholing 'De Verenigde Staten en hun federale overheid 1865-1965'. Op de website van Kleio is het lesmateriaal te downloaden.

Dorothea Lange, *Migrant Mother* (1936). Ongesneden afdruk. Rechtsonder op de stok is nog net de duim te zien die werd weggepoetst door Lange. Op de foto zien we Florence Owens Thompson in een bonenplukkerskamp in Nipomo, Californië. De foto werd gepubliceerd in de *San Francisco News* op 10 en 11 maart 1936 o.a. onder de titel *What does the New Deal mean to this mother and her children*. De foto had effect; vrij snel na publicatie werd voedselhulp naar het kampement gestuurd. Helaas was Florence Owens Thompson toen al weer verder getrokken.

Van Sag Harbor naar New Orleans

Onderweg met Geert Mak

Geert Mak startte in de herfst van 2010 een rondreis door zijn geliefde Amerika en gebruikte als leidraad *Reizen met Charley*, het reisverslag van de wereldberoemde Amerikaanse schrijver John Steinbeck.

Tekst: **Bas Korthals**

Op 23 september 1960 vertrok de auteur John Steinbeck (1902-1968) samen met zijn poedel Charley in een tot camper verbouwde GMC-truck uit Sag Harbor (Long Island) voor een rondreis door zijn Verenigde Staten: een zoektocht naar Amerika. Tenminste, dat zegt de titel van zijn in 1962 gepubliceerde *Travels with Charley in Search of America*. Was of werd het een zoektocht naar Amerika? Eigenlijk niet. Steinbeck ging noodgedwongen op zoek naar zichzelf: Amerika was zijn excuus voor deze queeste. De GMC werd 'Rocinante' genoemd, de poedel werd omgedoopt tot Sancho Panza en Steinbeck werd Don Quichot die *the windmills of his mind* zou gaan bevechten. De camper bevatte geweren (Steinbeck zou er gaande de rit nog wat bijkopen), hengels en gereedschap, waar Steinbeck eigenlijk niet mee om kon gaan. Hij zou gaan reizen tegen de klok in: vanuit Sag Harbor een grote boog die min of meer eindigde ergens tussen New Orleans en Abingdon (Virginia). Of je nu jezelf of Amerika wilt leren kennen, zo'n reis is een ideale formule: eigenlijk onweersaanbaar.

Niet ongewapend

Geert Mak trad in de voetsporen van Steinbeck. Hij ging op 23 september 2010 ook niet bepaald ongewapend van start. In 1979 had hij voet aan de grond gezet in de Verenigde Staten en had er in de jaren nadien ervaringen opgedaan en vriendschappen gecementeerd. Het boek is opgedragen aan Edith en Louis Laub, een joods echtpaar waarmee hij een hechte band ontwikkelde. Mak noemt Edith zelfs zijn 'tweede Amerikaanse moeder'. Daarnaast heeft Mak uit zijn bagage als historicus bepaalde reisgezellen gevist, mensen die met elkaar gemeen hebben dat ze Amerika hadden bereisd en daar in de vorm van een brief, een reportage, een artikel of een boek verslag van hebben gedaan. Zo ontmoeten we Alexis de Tocqueville en zijn reisgezel Gustave de Beaumont. Alexis de Tocqueville was aan het begin van de jaren dertig van de negentiende eeuw een reiziger met open ogen. Zijn *De la démocratie en Amérique* (1835-

1840) is nog steeds een klassieker, maar Mak lijkt meer waarde te hechten aan zijn (hun?) brieven. Er zijn meer open ogen: Ernie Pyle's *Ernie Pyle's America. The Best of Ernie Pyle's 1930s Travel Dispatches* en *Inside USA* (1947) van John Gunther: stemmen, maar vooral ook ogen, uit de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw. Mak reist met de ogen van 2010. Wat zien die ogen van 2010? Mak is zeker geen pessimist, niet iemand die bewust op zoek is naar verval. Toch sluipt het verval mee in zijn tekst. Soms neemt het de onverbiddelijke melancholie van de aquarellen van Andrew Wyeth aan, dan is het de hardheid van Hopper of de kaalslag die Martin Scorsese gebruikte als intro voor zijn film *The Last Waltz*: het afscheidsconcert van *The Band*. Mak heeft op zijn reis heel wat *cardboard filled windows* ontmoet: er is veel op de fles gegaan.

De werkeloosheidscijfers liegen er niet om. De economie trekt langzaam aan, maar economen voorspellen een *jobless recovery*: minder banen, meer armoede, meer rijkdom voor minder mensen.

Uitverkoren volk

Toch lijkt het religieus geïnspireerde Amerikaanse exceptionalisme niet te verdwijnen. Amerikanen vormen nog steeds een soort uitverkoren volk dat geroepen is om de wereld voor te gaan. Gewapende conflicten zijn vanzelfsprekend *wars of necessity*, nooit *wars of choice*. Alle strategie lijkt niet op macht gericht, *bringing the*

De camper 'Rocinante' waarmee John Steinbeck door Amerika trok staat tentoongesteld in het National Steinbeck Center in Salinas, Californië.

boys home is het doel waarnaar gestreefd wordt. Volgens Steinbeck eindigde zijn reis min of meer onverwacht: 'In de buurt van Abingdon, in de punt van Virginia, om vier uur op een winderige namiddag, ging mijn reis er zonder waarschuwing of afscheid of bekijk het maar vandoor en liet me ver van huis achter.' Hij jakkerde naar New York om er vlak bij zijn appartement te verdwalen. De reiziger werd naar huis geloodst door een vriendelijke politieagent.

Geert Mak en zijn vrouw hielden het na New Orleans voor gezien. *Travels with Charley* leverde na New Orleans niet meer op dan een drietal achteraf geconstrueerde gesprekken met lifters waarover John Steinbeck jr. een vernietigend oordeel velde: 'karikaturen van gesprekken. Niemand praat zo.'

Eenmaal thuis heeft Mak zich aan het ordenen gezet. Dat lijkt een bijna onmogelijke klus: zoveel indrukken, ervaringen, persoonlijke geschiedenis en zoveel balans om op te maken. Ik vind dat Mak daarin bewonderenswaardig is geslaagd. Dat heeft niet zozeer te maken met de heldere indeling, de cijfermatige onderbouwing of met zijn zorgvuldig aangegeven beroep op historici en sociologen van wie sommigen zijn reisgezellen waren, maar meer met het feit dat hij van de Verenigde Staten een verhaal heeft gemaakt. Toegegeven, een verhaal met een open einde, maar voor welke staat of unie van staten geldt dat niet? Staten en hun onderlinge betrekkingen zijn *continuing stories*, verhalen door mensen vorm gegeven: vol zeepbellen, harde feiten, idealen

en verzinsels. Het is aan de historicus om daar, *with the benefit of hindsight*, enige ordening in aan te brengen, maar die ordening maakt het einde niet minder open. 'Wat bindt Amerika en Europa nog in de eenentwintigste eeuw?' Na herlezing van het boek geloof ik niet dat Mak die vraag expliciet wilde stellen, laat staan beantwoorden. Het lijkt me meer een wervende tekst van de uitgeverij. Het antwoord lijkt me vrij simpel: alles. De Verenigde Staten en Europa zitten, of ze dat nu leuk vinden of niet, *on the same highway*. Verkeersongelukken zijn daarbij niet uit te sluiten, maar die moeten noodgedwongen samen worden afgehandeld.

Instapmodel

Voor mensen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van de Verenigde Staten is *Reizen zonder John* een fraai en enthousiasmerend instapmodel. Tijdens die reis zal dat model ongetwijfeld worden ingeruild voor een beter uitgeruste camper. Daar is niets on-Amerikaans aan. Uiteindelijk bereik je met je camper altijd het gebied waar je meer wilt weten dan er op dat moment te weten valt. Dan wordt het tijd om de balans op te maken, om je hoofd vol historisch spinrag op orde te brengen. De tijd voor reflectie, verslaggeving of misschien wel een boek, maar dat is niet iedereen gegeven.

Ondertussen mogen we John Steinbeck niet vergeten. De John Steinbeck van 1960 twijfelde enorm aan zichzelf. Hij wilde, gelet op zijn voorliefde voor vuurwapens en zijn hunkering naar heroïsch gedrag, wel graag een 'Hemingway' zijn. Dat was hij niet. Hij was een man die zichzelf verteerde en vrouwen en kinderen daarbij, maar hij was ook de auteur van *The Grapes of Wrath* en, voor mij in ieder geval, *East of Eden*. Je kunt niet alles zijn tenslotte.

'Mak is geen pessimist, toch sluipt het verval van Amerika mee in zijn tekst'

Geert Mak reisde zonder John Steinbeck. Het valt mij moeilijk dat te geloven: je maakt geen 'reis zonder John' met zijn spoorboekje en verzameld werk op de achterbank. Misschien gaat het alleen maar om een taalspelletje: *zonder John* staat tegenover *met Charley*. Die soep van eenzaamheid wordt trouwens minder heet gegeten dan hij wordt opgediend: Mak reisde met zijn vrouw en Steinbeck had gedurende een aanzienlijk deel van zijn queeste Elaine, zijn derde vrouw, aan boord. Het maakt eigenlijk niet zoveel uit. Met *Reizen zonder John* heeft Geert Mak de Verenigde Staten en John Steinbeck in grote lijnen op de schutting geschilderd. Het staat de lezer vrij die contouren nader in te kleuren. Vooral doen, zou ik zeggen. ■

Wie wint? Drie wint!

Spelvorm met de presidenten Johnson en Johnson

Lincoln en Kennedy werden beiden opgevolgd door een president Johnson. Andrew Johnson gooide Lincolns politieke erfenis te grabbel, terwijl Lyndon B. Johnson de politieke koers van zijn voorganger juist zeer efficiënt voortzette. De spelvorm *Wie wint? Drie wint!* maakt leerlingen actief betrokken bij het eerste en laatste deel van de stofomschrijving van het nieuwe examenonderwerp.

Daan Schuijt is
redacteur van Kleio.

Op YouTube staat het nummer *De geschiedenis herhaalt zich* door Gerard de Vries, bekend van hits als *Het spel kaarten* en *Giddy up go*. In zijn historische bespiegeling maakt De Vries een vergelijking tussen Lincoln en Kennedy. Als je er oog voor hebt, blijken er veel overeenkomsten te zijn tussen de twee. Lincoln was sinds 1860 president, Kennedy sinds 1960 en beiden zetten zij zich in voor gelijke burgerrechten. In het geval van Lincoln raadde zijn secretaris, Kennedy genaamd, hem die noodlottige avond af naar het theater te gaan. Bij Kennedy probeerde een medewerker met de naam Lincoln hem over te halen niet naar Dallas af te reizen. Beide heren kwamen om het leven door een schot in het hoofd. In beide gevallen heette hun opvolger Johnson. Andrew Johnson, geboren in 1808 en senator namens de democraten.

Lyndon B. Johnson, geboren in 1908, was dat ook voor hij vice-president werd. Hier stopt de vergelijking, want Johnson en Johnson hebben maar weinig gemeen. Andrew Johnson was een voormalige slavenhouder die de rechten van de blanke elite in het zuiden probeerde te herstellen en niet wilde meewerken aan de toekenning van burgerrechten aan de inmiddels vrije zwarte bevolking. Hij ging in tegen alles waar Lincoln voor gestreden had tijdens de Burgeroorlog. Lyndon B. Johnson zette het beleid van Kennedy juist voort, misschien zelfs wel effectiever dan zijn voorganger. In sneltreinvaart loodste Johnson talloze wetten in het kader van zijn *Great Society* en *War on Poverty* door het Congres. Zijn sociaaleconomische programma riep herinneringen op aan de New Deal van zijn grote voorbeeld Roosevelt. Op de ranglijst van

Grote lijn examenthema	Thema's Andrew Johnson	Thema's Lyndon B. Johnson
Staatsinrichting van de VS	• Veto tegen 14e amendement • Impeachment-procedure	• De <i>treatment</i> om wetgeving door Congres te loodsen • Opstellen Tonkin-resolutie
Economische politiek met de verhouding tussen deelstaat en federatie	• Homestead Act • Transcontinentale spoorlijn • Opbouw en structuur zuidelijke economie	• Galbraith (econoom) als inspiratie voor <i>Great Society</i> • Spotprent CSE 2011 trein en <i>Great Society</i> • Stadsplanning en aanleg sociale woningbouw • Johnson met voorbeeld Roosevelt
Binnenlandse politiek met verhouding blank - zwart	• Verkiezingen van 1876 • Sharecroppers-contract • Reeks spotprenten met als thema Othello en Iago	• Eerbetoon aan burgerrechtenactivisten • Radicalisering burgerrechtenbeweging
Internationale politiek	• Aankoop Alaska	• Tonkin-resolutie

beste Amerikaanse presidenten (gewoon op Wikipedia) staat Lyndon Johnson veertiende. Drie plaatsen onder Kennedy, maar die had nog geen last van de Vietnamoorlog. Andrew Johnson staat op dat lijstje overigens eenen-veertigste, terwijl *honest Abe* Lincoln de lijst aanvoert.

Speel Johnson tegen Johnson

Ondanks de geringe overeenkomsten tussen de twee Johnsons zijn ze wel geschikt om het eerste en laatste deel van het examenonderwerp *De Verenigde Staten en hun federale overheid 1865 – 1965* te behandelen. Daarvoor heb ik de spelvorm *Wie wint? Drie wint!* bedacht, een mengvorm van boter-kaas-en-eieren, Memory en Triviant.

Het speelbord bestaat net als bij boter-kaas-en-eieren uit negen velden, waarbij het de bedoeling is een aaneengesloten rijtje van drie velden te winnen. Een veld kun je winnen door drie vragen juist te beantwoorden. De vragen worden steeds moeilijker en ieder setje van drie vragen is opgesteld rondom een thema. Zowel bij Andrew als Lyndon heb ik negen thema's bedacht die aansluiten bij de vier grote lijnen van het examenonderwerp (zie kader).

Je speelt *Wie wint? Drie wint!* in groepjes van vijf: twee tweetallen tegen elkaar met een spel-leider die de vragen stelt en de stand bijhoudt. Omdat het lastig blijkt drie aaneengesloten velden te veroveren, krijg je per goed antwoord ook een aantal punten. Op die manier krijg je ook een winnaar als geen van de twee groepjes erin slaagt een rijtje van drie velden te veroveren. Bij ieder thema zitten drie vragen. De kennisvraag is het eenvoudigst en levert één punt op. Dan volgt er een inzicht-vraag waarin leerlingen verbanden moeten leggen of voorbeelden moeten kunnen noemen voor twee punten. Bij de toepassing met de bron zijn drie punten te verdienen. Om een idee te geven heb ik twee thema's uitgewerkt.

Andrew Johnson als Iago

Het gematigd republikeinse tijdschrift *Harper's Weekly* publiceerde tijdens de termijn van Andrew Johnson een serie spotprenten die waren geïnspireerd op Shakespeare's *Othello*. Daarbij de volgende vragen:

- (1p) In de spotprenten in *Harper's Weekly* is Othello afgebeeld als een donkere soldaat

van de Unie. Leg uit dat dit een op waarheid gebaseerde weergave van de Unie-soldaat zou kunnen zijn. *Veel donkere mannen (slaven) die in het zuiden als slaaf op de plantages hadden gewerkt sloten zich aan bij het leger van de Unie.*

- (2p) Leg uit dat de rolverdeling die de tekenaar in *Harper's Weekly* bij deze reeks tekeningen kiest, past bij de politieke overtuiging van het blad. *Harper's Weekly was (gematigd) Republikeins. Dat betekent dat zij na de Burgeroorlog de Unie steunde in hun politiek van bezetting van de zuidelijke staten. Johnson was democraat en vertegenwoordigt in de ogen van Harper's de witte bevolking uit het Zuiden, in hun ogen de slechteriken.*
- (3p) Leg met behulp van drie beeld-elementen uit dat dit een bruikbare bron is als je wilt weten hoe aanhangers van de Republikeinen tegen de politiek van Johnson aankeken. *1) De tekst die Othello zegt: zij hebben als noorderlingen de Burgeroorlog gewonnen en Johnson (Iago) lijkt hun idealen als president direct te grabbel te gooien ('Zet je me voor gek?'). 2) Links en rechts van het midden hangen twee onderdelen van het beleid van Johnson die tegen de idealen van de Republikeinen ingaan (veto tegen Unionisten en vergevingsgezind ten opzichte van zuidelijke staten). 3) De slagvelden die de Unionisten in twee steden hebben aangericht worden verbeeld als waarschuwing dat het beleid van Johnson daartoe zal leiden.*

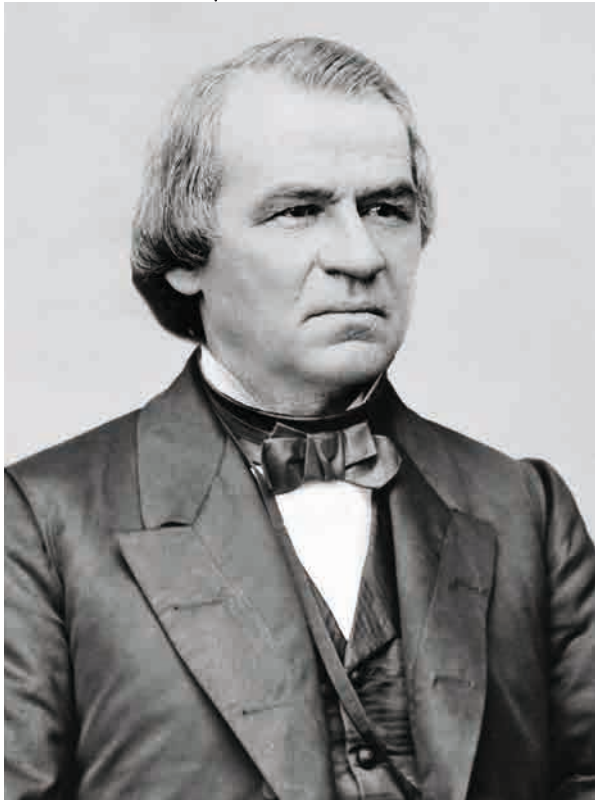
Tijdens Johnsons presidentschap verscheen er in het republikeins getinte politieke tijdschrift *Harper's Weekly* een reeks spotprenten met als thema *Othello* van Shakespeare. *Othello* is een donkere Afrikaanse generaal in het leger van Venetië en staat in het stuk voor de goede karaktereigenschappen van de mens. Iago is de reserve-officier van *Othello* en belichaamt het kwaad. Links hangt een papier met daarop *Vergiffenis aan opstandelingen* en rechts een met *Veto over mannen van de Unie*. Onderaan de bron spreekt *Othello* zijn tekst uit tegen Iago: *Othello: Zet je me nu voor gek!?*
Bron: Library of Congress.

Lyndon B. Johnsons *treatment*

Een van de grote lijnen in het examenonderwerp is de staatsinrichting. Van Lyndon Johnson zijn meerdere foto's bewaard gebleven waarop hij in een indringende tête-à-tête met een afgevaardigde of senator overleg voert, duidelijk om zijn zin door te drijven. Deze

werkwijze van Johnson stond destijds bekend als de *treatment*: parlementariërs vreesden het ergste als zij bij de president werden geroepen.

Bij de foto waarop Johnson de kritische democraat Richard Russel jr. de *treatment* geeft, horen de volgende vragen en antwoorden:

Andrew Johnson

Andrew Johnson (1808 – 1875) volgde de vermoorde Lincoln in 1865 tijdens de *Reconstruction* op als president van de Verenigde Staten. Johnson kende een armoedige jeugd in North Carolina. Zijn vader stierf toen hij jong was. Zijn moeder deed hem tegen kost en inwoning bij een kleermaker in de leer. Een echte opleiding heeft Johnson nooit genoten: hij leerde pas lezen en schrijven toen hij begin twintig was. Zijn armoedige, onderdanige positie bezorgde hem een levenslang wantrouwen jegens het gezag, in die tijd de blanke elite. De enige groep waar hij zich superieur aan achtte, was de zwarte bevolking. Johnson beschikte over een enorme overredingskracht en retorische gaven. Deze talenten bleken de basis voor zijn politieke opmars. Toen Lincoln hem in 1862 als militair gouverneur van de Confederatie-staat Tennessee aanstelde, had Johnson alle politieke functies vanaf het niveau van raadslid bekleed. De onafhankelijke, kleine, blanke boer was het ideaaltype van de Amerikaanse samenleving zoals Johnson die voor zich zag. Dat ideaal sloot aan bij de ideeën over de *Manifest Destiny* van *founding father* James Madison. Na de moord op Lincoln probeerde de democratisch georiënteerde Johnson allerlei veranderingen die de Unionisten en (radicale) republikeinen wilden doorvoeren tegen te houden. Johnson sprak zijn veto uit over het veertiende amendement van de grondwet en was de eerste president tegen wie de *impeachment*-procedure werd ingezet.

Lyndon B. Johnson

Lyndon Baines Johnson (1908 – 1973) volgde John F. Kennedy op als president van de Verenigde Staten na de moord op JFK in november 1963. Johnson was sinds het aantreden van Kennedy al vice-president en een oudgediende in het Congres: van 1937 tot 1953 zat hij als vertegenwoordiger van de democratische partij in het Huis van Afgevaardigden, daarna werd hij senator. Tijdens de oorlog diende Johnson enige tijd bij de marine en werd hij onderscheiden voor zijn bijdrage aan de gevechten in de Grote Oceaan. Vergeleken met Kennedy was Johnson een wat ongemanierde Texaanse boer, maar zijn politieke ervaring zorgde er wel voor dat hij meer wetsvoorstellen dan welke andere president ook door het Congres wist te loodsen. Gedurende zijn ambtstermijn speelde de burgerrechtenbeweging een belangrijke rol. Johnson tekende in het bijzijn van Martin Luther King en Rosa Parks de *Civil Rights Act* die een einde maakte aan rassendiscriminatie bij het registreren van kiezers. Daarnaast was de invoering van allerlei sociaaleconomische wetgeving onder de noemer *Great Society* en *War on Poverty* een belangrijk onderdeel van de politiek van Johnson. Achteraf zeggen critici dat dit programma met de *New Deal* van Roosevelt te vergelijken was, maar vanwege de moeizame besluiten van Johnson inzake de Vietnamoorlog niet die status heeft gekregen.

- (1p) Noem de drie machten van de trias politica en geef bij elke macht aan welke functies en instanties daarbij horen. Ga uit van het federale bestuursniveau van de VS. *Wetgevende macht met Congres (Huis van Afgevaardigden en Senaat), Uitvoerende macht met president, ministers en onderministers en Rechtspreekende macht met het hoogerechtshof. Het staatshoofd in de VS is de president. Deze heeft meer macht dan het Nederlandse staatshoofd, de koningin (en ook meer macht dan de minister-president in Nederland).*
- (2p) Noem drie voorbeelden waaruit blijkt dat de president van de VS als staatshoofd meer macht heeft dan de koningin in Nederland. *De president van de VS benoemt de leden van het hoogerechtshof. De president heeft een vetorecht bij wetsvoorstellen (dat met tweederde meerderheid van het Congres verworpen kan worden). De president heeft het recht om zelf leden van zijn regering te benoemen en te ontslaan (met enige beperkingen en inmenging van de senaat). De president mag onder strikte voorwaarden militaire troepen inzetten bij buitenlandse conflicten (Congres binnen 48 uur op de hoogte stellen / niet meer dan bepaald aantal – voor periode niet langer dan 60 dagen met 30 extra voor terugtrekken). De president benoemt de directeur van de Federale Centrale Bank.*
- (3p) Is deze foto bruikbaar als je wilt aantonen dat Johnson zich ongrondwettelijk gedroeg?

Ja, want je ziet dat Johnson buiten het parlement om volksvertegenwoordigers onder druk zet om zijn plannen te steunen (intimidatie door dichtbij te staan, lengte uit te buiten). Volgens de grondwet zou de president via voorstellen in het parlement zijn wetten moeten laten aannemen. Nee, want je weet op basis van deze foto niet hoe uitzonderlijk deze situatie is. Je kunt niet op basis van een foto zeggen dat Johnson volksvertegenwoordigers onder druk zet.

Valkuilen en variaties

In de meeste katernen zal Andrew Johnson niet erg uitgebreid aan bod komen. Het is geen aansprekende, inmiddels vrijwel vergeten president. Leerlingen zullen dan ook heus niet alle vragen over hem kunnen beantwoorden. Toch laat zijn presidentschap veel kenmerken van het tijdperk van de *Reconstruction* zien. In de periode na de Burgeroorlog tot het opheffen van het militaire bestuur over de zuidelijke staten moest de broze eenwording van het verscheurde land vorm gaan krijgen.

Het ongelukkige optreden van Johnson toont aan hoe moeilijk het was om de eenheid na de Burgeroorlog te bewaren en hoe diepgeworteld de tegenstellingen tussen het noorden en zuiden waren. Als docent kunt u daarom wel vooraf de vragen en antwoorden en de bijbehorende bronnen bekijken en eventueel gebruiken in de les.

Bij Lyndon B. Johnson gaan enkele vragen over onderdelen van de *Great Society*. Het is onwaarschijnlijk dat leerlingen dat programma tot in detail zullen kennen. Ook hier kunt u vooraf de bronnen en vragen bekijken, zodat u er al in de les op kunt wijzen dat de *Great Society* uit bijvoorbeeld wetgeving op het gebied van milieu, huisvesting en stadsplanning bestond.

Een variatie is te bedenken met vragen over jaartallen, begrippen en personen. Het spel krijgt dan een meer reproductief karakter, maar is nog altijd geschikt om de leerlingen uit de stof te herhalen.

Mocht u het spel willen uitbreiden met andere presidenten, dan zou ik als eerste naar Woodrow Wilson, Franklin D. Roosevelt en Dwight Eisenhower kijken. Begin gewoon bij Wikipedia en kijk of je via doorverwijzingen tot negen goede bronnen bij verschillende thema's kunt komen. Bij ieder thema bedenkt u dan een kennis-, inzicht- en toepassingsvraag. ■

Johnson (links) in zijn kantoor in gesprek met de democratische senator Richard Russell jr. in 1963. Russell was een oudgediende in de senaat en daarvoor gouverneur in Georgia. Hij stelde zich kritisch op ten aanzien van de *Civil Rights Act*. De wijze waarop Johnson in dit soort indringende gesprekken zijn zin doordreef.

De volledige opdracht staat op de website www.vgnkleio.nl/kleio als download.

Hollywoods fantasieën over het

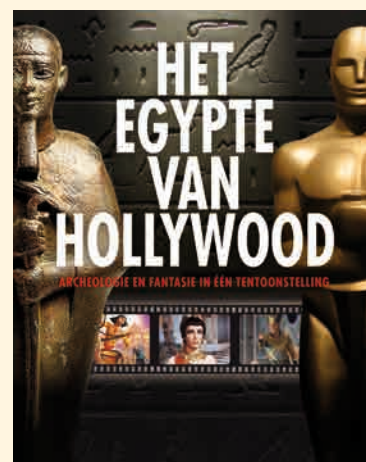
Archeologie en fantasie in één tentoonstelling

Cleopatra was een machtswellustige verleidster die zich hulde in minieme stukjes stof, mummies zijn een soort zombies die het gemunt hebben op de verstoorders van hun eeuwige rust en alle archeologen zien eruit als Indiana Jones, maar dan zwaarder bewapend (vanwege die mummies!). Overigens is die hele Egyptische beschaving ontworpen door buitenaardse wezens die zich voordeden als goden. Zeker weten?

Nicole van der Steen is redacteur van Kleio.

In het Rijksmuseum van Oudheden is tot 17 maart 2013 een tentoonstelling te zien die kort metten maakt met het beeld dat in Hollywood is geschapen van de Egyptische beschaving. Fantasievolle beelden van het oude Egypte waren al vóór de eerste films populair: de nog weinig doordachte opgravingen in de negentiende eeuw zetten een kleurrijke productie van romans en schilderijen

in gang. Hollywoods filmmakers zouden later liever deze beelden als voorbeeld gebruiken dan de resultaten van archeologisch onderzoek. Om nog maar te zwijgen van de invloed van de vondst van het graf van Toetanchamon in 1922, inclusief de veronderstelde vloek. Originele filmposters, filmrekwisieten en prachtige voorwerpen uit de eigen collectie vullen elkaar perfect aan. Op verschillende plaatsen in de zalen worden beroemde fragmenten uit filmklassiekers vertoond: van de eerste experimentele films rond 1900 via groots opgezette zwijgende speelfilms uit de jaren twintig en *Technicolor* spektakels uit de jaren vijftig en zestig, tot moderne science fiction vol speciale effecten. De tentoonstelling is verdeeld over

twee zalen: op de eerste verdieping gaat het over films die in het oude Egypte gesitueerd zijn, op de tweede verdieping is er vooral aandacht voor films die in het heden of de toekomst spelen en 'terugkijken' op de Egyptische beschaving.

Fantasie kanopen-vaas, replica van vaas uit film *The Mummy* (1999). Toen Egyptologie-liefhebbers deze film in de bioscoop zagen, vielen ze massaal over één fout: deze kanopen-vaas met de kop van een leeuw. Het is namelijk de vijfde ingewandenvaas die Anck-Su-Namun in de film in haar graf had meegekregen, terwijl er in het oude Egypte altijd maar vier waren. Copyright Collectie H.S. van den Berg. Daarnaast: Kanopenvazen van Irti. Albast; Egypte; Late Tijd, 712-332 v.Chr. Collectie Rijksmuseum van Oudheden.

oude Egypte

Een aparte ruimte is speciaal ingericht voor kinderen in de basisschoolleeftijd: die kunnen daar in vijf verschillende 'studio's', waar fragmenten uit kinderfilms over Egypte worden getoond naast objecten uit de museumcollectie, zelf ontdekken wat 'echt' is en wat niet.

Feest van herkenning

In beide 'volwassen' tentoonstellingszalen is de inrichting aangepast aan de sfeer van Hollywood, waarmee ook een spannende, mysterieuze ruimte is gecreëerd. Dat het RMO de hand heeft weten te leggen op een imposante verzameling originele filmkostuums en -sieraden maakt bij menige bezoeker emoties los: wat een feest van herkenning! Bij binnenkomst op de eerste verdieping valt het oog op een grote halskraag vol 'bling', gedragen in een van de vele Hollywoodfilms; daarnaast ligt een eenvoudige, beschilderde halskraag van karton die een echte mummie heeft gesierd. Met zo'n antieke namaakkraag is het contrast wel heel groot. In de gehele tentoonstelling valt overigens op dat de authentieke voorwerpen veel soberder zijn dan wat de filmindustrie blijkbaar passend vond. Dat is natuurlijk ook de opzet: de bezoeker maakt een reis langs de gehele geschiedenis van het Egypte-spektakel in Hollywood en ziet hoe de uitbundige rekvisieten en filmsets de werkelijkheid vaak geweld aandoen, maar soms ook verrassend getrouw nabootsen. Aparte ruimtes zijn gecreëerd om verschillende thema's goed te kunnen belichten: zo heeft Cleopatra een eigen kamertje, waar verschillende actrices worden getoond

die in haar huid kropen. Opvallend is vooral dat in hun jurken meer de modes van de twintigste eeuw worden weerspiegeld dan wat in de eerste eeuw voor Christus werkelijk kan zijn gedragen. De weinig verhullende jurk die Claudette Colbert droeg in de film uit 1934 is bijvoorbeeld duidelijk gebaseerd op de avondmode uit die periode. Liz Taylor en haar eigen Marcus Antonius (Richard Burton) zijn prominent aanwezig, in al hun pracht en praal. Nu blijkt dat voor deze film uit 1963 wel degelijk onderzoek is verricht: veel motieven van sieraden en kleding zijn een echo van originele Egyptische vondsten. Wat jammer dan toch dat de boog van Constantijn, waar Cleopatra in Rome met veel machtsvertoon doorheen wordt gereden, ten eerste niet op die plek staat en ten tweede destijds nog lang niet was gebouwd. Bovendien kan de uitheemse koningin volgens de destijds geldende regels nooit met zoveel eerbetoon zijn ontvangen (al heeft ze Rome daadwerkelijk bezocht).

Stenen tafelen

In de ruimte die voor *The Ten Commandments* is gereserveerd, staan de stenen tafelen uit de film van 1956, vergezeld van de staf van Mozes waarop een cartouche met zijn naam is aangebracht in hiërogliefen (helaas niet zichtbaar in de film). Ook de makers van deze film hebben hun huiswerk gedaan: de tekst van de tien geboden is gesteld in een vroeg-Kanaänitisch schrift. Daar staat tegenover dat bij de kostuums toch meer de esthetische dan de histo- ►

Ruimtewezen Ra uit de futuristische film *Stargate* (1994), blijkt een buitenaards wezen te zijn dat zich op aarde als een god voordoe. Copyright Larry McQueen: The Collection of Motion Picture Costume Design, Hollywood.

Armband van prins Ramses. Uit de film *The Ten Commandments*, 1956. Het ontwerp baseert zich op het type boven- en onderarmband dat veelvuldig is afgebeeld in de graven in Het Dal der Koningen bij Luxor in Egypte. De gouden kleur geeft het een koninklijke uitstraling. Collectie H.S. van den Berg.

Boven: Goudkleurige halskraag met vliegenmotief Uit *Cleopatra* (1963), gedragen door Elizabeth Taylor. De vorm van de ketting en de vliegen komen opmerkelijk goed overeen met de sieraden uit het oude Egypte. Collectie John LeBold, Americana Dance Theatre (Massachusetts)
Daaronder: Halsketting met vliegen. Glas en goud; Egypte; 15e-14e eeuw v.Chr. Collectie Rijksmuseum van Oudheden.

rische overwegingen de doorslag hebben gegeven, zoals de zwartglanzende jurk van prinses Bithiah laat zien. Blikvanger aan het begin van de zaal op de tweede verdieping is een uitgekakte mummie in niet al te beste staat (docenten, bereid uw leerlingen voor). Deze ligt hier om ons te laten zien waarop al die mummiehorrorfilms zijn gebaseerd. Daar kunnen de griezelige, futuristische beelden die ons hier nog te wachten staan inderdaad niet tegenop! Een intrigerende collectie filmposters dient als decoratie en ook hier liggen de vitrines vol met soms uitzinnige creaties. De doodenge mummiekist uit *Night at the Museum* wordt geflankeerd door een sereen authentiek exemplaar, zwaarden en magische voorwerpen blijken maar heel weinig van doen te hebben met de aanwezige originelen. Hoogtepunten zijn de kostuums uit *Stargate* en *Night at the Museum*: spectaculair in de films en heel wat

prozaïscher op een afstand van enige decimeters, maar wat een plezier

leveren de filmfragmenten op die erbij vertoond worden. Ra, het ruimtewezen in goddelijke vorming, staat hier in volle glorie in de vitrine, naast de antieke godenbeeldjes die zijn futuristisch uitgedoste ondergeschikten tot de juiste verhoudingen terugbrengen. De filmfarao Kahmunrah bleek gehuld in een plastic fantasiepakje. Ook de magische boeken uit de twee *The Mummy*-films zijn van dichtbij te bezichtigen, met een Egyptisch dodenboek ter vergelijking ernaast. Even verderop bevat een vitrine de originele uitrusting van hedendaagse archeologen, zoals de conservatoren van het RMO die gebruiken bij de opgravingen die zij regelmatig uitvoeren. Daar is heel wat minder aan te zien dan aan de raadselachtige apparaten en indrukwekkende wapens die filmarcheologen met zich meesjouwen. Naast de originele uitdossing van een echte vooroorlogse archeoloog liggen gebroederlijk de hoed, het leren jack en de zweep van Indiana Jones. Grapje van de conservator: een foto van Egyptes opperarcheoloog Zahi Hawass met *Indiana Jones*-hoed suggereert

dat ook hij niet ongevoelig is voor Hollywoodglamour. De tentoonstelling is zo doordacht en zorgvuldig opgezet, dat die wel moet slagen in zijn opzet: het beeld bijstellen dat al die films hebben gecreëerd van het oude Egypte. Dat is ook in het onderwijs wel nodig, waar leerlingen niet vanzelf doorhebben dat de spannende films die ze (ook in de les!) zien niet bepaald de historische werkelijkheid weergeven. Maar nog afgezien van het onbetwistbare nut, is de tentoonstelling in het RMO vooral een prachtig vormgegeven, geestig en opwindend feest.

Voor het onderwijs

Er is een rondleiding van een uur voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (alle leerjaren), met als doel 'kritisch leren kijken naar historische films'. Bij boeking wordt een lesbrief toegezonden. Kosten: 50 euro voor een groep van maximaal 15 leerlingen, 100 euro voor maximaal 30 leerlingen. ■

Meer informatie

Een opdracht voor in de klas over beeldvorming, waarin een film over Egypte wordt geanalyseerd aan de hand van bronnen, is te downloaden op www.rmo.nl/lesbrief.

Meer informatie over de tentoonstelling is te vinden op www.rmo.nl/tentoonstellingen/het-egypte-van-hollywood.

Rechts: Farao Kahmunrah (Hank Azaria) in *Night at the Museum. Battle of the Smithsonian* (2009). Copyright 2012 Twentieth Century Fox Film Corporation. All Rights Reserved.

Amerika's debuut op het wereldtoneel

Van toeschouwer naar actieve medespeler

De groei van Amerika van isolationisme naar internationale verantwoordelijkheid was een langdurig proces, maar rond 1900 schakelden de Amerikanen vrij plotseling over naar een hogere versnelling. Binnen het tijdsbestek van nauwelijks één decennium wisselden zij hun rol van toeschouwers om voor die van actieve medespelers op het wereldtoneel. Hoe verliep die omslag?

Vanaf de dagen van George Washington toonden de Verenigde Staten zich afkerig van bondgenootschappen. In zijn afscheidsspeech in 1797 waarschuwde de eerste president tegen buitenlandse verplichtingen voor zijn jonge natie: *no entangling alliances!* De Monroe-leer uit 1823 bevestigde dat Amerika zich niet met Europa

zou inlaten. 'Amerika trekt niet zelf de wereld in op zoek naar monsters om te vernietigen,' sprak John Quincy Adams, de eigenlijke architect van de Monroe-leer. De Verenigde Staten zouden zich maar 'verstrikken in al die oorlogen van eigenbelang en intrige, van persoonlijke hebzucht, jaloersheid en eerzucht.' Het jonge land zou genoeg te stellen krijgen met de eigen groeistuipen: de golven immigranten, de openlegging van de *frontier* en de spanningen tussen Noord en Zuid die uitmondde in de Burgeroorlog (1861-1865).

Jan van Oudheusden is geschiedenisdocent en oud-hoofdredacteur van Kleio.

Roosevelt, gewapend met zijn *big stick*, laat zijn vloot patrouilleren in de Caribische Zee. Cartoon, 1904, door W.A. Rogers. The Granger Collection, New York.

Roosevelt temidden van zijn *Rough Riders*.
Onder: De tekenaar Grant Hamilton vergeleek in 1898 president McKinley, de 'bevrijder' van Cuba, met Lincoln, de bevrijder van de slaven.

Wel stuurde Amerika in 1853 een vlooteskader naar Japan, als drukmiddel om dit land zijn havens te doen openstellen voor Amerikaanse producten. Maar pas toen in de jaren 1890 op de kaart van Noord-Amerika de meeste witte plekken met nieuwe bewoners waren gevuld, werden de geesten rijp voor de idee van een actiever rol van de Verenigde Staten in de wereld.

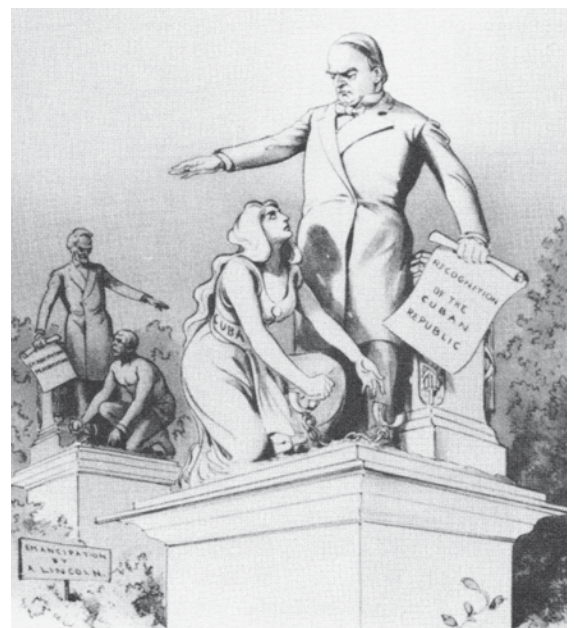
De motor van dit streven werd gevormd door de Industriële Revolutie, die immers de drang naar afzetmarkten en grondstofgebieden aanjoeg. Maar ook de wereldbeschouwing van het sociaaldarwinisme speelde mee, die aan het blanke ras een leidende rol in de wereld toedichtte. *Take up the white man's burden!*

'Amerika had nog onvoldoende militaire middelen om zijn politieke wensen kracht bij te zetten'

Die dichtregel van de Brit Rudyard Kipling bereikte in 1899 het Amerikaanse publiek, en was ook bedoeld als een uitnodiging om samen met de Britten de nobele beschavingsarbeid ter hand te nemen. Dat er voor die opvatting in de Verenigde Staten een voedingsbodem bestond, bleek in 1893. Toen hield de jonge hoogleraar Frederick Jackson Turner een rede, *The significance of the Frontier in American history*. Daarin betoogde hij dat de verovering van het Amerikaanse continent ook een strijd voor democratisering had betekend. Zijn woorden sloegen aan. De *frontier* was nu gesloten, er kwam dus energie vrij voor andere, wijdere doelen. Vooral nog kon men Amerika echter betitelen als 'een economische reus, maar een politieke dwerg'.

Wedloop om koloniën

In het kader van wat later het moderne imperialisme genoemd werd, begonnen Groot-Brittannië, Frankrijk en andere Europese landen omstreeks 1880 een wedloop om koloniën en invloedssferen in Afrika en Azië. Sommige Amerikanen bepleitten deelname van hun land aan deze race. Zakenlieden ontdekten klanten in Japan en China, en zendingsorganisaties verdrongen zich om overzee het christelijk evangelie te gaan verkondigen. Met betrekking tot China stond Amerika een *open door policy* voor. Dat oude keizerrijk dreigde uiteen te worden getrokken door de roofzuchtige klauwen van de imperialistische mogendheden. In 1899 schreef minister van Buitenlandse Zaken John Hay een nota (gevolgd door een brandbrief in 1900) aan zijn collega's in Parijs, Londen, Rome, Berlijn en St.-Petersburg: 'De politiek van de Verenigde Staten is om een oplossing te zoeken die [...] het Chinese territoriale en bestuurlijke bestaan kan bewaren, alle rechten beschermen die bij verdrag en internationaal recht worden gegarandeerd, en voor de wereld het beginsel veiligstellen van gelijke en onpartijdige handel met alle delen van China.' Met andere woorden: niemand mocht een deel van China voor zichzelf claimen. De markten moesten voor iedere handeldrijvende natie vrij toegankelijk zijn. De nota had maar beperkt effect; de reeds gesloten 'ongelijke verdragen' met de keizerlijke regering in Peking bleven van kracht. Amerika had nog onvoldoende militaire middelen om zijn politieke wensen kracht bij te zetten.

To hell with Spain

Niet de kwestie China deed Amerika zijn intrede in de wereldpolitiek, maar het optreden van het zieltogende koloniale Spanje. In 1895 kregen de Spanjaarden te maken met een opstand op het eiland Cuba, dat al eeuwen in hun bezit was, maar waar de bevolking genoeg had van het koloniale wanbeheer. Via de sensatiepers van Hearst en Pulitzer - in onderlinge concurrentiestrijd gewikkeld om de hoogste krantenoplagen - konden de Amerikanen het conflict volgen. Toen in 1898 in Havana het Amerikaanse oorlogsschip de USS Maine (door onbekende oorzaak) ontplofte, reageerde het publiek furieus, opgezwepen door krantenkoppen als: *Remember the Maine, to hell with Spain!*

Min of meer tegen zijn zin liet president William McKinley (1897-1901) zich door de publieke opinie verleiden tot oorlog tegen Spanje, om Cuba te bevrijden van zijn onderdrukkers.

'Imperialisme zou het slechtste in de Amerikanen naar boven halen'

De Spaans-Amerikaanse Oorlog van 1898 verliep allerm minst volgens doordachte scenario's. Aan de planning, het troepentransport en de foeragering mankeerde van alles, maar Amerika had het geluk dat de Spanjaarden nog veel slechter voorbereid ten strijde trokken. In een van de veldslagen op Cuba sneuvelden 474 Spanjaarden tegenover maar één Amerikaan. De onstuimige politicus Theodore (Teddy) Roosevelt leidde hoogstpersoonlijk een troepje avonturiers, de *rough riders* in de Slag van San Juan, en liet zijn heldendaden vereeuwigen door de toen beroemde illustrator Frederic Remington. Tegelijkertijd viel een Amerikaans vlooteskader Manilla aan in de Spaanse kolonie de Filippijnen. Na vier maanden capituleerde Spanje. De buit was enorm en verleidde Teddy Roosevelt om te beweren: *It wasn't much of a war, but it was the best war we had...* Toch waren er drieduizend Amerikaanse doden te betreuren, van wie slechts dertien procent in gevechten bleek te zijn omgekomen; de anderen waren bezweken aan tyfus, malaria en andere ziekten. Cuba verwierf de onafhankelijkheid, maar aanvaardde in 1903 wel het *Platt Amendment* waardoor Amerika het recht kreeg op Cuba te interveniëren. Dit werd pas in 1934 geschrapt.

Cuba stond bovendien een vlootbasis af: Guantánamo Bay. *En passant* annexeerde Amerika Puerto Rico, Guam en de Filippijnen.

Annexatie van de Filippijnen

Het besluit tot annexatie van de Filippijnen, duizenden mijlen verwijderd van het Amerikaanse vasteland, was niet onomstreden. De meningen stonden diametraal tegenover elkaar. De oude politicus Carl Schurz wees erop dat tot dan toe alle nieuwverworven gebieden van de Verenigde Staten op het eigen continent lagen, dun bevolkt waren en goed konden worden georganiseerd als deelstaten, zonder dat daar een noemenswaardige uitbreiding van het leger of de marine voor nodig was geweest. Maar de Filippijnen, dat was andere koek. 'Als wij de Filippijnen annexeren zullen wij de

regering van het volk, voor het volk, door het volk waar Abraham Lincoln voor geleefd heeft, veranderen in een regering van een deel van het volk, de sterken, over een ander deel, de zwakken.' Imperialisme zou het slechtste in de Amerikanen naar boven halen.

Recht daartegenin ging het pleidooi van de invloedrijke Republikeinse senator Albert J. Beveridge, die zich liet kennen als een onversneden imperialist. Hij noemde de Engelsprekende volkeren *the master organizers of the world to establish system where chaos reigns*. Hij vervolgde: 'Achter de Filippijnen liggen de onmetelijke markten van China. We zullen ons uit geen van beide terugtrekken. We zullen [...] niet ons aandeel ontlopen in de missie van ons ras, [...] onder God, van de beschaving van de wereld. We zullen voorwaarts gaan om ons werk te doen, ons niet verontschuldigen als slaven die ►

De tekenaar J.S. Pughe nam het in 1900 op voor president McKinley; de imperialistische motieven van de president, hier als kleermaker, komen uit een kast met verlichte en rationele ideeën, terwijl de tegenstanders van expansie, onder wie Carl Schurz, aan Uncle Sam vergeeft een vermageringsdrankje aanbieden. Alle uitbreidingen van de VS vanaf de aankoop van Louisiana (1803) staan op de gestreepte broek.

De Open Door policy bekritiseerd door de cartoonist K.C. Schwartz. Niemand kan China in zonder toestemming van Uncle Sam met de sleutel American Diplomacy. Engeland en Rusland kijken toe. The Granger Collection, New York.

zuchten onder hun lasten, maar met dankbaarheid voor een taak die onze kracht waardig is, en met dank aan de Almachtige God dat hij ons heeft bestempeld tot Zijn uitverkoren volk, dat vanaf nu de opleving van de wereld zal leiden.' President McKinley lag er wakker van. Moest zijn land nu wel of niet de Filippijnen als een kolonie gaan innemen? Maar op een dag was hij eruit, zo vertelde hij aan een groep predikanten die het Witte Huis bezocht: 'Ik liep avond na avond in mijn kamer in het Witte Huis op en neer tot middernacht toe; en ik schaam me niet om u te vertellen, heren, dat ik neerknielde en de Almachtige God om licht en leiding vroeg. En laat op de avond openbaarde die zich als volgt - ik weet niet hoe het kwam, maar het kwam: 1) Dat we ze niet terug kunnen geven aan Spanje - dat zou laf en oneervol zijn; 2) dat we ze niet aan Frankrijk of aan Duitsland kunnen overdragen - onze handelsconcurrenten in het oosten; 3) dat we ze niet aan zichzelf konden overlaten - zij waren niet rijp voor zelfbestuur en ze zouden dan spoedig in anarchie en wanbestuur vervallen erger dan het Spaanse; en 4) dat er dus voor ons niets anders overbleef dan ze allemaal zelf te annexeren, en de Filippino's op te voeden en te verheffen en te beschaven en te kerste-

nen, en met Gods genade het beste voor hen te doen dat we maar konden, omdat ze onze medebroeders waren, voor wie Christus ook gestorven was. En toen ging ik naar bed en viel in slaap en sliep uitstekend.' Dit met het oog op zijn predikantenpubliek erg vroom getoonzette praatje (de Filippijnen waren al eeuwenlang gekerstend!) markeerde het begin van Amerika's rol als wereldmacht. Het was een typische mix van idealisme, sociaaldarwinisme en zucht naar invloed en handelssteunpunten. McKinley had zich voor zijn besluit wel degelijk laten informeren over de strategische en economische betekenis van de eilandengroep. Waren de Filippijnen niet de sleutel tot Azië?

Om daadwerkelijk het Amerikaanse gezag over de Filippijnen te vestigen was evenwel meer nodig dan goede wil en zalvende praatjes. De Filippino's bleken niet voetstoots overtuigd van de zegenende hand van Uncle Sam. Er ontbrandde een guerrillastrijd die drie jaar duurde, 70.000 Amerikanen onder de wapenen hield en ten slotte ruim 4300 Amerikaanse soldaten het leven kostte. Zo waren de Verenigde Staten, die hun bestaansgrond ontleenden aan verzet tegen het Britse kolonialisme, zelf een actieve medespeler geworden in de wereldwijde race om koloniën en invloedssferen. In 1898 annexeerden zij ook Hawaï, waar ze eerder hadden geïntervenieerd in een revolutie. Ze richtten er Pearl Harbor in als belangrijke basis voor hun inmiddels gebouwde vloot.

Big stick

President Theodore Roosevelt (1901-1909) had als motto: *Speak softly and carry a big stick*. Het woord isolationisme kwam in zijn vocabulaire niet voor. De krachtpatser Roosevelt was zeer actief in de buitenlandse politiek. Hij bemiddelde in 1905 in de oorlog tussen Rusland en Japan. Na het tekenen van het vredesverdrag in Portsmouth, New Hampshire, won hij in 1906 zelfs de Nobelprijs voor de Vrede. In 1908 wist hij in de Root-Takahira-overeenkomst de Japanse regering te zover te krijgen dat die het Amerikaanse bezit van Hawaï en de Filippijnen erkende, en ook de uitgangspunten van de *open door policy* tegenover China onderschreef. Een succes voor de president was de aanleg van het Panama Kanaal. In de Colombiaanse provincie Panama steunde Roosevelt een afscheidingsbeweging, waarna hij met het nieuwe, onafhankelijke landje Panama een contract afsloot: Amerika verwierf zo de

Kanaalzone, voor tien miljoen dollar in baar geld, plus een jaarlijks bedrag van een kwart miljoen. In 1911 pochte Roosevelt: *I took the Canal Zone and let Congress debate; and while the debate goes on the Canal does also*. In 1914 werd het kanaal in gebruik genomen; de Kanaalzone bleef tot 1999 Amerikaans bezit.

De stuntaankoop van de Kanaalzone accentueerde Amerika's opdringen in de Caribische Zee. De Verenigde Staten kenden zichzelf uitdrukkelijk het recht toe om in te grijpen in Midden-Amerikaanse landen. In 1902 stuurde Duitsland (met Engeland en Italië) oorlogsschepen naar Venezuela om de regering in Caracas tot betaling van openstaande schulden te dwingen. De Duitsers bombardeerden een Venezolaans fort en een stad. De kwestie werd weliswaar voor het internationale

'Het 'recht' van interventie door de Verenigde Staten in Midden-Amerika werd een nieuw gegeven'

Hof van Justitie in Den Haag geregeld, maar het 'recht' van interventie door de Verenigde Staten in Midden-Amerika werd een nieuw gegeven. Het werd door de president in zijn State of the Union van 1904 gepresenteerd als de zogenoemde *Roosevelt Corollary*, een nadere specificatie van de Monroe-leer.

Met verve speelden de Verenigde Staten hun nieuwe rol van politieagent in Midden-Amerika. Roosevelt's 'big stick-politiek' en de 'dollar-diplomat' van president William Taft (1909-1913) veroorzaakten weliswaar erupties van anti-Amerikanisme ten zuiden van de Rio Grande. Die weerhielden Taft er niet van om Amerikaanse ondernemers en bankiers aan te moedigen in Latijns-Amerika te gaan investeren. Toen er in 1912 in Nicaragua een revolutie uitbrak, stuurde Taft mariniers om te helpen die te onderdrukken. Ook de door sommigen als halfzachte idealist gekwalificeerde president Woodrow Wilson (1913-1921) hanteerde de *big stick*. In 1914 stuurde hij politieagenten naar Mexico, dat in revolutie verkeerde. Hij liet de Mexicaanse stad Vera Cruz bezetten, als reactie op mishandeling van Amerikaanse staatsburgers. In 1916 zond Wilson opnieuw troepen de Mexicaanse grens over, nu om jacht te maken op de vrijbuiters Pancho Villa; een expeditie die faalde. Wilson liet zijn troepen ook in Haïti en in de Dominicaanse Republiek ingrijpen.

Pershings crusaders

Toen in 1914 in Europa de wereldoorlog uitbrak, meende Wilson de politiek van afzijdigheid ten opzichte van Europa, hét leerstuk van de Monroe-leer, te kunnen continueren. Niet voor lang. Duitse duikboten schoten die illusie aan flarden en in 1917 werd Amerika plotsklaps een hoofdrolspeler op het wereldtoneel. Wilson verklaarde de oorlog aan Duitsland. Het was, zo verklaarde hij, *to make the world safe for democracy*. Generaal Pershing landde met zijn *crusaders* op Europese bodem, hartstochtelijk toegejuicht door het lijdende Frankrijk. Hij kende zijn geschiedenis: *Lafayette, we are here!*

Het Amerikaanse isolationisme was voor korte tijd verdwenen. Nog eenmaal zou het gedurende het interbellum de kop opsteken, om in 1941 met de Japanse aanval op Pearl Harbor definitief ten grave te worden gedragen. ■

President Teddy Roosevelt liet zich fotograferen terwijl hij een graafmachine bediende bij de werkzaamheden aan het Panama Kanaal.

Literatuur

- George C. Herring, *From Colony to Superpower. U.S. Foreign Relations since 1776* (Oxford 2011).
- Arthur S. Link & William B. Catton, *American Epoch. A History of the United States since the 1890's*, deel I (New York 1963).
- Dennis Merrill & Thomas G. Paterson, *Major Problems in American Foreign Relations*, deel I tot 1920 (Boston 2009, 7e editie).
- Jan van Oudheusden, *Een kleine geschiedenis van Amerika* (Amsterdam 2012).
- Thomas Paterson, J. Garry Clifford, Shane G. Maddock, Debora Kisatsky & Kenneth J. Hagan, *American Foreign Relations. A History*, deel II (v.a. 1895) (Boston 2009).
- J.J. Presser, *Amerika. Van kolonie tot wereldmacht* (Amsterdam/Brussel 1965).
- J.W. Schulte Nordholt, *Amerika's groei tot internationale verantwoordelijkheid* (Amsterdam 1968).

Historisch twitteren

Met social media de geschiedenis in

Leerlingen hebben vaak moeite om zich in te leven in de leefwereld en gedachtegang van historische figuren. Historisch twitteren geeft leerlingen de motivatie om zich te verdiepen in een historisch thema en bijbehorende standpunten.

Wim Steegmans is docent geschiedenis aan de Stedelijke Scholengemeenschap Nijmegen.

Wat?

Een opdracht waarbij leerlingen in groepjes met elkaar 'twitteren' over een historische gebeurtenis.

Voor wie?

In principe voor alle niveaus en jaargangen. Het voorbeeld in deze Kleio in de klas is toepasbaar in 4-havo en 5-vwo.

Doel van de les

Leerlingen doen kennis op over een historische gebeurtenis of kwestie en leren de verschillende standpunten kennen van mensen die daarbij betrokken waren. De leerlingen worden gestimuleerd om zich in te leven in de motieven van de verschillende personen.

Tijdvak

Alle tijdvakken. Het is vooral afhankelijk van het onderwerp of de opdracht geschikt is.

Lesduur

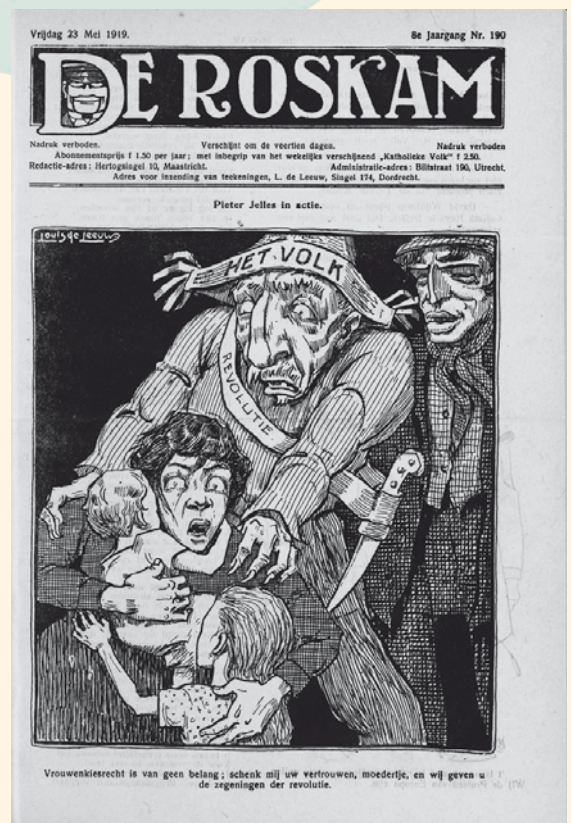
Per onderwerp ongeveer vijf minuten uitleg en tien minuten verwerking. De nabespreking kan veel tijd in beslag nemen, afhankelijk van het aantal uitgevoerde onderwerpen.

Opzet

Voor de les maak je een aantal A4'tjes waarop bovenaan een historische gebeurtenis of kwestie staat en daaronder de namen van vier personen die daar iets mee te maken hadden. Het is handig om een aantal kernwoorden toe te voegen die de leerlingen helpen om hun uitspraken te formuleren en de discussie te sturen.

Zelf ben ik mijn lessen begonnen met vragen als: 'Wat als Aletta Jacobs in een tweet had kunnen pleiten voor het vrouwenkiesrecht, wat zou zij zeggen? En hoe zou bijvoorbeeld Pieter J. Troelstra daarop gereageerd

'Pieter Jelles in actie'. Eronder staat: 'Vrouwenkiesrecht is van geen belang; schenk mij uw vertrouwen, moedertje, en wij geven u de zegeningen der revolutie.' Spotprent door Louis de Leeuw, uit: De Roskam, 23 mei 1919. Collectie Katholiek Documentatie Centrum, Nijmegen.

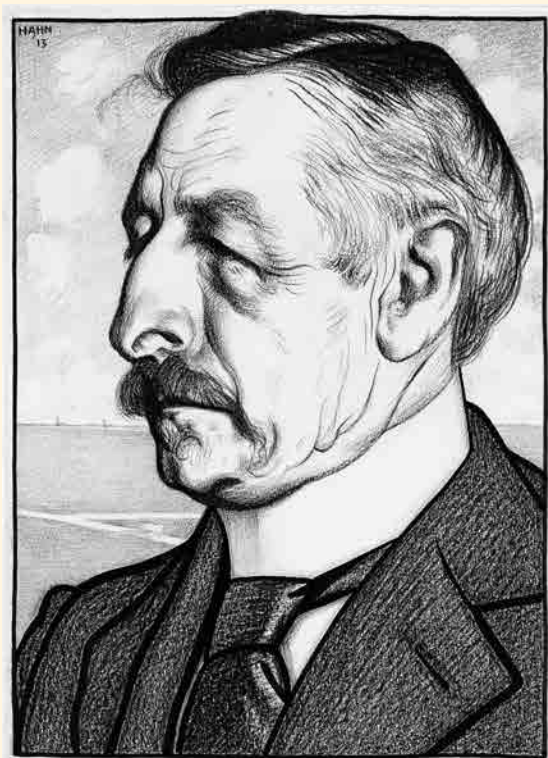
hebben?' De leerlingen kunnen hier op reageren. Vervolgens wordt de leerling uitgelegd dat ze gaan twitteren over een historische gebeurtenis of kwestie en dat ze zich daarbij moeten inleven in het standpunt van een persoon die betrokken was bij die gebeurtenis of kwestie. Het is handig om de leerlingen een voorbeeld-tweet te geven van wat je goedkeurt en ook heel duidelijk maakt wat niet de bedoeling is, zoals 'Bitches aan de macht!' of 'Stay in the kitchen'.

Om de opdracht uit te kunnen voeren moeten de leerlingen groepjes van vier vormen. Elk groepje krijgt een ander onderwerp. De vier rollen worden tussen de leerlingen verdeeld en dan kunnen ze op zoek

naar informatie over het onderwerp en hun persoon. Als informatiebron kan de lesmethode dienen, maar er kan natuurlijk gekozen worden voor aanvullend of vervangend materiaal. Bij de nabespreking kunnen de groepjes elkaar informeren over de gevonden informatie. Zo wordt eventueel kopieergedrag voorkomen. Als de leerlingen hebben uitgezocht wat hun onderwerp omvat en wat de achtergronden en denkbeelden van hun personen zijn, kunnen ze aan de slag. De leerling die de bovenste persoon op het blaadje heeft gekozen, opent de discussie. Vervolgens gaat het blaadje rond, zodat de leerlingen op elkaar kunnen reageren. Op het moment dat de leerlingen denken uitgeschreven te zijn, kan de docent erbij geroepen worden om de opdracht te controleren. Eventueel kan het groepje dan een nieuw onderwerp krijgen.

Waarom?

Leerlingen hebben vaak moeite om zich in te leven in de leefwereld en gedachtegang van historische figuren. Inleving is echter niet alleen een vaardigheid die belangrijk is voor het vak geschiedenis, maar ook in het dagelijks leven en het is daarom belangrijk om te oefenen. Er bestaan aardig wat verschillende type inlevingsopdrachten. Het leuke van deze opdracht is dat het aansluit bij iets waar steeds meer leerlingen gebruik van maken: sociale media. Historisch twitteren werkt als een goede motivatie voor ze om zich te verdiepen in een historisch thema en bijbehorende standpunten.

Nabespreking

De meeste leerlingen vinden het een leuke opdracht en gaan enthousiast op zoek naar de benodigde informatie in het boek. Het is goed om in de gaten te houden op welke manier de tweets verwoord worden. Niet alle uitspraken zijn namelijk even (historisch) verantwoord. Tijdens de nabespreking kan de gevonden informatie van de leerlingen gebruikt worden om korte lijstjes te maken over de inhoud van de kwestie en de houding van de personen ten opzichte van die kwestie. Op die manier hebben de leerlingen alvast (een gedeelte van) een samenvatting voor de toets. Als een paar groepjes hetzelfde onderwerp hebben behandeld, is het ook heel interessant om naar de overeenkomsten en verschillen te kijken.

Op www.vgnkleio.nl/kleio vindt u een uitgebreide lesopzet en een voorbeeldopdracht.

Hierboven:
Aletta Jacobs.
Links: Pieter Jelles
Troelstra, spotprent
van Albert Hahn.

Een nieuw

Drie jongetjes in Harlem, 1943.

In de noordelijke getto's leefden de zwarte migranten uit het zuiden in vrijheid. Foto: Gordon Parks/Library of Congress.

zelfbewustzijn?

Na twee oorlogen kon Amerika rassendiscriminatie niet langer negeren

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog woonden bijna alle zwarte Amerikanen nog in de zuidelijke staten en waren ze onderworpen aan het *Jim Crow*-regime. Ontsnappen aan deze uitzichtloze situatie leek ook na de Tweede Wereldoorlog nog onmogelijk. Maar dat was schijn, want een paar jaar later zou de burgerrechtenbeweging opkomen die met succes een einde maakte aan de segregatie.

Jim Crow is de naam voor het segregatiesysteem in Amerika tussen het einde van de negentiende eeuw en de jaren zestig van de twintigste eeuw. Anders dan in het Zuid-Afrikaanse Apartheidsstelsel, was er in het zuiden van de Verenigde Staten geen sprake van complete rassenscheiding. Integendeel, het zuiden was een agrarische kleinstedse samenleving waar blanken en zwarten elkaar regelmatig tegenkwamen en elkaar kenden. Het *Jim Crow*-systeem was bedoeld om de dagelijkse omgang van blank en zwart te reguleren. Dat betekende gescheiden treinwagons, gescheiden zitplaatsen in trams en bussen, gescheiden restaurants en bars. Persoonlijke contacten waren onderworpen aan een 'raciale etiquette'. Blanken spraken zwarten toe als kinderen en behandelden hen ook als zodanig. Zwarten moesten altijd met twee woorden spreken, de hoed in de hand houden en het liefst in taalgebruik, kleding en uiterlijk domheid uitstralen. De afgedwongen onderdanigheid van de zwarte bevolking zorgde ervoor dat dagelijkse contacten niet leidden tot beter begrip, maar juist de blanke vooroordelen bevestigden.

De sancties voor degenen die zich niet hielden aan de regels van *Jim Crow* waren zwaar. Het kon gaan van psychische vernederingen en mishandeling tot verminking en moord. Tussen 1890 en 1940 zijn duizenden zwarte mannen in de zuidelijke staten gelyncht. De daders zijn nooit gestraft. Niet omdat zij onbekend waren: lynchings konden massabijeenkomsten zijn. In latere jaren was het aantal deelnemers kleiner, maar ook toen maakten zij geen geheim van hun daden. Vaak werden

er foto's genomen: zelfgenoegzame blanken, onder hen ook vrouwen en kinderen, kijken zonder enig schaamte- of schuldgevoel in de camera. In het raciale systeem van het zuiden konden zij er zeker van zijn nooit gestraft te zullen worden. 'Lynchings zijn goed', zei een vooraanstaand zuidelijk politicus ooit, 'het laat zien dat de bevolking nog een gevoel van rechtvaardigheid kent'.¹

De Great Migration

In de Eerste Wereldoorlog begon, voorzichtig, een nieuw zelfbewustzijn te ontstaan onder de zwarte bevolking. Zwarte soldaten in Frankrijk merkten tot hun verbazing dat de Franse bevolking veel vriendelijker en opener was dan de Amerikaanse. De zwarte 92e divisie, die had gevochten onder leiding van Franse officieren, kreeg collectief het Franse *Croix de Guerre*. Zou de oorlog die de wereld democratie moest brengen, niet ook gelijkheid brengen voor zwarte Amerikanen? De Eerste Wereldoorlog had een nog belangrijker gevolg: de migratie uit Europa stopte. Noordelijke industriële realiseerden zich ineens dat er in

'Tussen 1890 en 1940 zijn duizenden zwarte mannen in de zuidelijke staten gelyncht'

de zuidelijke staten een groot ongebruikt arbeidspotentieel was. De trek van zwarten naar het noorden staat in de Amerikaanse geschiedenis bekend als de *Great Migration*. Vanaf ongeveer 1916 tot het midden van de jaren zestig trokken miljoenen zwarte Amerikanen weg uit het zuiden. Het werd geen succes: vanaf ►

Chris Quispel is lector aan de Faculteit der Geesteswetenschappen in Leiden.

► C. Vann Woodward, *Tom Watson agrarian rebel* (New York 1938), p. 435.

► Langston Hughes, *The Big Sea* (Herdruk New York 1993).

► Alain Locke, 'The New Negro', in: Alain Locke (red.), *The New Negro* (Herdruk New York 1970), p. 6.

► Claude McKay, *Home to Harlem* (New York 1928), p. 49.

Een busstation in Memphis. Ester Bubley, 1934. Library of Congress.

het begin werden zwarten gediscrimineerd. Buiten het ongeschoolde fabriekswerk was er voor hen geen plaats op de arbeidsmarkt. Ernstiger nog waren de conflicten over huisvesting. Blanke huizenbezitters hebben zich heftig, en met succes, verzet tegen de komst van zwarte burens. Potentiële zwarte kopers en huurders werden bedreigd, er werden brandbommen gegooid en er werd geweld gebruikt. In hun boek *American Apartheid* hebben de sociologen Massey en Denton de geschiedenis van de huisvestingsproblematiek van zwarte Amerikanen als volgt samengevat: blanken wilden niet naast zwarten wonen en waren bereid alle mogelijke middelen te gebruiken om dat te voorkomen.

Maar de migratie had ook een positieve kant. In de noordelijke zwarte getto's leefden zwarten zonder blanke bemoeienis. Zij hadden er stemrecht en vrijheid van meningsuiting. Begin jaren twintig keken jonge zwarte schrijvers en kunstenaars dan ook veel positiever tegen het getto aan dan latere historici. Toen de dichter Langston Hughes voor het eerst in New York aankwam schreef hij: *New York truly is the dream city.... city of hopes and visions.*² Voor Claude McKay was Harlem *the negro capital of the world* en Alain Locke schreef *negro life is seizing upon its first chances for group expression and self determination.*³ Harlem zou de

geboorteplaats worden van de New Negro; de artistieke opbloei en het nieuwe zelfbewustzijn die ermee zijn verbonden, staan bekend als de *Harlem Renaissance*. De geest van de 'neger' leek plotseling ontsnapt te zijn aan de tirannie van sociale intimidatie en zijn inferioriteitscomplex te hebben afgeschud. Voor het eerst schreven jonge zwarte schrijvers met trots over de kleur van hun huid. *Why should I want to be white, I'm a negro and beautiful.*⁴ Ineens ontdekten zwarte schrijvers hun eigen cultuur: zij raakten gefascineerd door de volksverhalen uit de slaventijd, door de Afrikaanse cultuur en door de cultuur van het Caribische gebied. Het fenomeen bleef niet beperkt tot Harlem, ook in andere noordelijke steden groeide het zelfbewustzijn.

Marcus Garvey

Het nieuwe zelfvertrouwen verspreidde zich al snel buiten de intellectuele en artistieke elite. Tijdens de Eerste wereldoorlog arriveerde Marcus Garvey in New York. Daar begon hij een eigen krant, de *Negro World*, en richtte hij de *Universal Negro Improvement Association* (UNIA) op. Begin jaren twintig had de UNIA waarschijnlijk rond een miljoen leden. De boodschap van Garvey was niet heel anders dan die van de schrijvers van de *Harlem Renaissance* en hun *New Negro*, maar wel veel simpeler en directer geformuleerd. *Every student of history of impartial mind*, schreef Garvey, *knows that the negro once ruled the World when white men were barbarians and savages living in caves.* Garvey was een pan-Afrikanist en zag een wereld waarin mensen van Afrikaanse afkomst de strijd aan moesten gaan met de blanken. Niet segregatie, maar rassenvermenging zag hij als het grootste gevaar dat zwarte Amerikanen bedreigde. Terugkeer naar Afrika was voor Garvey meer dan een vaag plan. Hij richtte een scheepvaartmaatschappij op, de *Black Star Line*, om zwarte Amerikanen terug te brengen en begon schepen te kopen. Het geld zou bijeen moeten worden gebracht door zwarte aandeelhouders. Het werd een mislukking. Een van de schepen maakte nog een reis naar Jamaica, maar daar bleef het bij. Er kwamen geen inkomsten en de *Black Star Line* ging failliet.

Garvey was in zijn tijd al omstreden en is dat eigenlijk nog steeds. Hij was een megalomane man, hulde zich in operette-uniformen en verdedigde de Ku Klux Klan, die hij zag als medestrijders tegen rassenvermenging. Andere

zwarte leiders haatten hem: Du Bois noemde hem de gevaarlijkste vijand van het zwarte ras in de wereld, een zwarte krant noemde hem een *monumental monkey*. Toch geniet hij ook waardering. Zijn pan-Afrikanisme en raciale trots liepen vooruit op het zwarte nationalisme van de jaren zestig. Voor mensen die al eeuwenlang door blanken onderdrukt en vernederd waren en veel van hun zelfrespect hadden verloren, was zijn boodschap belangrijk. Anders dan de schrijvers van de *Harlem Renaissance* bereikte hij een miljoenenpubliek. Een brievenfles in de *Negro World* schreef: *Garvey has taught me that I can be a Rockefeller, a Henry Ford, a Lloyd George or a Calvin Coolidge.*⁵

Roosevelt en de New Deal

In de jaren dertig zou het zelfvertrouwen onder zwarte Amerikanen verder toenemen. Franklin Roosevelt was zeer populair onder zwarte Amerikanen. Hij was *a father figure, a kin, a messiah*, schreef historica Nancy Weiss. Hij straalde betrokkenheid uit en zijn radio-praatjes 'bij het haardvuur' gaven blanke en zwarte Amerikanen het gevoel rechtstreeks te worden toegesproken. Eleanor Roosevelt was nog veel meer dan haar man betrokken bij de emancipatiestrijd van zwarte Amerikanen. Zij sprak openlijk haar steun uit en was bevriend met zwarte leiders als Walter White en Mary

McLeod Bethune. Voor het eerst was het normaal dat zwarte Amerikanen werden ontvangen in het Witte Huis. Er werden zwarte raadgevers benoemd, het zogeheten *Black Cabinet*; niet erg invloedrijk, maar ze waren er wel. De werkelijkheid gaf veel minder aanleiding tot optimisme. Belangrijke *New Deal*-wetten hadden geen enkele positieve invloed op de leefomstandigheden van de zwarte bevolking. De *Agrarian Adjustment Act* (AAA) werd ingevoerd om de problemen in de landbouw te verminderen. De uitvoering kwam echter vooral in handen van zuidelijke politici als *Cotton Ed* Smith, Edward O'Neal en Oscar Johnson. De opzet van de AAA was vermindering van de oogst door minder land te bewerken, eventueel delen van de oogst te vernietigen en daardoor de prijzen weer te laten stijgen. In ruil daarvoor zouden subsidies worden uitgekeerd. In het zuiden zagen grootgrondbezitters mogelijkheden om deelpachters te vervangen door goedkopere tijdelijke loonarbeiders. De subsidiegelden verdwenen in de zakken van de grootgrondbezitters. Vooral - maar niet alleen - zwarte boeren werden slachtoffer.

De gevolgen van de *National Recovery Administration* (NRA) waren al even treurig voor de zwarte bevolking. Via de NRA moesten de lonen verhoogd worden om zo de consumptie enigszins op peil te houden. Het zegt veel over de raciale verhoudingen dat dit voor zwarten nadelig uitpakte. Vooral in het zuiden was het vanzelfsprekend dat aan zwarten geen hoge lonen konden worden uitbetaald.

'Belangrijke New Deal-wetten hadden geen enkele positieve invloed op de leefomstandigheden van de zwarte bevolking'

Toen dan ook onder druk van de NRA, de lonen in de zuidelijke tabaksindustrie werden verhoogd van 19 naar 32 en zelfs naar 65 cent per uur, werd meer dan de helft van de zwarte arbeiders ontslagen. *Negro Removal Act* werd de NRA dan ook wel genoemd. Progressieve historici hebben het Roosevelt later ook kwalijk genomen dat hij niets heeft gedaan om een anti-lynching wet door te voeren. Iedere poging in de jaren van het interbellum liep vast op filibusters van zuidelijke senatoren. Roosevelt deed niets om aanvaarding van die wetten te steunen. 'Eerst moet ik Amerika redden, als ik steun geef aan een anti-lynchwet

De omstreden, megalomane Marcus Garvey versterkte de raciale trots en het zelfbewustzijn van miljoenen zwarten. Library of Congress/George Grantham Bain Collection, 1924.

► E.D. Cronon, *Black Moses. The Story of Marcus Garvey and the United Negro Improvement Organisation* (Madison 1966), p. 201.

Zwarte soldaten op wacht in Frankrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog. De soldaten waren verbaasd over de vriendelijke en open houding van de Fransen.

► Philip A. Klinkner en Rogers M. Smith, *The Unsteady March. The Rise and Decline of Racial Equality in America* (Chicago 1999), p. 149.

zullen zuidelijke senatoren al mijn andere wetgeving tegen gaan houden', zei hij er over. Waarschijnlijk had hij daarin gelijk. Ondanks dit alles waren de meeste zwarte leiders toch tevreden: er werd naar hen geluisterd en de *New Deal* zorgde er in ieder geval voor dat zwarten niet de hongerdood stierven. We doen mee! Het klimaat veranderde, maar discriminatie was zeker niet weg.

De Tweede Wereldoorlog

De deelname van zwarte soldaten aan de Tweede Wereldoorlog maakte hetzelfde soort tegenstrijdige gevoelens, grote verwachtingen en diepe teleurstelling los als de Eerste Wereldoorlog. Het vertrouwen bij de legerleiding was nog steeds niet groot. In een beleidsnotitie stond: *The psychology of the negro based on heredity derived from mediocre African ancestors, cultivated by generations of slavery, is one from which we cannot expect to draw leadership material.*⁶

'Elders werden zwarte soldaten geweigerd in restaurants, waar Duitse krijgsgevangenen aan de bar zaten te drinken'

Maar discriminatie was niet meer zo vanzelfsprekend als tijdens de Eerste Wereldoorlog. De Tweede Wereldoorlog was ook een strijd tegen discriminatie en vooroordeel, zeker in Europa. *Double V (victory at home and abroad)* werd de kreet waarmee zwarte Amerikanen aan hun verwachtingen over de toekomst uiting gaven. Het maakte in ieder geval beleid-

smakers in Washington wat ongemakkelijk. De zwarte vakbondsleider H. Philip Randolph begreep dat heel goed en besloot een 'Mars op Washington' te organiseren om zwarte eisen kracht bij te zetten, iets dat tijdens de Eerste Wereldoorlog onvoorstelbaar zou zijn geweest. De mars zou niet doorgaan, omdat een geschrokken president Roosevelt Executive Order 8802 uitvaardigde, waarin werd beloofd dat er in het leger en in de defensie-industrie geen discriminatie meer plaats zou mogen vinden. Om hierop toezicht te houden werd de *Fair Employment Practices Committee* (FEPC) opgericht.

Executive Order 8802 werd niet direct uitgevoerd: tot aan het einde van de oorlog zouden zwarte soldaten blijven dienen in gesegregeerde eenheden. Het hoofd van de FEPC had ook een heel beperkte visie op zijn werk: 'segregatie hoort niet tot het terrein van mijn Comité', meende hij. Alleen openlijke discriminatie wilde hij onderzoeken. Daar kwam nog bij dat de meeste opleidingskampen in de zuidelijke staten lagen. Noordelijke soldaten werden daar gedwongen zich in ieder geval buiten de kampen te onderwerpen aan de regels van *Jim Crow*. Het leidde tot excessen, bijvoorbeeld in het geval van de lynching van de zwarte soldaat Felix Hall. Hoewel hij werd gevonden met vastgebonden handen en voeten, concludeerde een onderzoekscommissie dat zelfmoord niet was uit te sluiten. Elders werden zwarte soldaten geweigerd in restaurants, waar Duitse krijgsgevangenen aan de bar zaten te drinken.

Vooruitgang?

In de titel van dit artikel heb ik een vraagteken gezet achter de woorden nieuw zelfbewustzijn. De vraag naar vooruitgang tussen 1914 en 1950 in de problematische verhouding tussen blanke en zwarte Amerikanen kan niet met uitroeptekens worden beschreven. Een pessimist zal wijzen op het destijds weer opblaiende geweld in het zuiden tegen zwarten die inbreuk lijken te maken op de raciale etiquette. Hij zal constateren dat op geen enkel maatschappelijk terrein duidelijke vooruitgang is geboekt. *Jim Crow* was er nog steeds, zuidelijke zwarten hadden geen stemrecht en in de noordelijke steden nam de segregatie alleen maar toe. Een optimist kan hier weinig concreets tegenover stellen. Zwarte Amerikanen waren nog steeds onzichtbaar, maar er waren inmiddels uitzonderingen. De meeste

blanken zouden als daarnaar werd gevraagd in de jaren veertig de namen kunnen noemen van zwarte landgenoten, van Louis Armstrong, Duke Ellington en andere jazz musici, van Jackie Robinson, de eerste zwarte speler in het *Major League Baseball*, van de schrijver Richard Wright, misschien van H. Philip Randolph of van Walter White. Vóór de Eerste Wereldoorlog was alleen de naam van de gehate zwarte bokser Jack Johnson enigszins bekend. De genoemde zwarten waren ook geen Oom Toms, die de vooroordelen door hun gedrag alleen maar bevestigden, maar zelfbewuste mensen die zich bewust waren van hun talent en hun capaciteiten. Zwarte Amerikanen begonnen te geloven dat discriminatie niet eeuwig zou zijn en dat er zelfs voor hen ooit juridische en politieke gelijkheid zou komen.

Na de Tweede Wereldoorlog begonnen veel blanken zich nog ongemakkelijker te voelen bij de voortdurende discriminatie in hun eigen land. Dat betekende niet dat blank Amerika, buiten het zuiden, getroffen werd door schaamte- en schuldgevoelens en een enorme drang voelde om het onrecht waaronder de zwarte bevolking leed te herstellen.

Maar na de gruwelijkheden van de Tweede Wereldoorlog leek discriminatie ineens niet meer goed te passen in het democratische Amerika. De regering Truman kon de ras-senproblematiek niet langer negeren. In 1946 verscheen het rapport *To secure these rights*, gevolgd in 1948 door *Freedom to serve*: het eerste meer algemeen, het tweede concreet bedoeld om segregatie in het leger op te heffen. Het veranderde de samenleving echter maar weinig. ■

Aanbevolen literatuur

- David Levering Lewis, *When Harlem was in Vogue* (New York 1981).
- Douglas Massey en Nancy Denton, *American Apartheid; Segregation and the making of the Underclass* (Cambridge Mass. 1993).
- Neil R. McMillen, *Dark Journey; Black Mississippians in the Age of Jim Crow* (Chicago 1989).
- Chris Quispel, *Hardnekkig Wantrouwen. De Relatie tussen Blank en Zwart in de VS* (Amsterdam 2002).
- Harvard Sitkoff, *A New Deal for Blacks; the Emergence of Civil Rights as a National Issue* (New York 1979).

Een bar in Durham, North Carolina, mei 1940. De Jim Crow-wetten waren bedoeld om de omgang tussen blank en zwart in de dagelijkse praktijk te reguleren. Foto: Library of Congress.

Albert Jens

Dit is het lokaal van Albert Jens, docent geschiedenis aan de Katholieke Scholengemeenschap De Breul in Zeist. Hij geeft dit jaar les aan 3, 4, 5-havo en 3-vwo.

Ik ben een verhalenverteller. Een beetje zoals de geschiedenisleraar van vroeger. Om mijn woorden kracht bij te zetten, gebruik ik vaak beeldmateriaal. Ik heb een map met honderden cartoons. Daarnaast maak ik vaak gebruik van Histoclips, een Schooltv-serie voor vmbo, omdat ik vind dat deze afleveringen in vijftien minuten heel goed de kern van het verhaal weergeven. Naast de Histoclips gebruik ik ook dvd's. In de loop der jaren is mijn verzameling uitgegroeid tot meer dan duizend dvd's vol documentaires en compilaties van speelfilms. Als ik die in de les laat zien, merk ik dat ze heel erg tot de verbeelding van de leerlingen spreken.

Natzweiler

Tot voor kort gingen we elk jaar met 3-havo en 3-vwo op excursie naar concentratiekamp Natzweiler. Wat deze excursie zo bijzonder maakte, was dat één van de overlevenden, Velo Bierman, met ons meeging. Inmiddels is hij al 96 jaar, te oud om nog mee te gaan. Vorig jaar hebben we voor het eerst een reis naar Auschwitz georganiseerd. Dat was zo'n succes dat we hebben besloten dat het de nieuwe traditie wordt.

Maquette

Sommige leerlingen doen echt hun best voor de opdrachten. Deze maquette van kamp Amersfoort is daar een goed voorbeeld van. De leerlingen moesten een presentatie geven over de Tweede Wereldoorlog in onze regio. Dit groepje van vier leerlingen had de opdracht om iets te vertellen over kamp Amersfoort. Die maquette hoefden en ze helemaal niet te maken. Dat ze bereid zijn om dit te doen, geeft mij een goed gevoel. Voor dit soort gemotiveerde leerlingen doe je het.

De Grote Oorlog

Dit boek gebruiken we als we op excursie gaan naar Tyne Cot. Het zijn verhalen van soldaten

die zijn gesneuveld in de Eerste Wereldoorlog. De leerlingen krijgen een kopie mee van het verhaal van een soldaat die op Tyne Cot wordt herdacht. Tussen de meer dan 12.000 graven en de 36.000 namen die ingegraveerd zijn, moeten ze vervolgens het graf of de naam van die soldaat zoeken. Uiteindelijk komen ze dan bij de grafsteen van 'hun' soldaat. Je merkt dat zo iets veel indruk maakt. Dat is volgens mij ook de taak van de geschiedenisleraar; de geschiedenis naar de belevingswereld van de leerlingen vertalen.

Veldfles voor wijn

Deze voorwerpen zijn afkomstig uit de loopgraven in Noord-Frankrijk. Het zijn een pikhouweel, een stuk schoen en een Franse veldfles. Ik wist in eerste instantie niet of het een Duitse of een Franse veldfles was. Een leerling die erg in de Eerste Wereldoorlog geïnteresseerd is, vertelde dat het een Franse veldfles is. Dat kun je zien aan het tuutje. De Fransen dronken door dat tuutje wijn, in plaats van door de grote opening. Het is leuk om dingen die ik zelf niet weet, van leerlingen te horen.

Duitse helm

Een tijdje terug was een collega haar huis aan het verbouwen. Bij het graven kwamen ze een oude helm tegen. Het bleek een Duitse helm te zijn uit de Tweede Wereldoorlog. Iemand anders vindt dit misschien schroot, maar als echte verzamelaar vind ik het fantastisch voor in het lokaal.

*Leerlingen gaan op
zoek naar het graf
van 'hun' soldaat, dat
maakt veel indruk'*

This land is your land

Honderd jaar Verenigde Staten door de ogen van Woody Guthrie

*This land is your land, this land is my land
From California, to the New York Island
From the redwood forest, to the gulf stream waters
This land was made for you and me*

Een patriottischer tekst over *the American dream* is nauwelijks denkbaar. Toch zijn de woorden geschreven door één van de scherpste critici van de Verenigde Staten uit de twintigste eeuw, folkzanger Woody Guthrie (1912-1967).

Guthrie en zijn gitaar met een alleszeggende tekst.

Guthries folksongs zijn eenvoudig van melodie, maar werpen een scherpe blik op de schaduwzijden van de Amerikaanse maatschappij zoals de impact van de technische vernieuwingen, de stofstormen en de behandeling van Afro-Amerikanen. Zijn oeuvre bestaat uit honderden liedteksten die een caleidoscopisch beeld geven van de moderne geschiedenis van de VS. En dit jaar wordt in Amerika ruimschoots stil gestaan bij de geboorte van Guthrie, honderd jaar geleden. Herinneringsoptredens, tentoonstellingen, nieuwe boeken en een nieuwe uitgave van zijn honderd spraakmakendste liederen vormen slechts een klein deel van de activiteiten in dit Woody-jubileumjaar.

Mens en machine

Na de Amerikaanse Burgeroorlog versnelt de industrialisatie van de VS. Technologische vernieuwingen en mechanisatie stimuleren ook de aanleg van honderden spoorlijnen. De opkomst van de stoommachine en de gevolgen daarvan voor de handarbeider worden bezongen in *(The legend of) John Henry*. Met recht een legende, want de zwarte ex-gedetineerde die in 1870 werkte aan de 'Big Bend' spoortunnel door de bergen van Virginia heeft nooit bestaan.

*Some say he's born in Texas
Some say he's born up in Maine
I just say he was a Louisiana man
Leader of a steel-driving chain gang.*

Als de voorman een met stoom aangedreven hamer wil inzetten, komt John Henry op voor de arbeiders die hun baan dreigen kwijt te raken. Die strijd moet hij met de dood bekopen.

*They took John Henry to the graveyard
laid him down in the sand
Every locomotive comin' a-rolling by by by
hollered there lies a steel-drivin' man man man.*

De omstandigheden waaronder de arbeiders moesten werken, deden Guthrie onomwonden kiezen voor de vakbondsstrijd. In *The Union Maid* bezingt hij de solidariteit van mannen en vrouwen in de vakbond. Samen vechten ze voor betere werkomstandigheden en tegen de Nationale Garde die werd ingezet om stakingen en demonstraties de kop in te drukken.

*This union maid was wise to the tricks of
company spies,
She couldn't be fooled by a company stool,
she'd always organize the guys.
She always got her way when she struck for
better pay.*

*She'd show her card to the National Guard
And this is what she'd say*

*You gals who want to be free, just take a tip
from me;
Get you a man who's a union man and join the
ladies' auxiliary.
Married life ain't hard when you got a union card,
A union man has a happy life when he's got a
union wife.*

Dust Bowl

In staten in het middenwesten zoals Kansas en Oklahoma verergert de crisis van de jaren dertig door grote stofstormen die de vruchtbare bodem letterlijk in de lucht doen verdwijnen. Duizenden boeren en landarbeiders, onder wie Woody Guthrie, raken op drift en zoeken via Route 66 hun heil in het geïdealiseerde land van melk en honing: Californië. De staat kan zo'n toevlucht van vluchtelingen niet aan en stelt eigen immigratieregels op. John Steinbeck legt dit alles vast in zijn roman *The Grapes of Wrath*, later verfilmd door John Ford met Henry Fonda in de hoofdrol als de wanhopige Tom Joad. Guthrie heeft zijn eigen ervaringen in tientallen *Dust Bowl Ballads* neergelegd, o.a. *Dust Bowl Refugee*, *Hard Travellin'*, *Dust Can't Kill Me* en *Tom Joad*. Artiesten als Bruce Springsteen en Rage Against The Machine brengen later een eigen versie uit van het laatste nummer: *The Ghost of Tom Joad*. *Talking Dust Bowl Blues* geeft een goed inzicht in de oorzaken en gevolgen van de Dust Bowl.

*Back in Nineteen Twenty-Seven.
I had a little farm and I called that heaven.
Well, the prices up and the rain come down,
And I hauled my crops all into town --
I got the money, bought clothes and groceries,
Fed the kids, and raised a family.*

*Rain quit and the wind got high,
And the black ol' dust storm filled the sky.
And I swapped my farm for a Ford machine,
And I poured it full of this gas-i-line --
And I started, rockin' an' a-rollin',
Over the mountains, out towards the old Peach Bowl.*

(...)

*That Ford took off like a flying squirrel
An' it flew halfway around the world --
Scattered wives and childrens
All over the side of that mountain.*

(...)

*We got out to the West Coast broke,
So dad-gum hungry I thought I'd croak.*

To swing in the wind

Het lot van de zwarten liet Guthrie ook niet onberoerd. Zijn vader Charley was in 1911 getuige van de lynching van Laura Nelson en haar vijftienjarige zoon Lawrence. Ze werden opgehangen aan een brug over de Canadian River in Okemah, de geboorteplaats van Woody. Foto's van de gruweldaad werden als ansichtkaart verkocht, precies zoals de foto die Billie Holiday en Abel Meeropol inspireerde tot het jazznummer *Strange Fruit*. Guthrie vergat nooit het verhaal van zijn vader, die als lid van de plaatselijke Ku Klux Klan behalve ooggetuige waarschijnlijk ook actief deelnam aan de lynching. Woody legde het vast in tekeningen, gedichten en enkele liederen als *Hangknot-Slipknot* en *Don't Kill My Baby and My Son*:

*Then I saw a picture on a postcard
It showed the Canadian River Bridge,
Three bodies hanging to swing in the wind,
A mother and two sons they'd lynched.*

*There's a wild wind blows down the river,
There's a wild wind blows through the trees,
There's a wild wind that blows 'round this wide
wide world,
And here's what the wild winds say:*

Jan de Vries is docent aan het Liemers College in Zevenaar en propageert al jarenlang in artikelen en workshops het gebruik van popmuziek in de geschiedenislessen. Voor meer informatie: j.devries@liemerscollege.nl.

Scène uit *The Grapes of Wrath* uit 1940. Henry Fonda (links) speelde Tom Joad. De Oscar winnende rol van Ma Joad werd gespeeld door Jane Darwell.

Het lynchen van
Laura en Lawrence
Nelson, 1911. Foto:
George Farnum.

*O, don't kill my baby and my son,
O, don't kill my baby and my son.
You can stretch my neck on that old river bridge,
But don't kill my baby and my son."*

Gedeporteerden

De actualiteit van Guthries teksten laat zich goed aflezen in *Deportee*. Het verhaalt over de waargebeurde dood van een groep Mexicanen, die illegaal proberen als fruitplukker in Californië werk te vinden. Het deportatie-vliegtuigje dat de illegalen terug moet brengen naar Mexico stort neer en alle passagiers vinden de dood. In de radioberichten en in de kranten (o.a. de *New York Times* van 29 januari 1948) wordt melding gemaakt van de vier omgekomen blanke bemanningsleden. Over de achtentwintig gestorven Mexicanen wordt met geen woord gerept.

*Some of us are illegal, and some are not wanted,
Our work contract's out and we have to move on;
Six hundred miles to that Mexican border,
They chase us like outlaws, like rustlers,
like thieves.*

*The sky plane caught fire over Los Gatos Canyon,
A fireball of lightning, and shook all our hills,
Who are all these friends, all scattered like dry
leaves?*

The radio says 'they are just deportees'

Op www.vgnkleio.nl/kleio vindt u enkele
mp3-uitvoeringen van de in dit
artikel beschreven liederen.

*Is this the best way we can grow our big
orchards?*

*Is this the best way we can grow our good fruit?
To fall like dry leaves to rot on my topsoil
And be called by no name except 'deportees'?*

Vlak na deze gebeurtenis, rond 1950, gaat het steeds slechter met Guthrie. Zijn alcoholverslaving en de (hersens)ziekte van Huntington leiden tot onberekenbaar en problematisch gedrag. Ook zijn derde vrouw scheidt van hem en Guthrie wordt opgenomen in diverse psychiatrische ziekenhuizen. Daar sterft hij in 1967. Zijn muziek en teksten leven echter voort, ook door de muzikale eerbetonen van navolgers als Pete Seeger, Bob Dylan en Bruce Springsteen.

*I've roamed and rambled and I've followed
my footsteps
To the sparkling sands of her diamond deserts
And all around me a voice was sounding
This land was made for you and me. ■*

Om verder te lezen, luisteren en kijken

- De officiële Woody Guthrie site met alle liedteksten, een biografie, originele tekeningen en biografische noties:
www.woodyguthrie.org
- In de onvolprezen *Smithsonian Folkways* serie is dit jaar *Woody at 100* uitgegeven. Een prachtige box met een 150 pagina's tellend informatieboek en drie cd's met al zijn belangrijke nummers. Daarnaast zijn er andere uitgaven, o.a. van de *Library of Congress*. Zijn muziekalbums zijn in de (internet)winkels goed verkrijgbaar of op Spotify te beluisteren.
- De biografische film *Bound For Glory* uit 1976 geeft een goed overzicht van het leven van Woody Guthrie en van de crisis in de jaren dertig. Acteur David 'Kung Fu' Carradine speelt een geloofwaardige folkzanger die zijn geluk zoekt in Californië. Ook integraal via YouTube (zonder ondertiteling) te bekijken (ruim twee uur en twintig minuten):
<http://youtu.be/gX5uAdt-m3l>. De film is gebaseerd op de gelijknamige autobiografie van Guthrie uit 1943.
- Mark Allan Jackson schreef een biografie waarin Guthries visie op de Amerikaanse samenleving goed doorklinkt: *Prophet Singer. The Voice And Vision Of Woody Guthrie*. (University Press of Mississippi, Jackson 2007).

The Authentic History Center en het Smithsonian

Boeiende bronnen bij het nieuwe examenonderwerp

Wie op zoek is naar bronnen en verhalen om het nieuwe eindexamenonderwerp te verlevendigen, treft een prachtige collectie aan op twee Amerikaanse websites.

The Authentic History Center heeft een chronologische indeling waar verschillende thema's kunnen worden aangeklikt. Sommige daarvan zijn voorzien van verrassend beeldmateriaal; het doel van de website is bronnen te tonen die uit het dagelijks leven van gewone mensen afkomstig zijn, en zo het 'sociale bewustzijn' in een bepaald tijdperk weergeven. De verkiezingen van 1936 komen bijvoorbeeld een stuk dichterbij als originele geluidsfragmenten te horen zijn van Roosevelt's toespraken.

Unieke beeldbronnen

De beeldbronnen bij dit onderwerp zijn uniek: een toegangkaart voor de Democratische Conventie, een bordspel met de titel *Reach the White House*, een beeldje van een Republikeinse olifant. Een collectie tekenfilmplaatjes geeft inzicht in de manier waarop de Tweede Wereldoorlog aan het Amerikaanse publiek werd verkocht. Onder het kopje 'Korea-oorlog' is een aantal behoorlijk patriottische liedjes opgenomen, die direct zijn af te spelen. Hilarisch zijn hier ook de in kinderlijke taal gestelde propaganda-boekjes voor naar Korea uitgezonden soldaten, met titels als *What am I doin' here?* en *Bullets or words?* Wat deze website vooral boeiend maakt, zijn de tientallen voorwerpen die inzicht geven in de tijdgeest: politieke en economische ontwikkelingen ver-

taald naar de belevingswereld van de gewone man. Zo blijken aan het begin van de Koude Oorlog talloze speeltjes, muziek en stripboekjes te zijn geproduceerd waarin de atoombom en de eerste ruimtevaartprojecten figureren. Daar komt nog bij dat deze website uitgebreid en gedetailleerd de Amerikaanse geschiedenis verhaalt, gerangschikt op thema en voorzien van afbeeldingen.

Duik in een document

De afdeling *History & Archeology* van de website van het Smithsonian bevat een onderdeel *American History*. Hier worden uiteenlopende onderwerpen uit verschillende periodes op een originele manier belicht. De Burgeroorlog krijgt weliswaar verreweg de meeste aandacht, maar er is ook veel te

beleven met bronnen, mysteries en verhalen uit de periodes daarna. Het is bijvoorbeeld mogelijk om stap voor stap te achterhalen (een *Document Deep Dive*) hoe het Zimmermann Telegram werd ontcijferd. Een andere 'duik in een document' levert een betoog over de ingrijpende gevolgen van de *Homestead Act* op. Er is een intrigerend artikel over de dunne en verre van rigide scheidslijn tussen 'witte' en 'zwarte' families. De verschillende artikelen over de grote presidenten uit de negentiende en vroege twintigste eeuw leggen een verband met de hedendaagse verkiezingsperikelen.

Originele bronnen

Deze twee websites zijn vanzelfsprekend Engelstalig, een handicap die ze voor onderzoek door leerlingen minder bruikbaar maakt. De inhoud van beide is echter bijzonder geschikt voor het aankleden van het examenonderwerp: *The Authentic History Center* wekt vooral geamuseerde verbazing om de Amerikaanse *popular culture*, het Smithsonian is serieuzer en misschien ook iets 'patriottischer'. Beide staan garant voor originele bronnen, gedetailleerde geschiedenis en een onvervalst Amerikaanse insteek. ■

Een van de beeldbronnen op www.authentichistory.com. Te vinden via de tabs *WWI era/home front/gallery of posters*.

www.authentichistory.com
www.smithsonianmag.com

Hans Straver *Vensters op de Molukse geschiedenis 1450-1950*

(Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers: Utrecht 2011), 192 blz., € 22,50

Hans Straver schreef voor het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers (LSEM) een prachtig boek over de Molukse geschiedenis vanuit Moluks perspectief. Het boek biedt een raamwerk van historische kennis en sluit aan bij de nu in Nederland ingeburgerde tien tijdvakken benadering, waardoor leraren aspecten van de Molukse geschiedenis vrij gemakkelijk een plek kunnen geven in hun programma. In het boek is de periode 1450-1950 verdeeld in zes tijdvakken. Na een inleiding over de voorgeschiedenis volgen hoofdstukken over de tijdvakken *Het land van de islam* (1000-1500), *Heilige oorlog* (zes- tiende eeuw), *De vrije zee* (zeven- tiende eeuw), *Sluimerende revolutie* (achttiende eeuw), *Koloniaal rijk* (negentiende eeuw), *Onafhankelijk- heid* (1900-1950), en tot slot een afsluitend hoofdstuk over de tijd na 1950 in Nederland en op de Molukken.

De zes hoofdstukken beginnen telkens met een leesbare en goed geïllustreerde historische beschrijving. Daarna volgen drie of vier verhalen over historische hoofd- personen, zoals de vrijheidsheld Patimura (1783-1817). Veel teksten gaan over mannen, maar er is ook enige aandacht voor vrouwen, zoals de in 1986 tot nationale heldin van Indonesië uitgeroepen Christina Martha Tiahahu (1800-1818). De website www.venstersmolukse- geschiedenis.nl bevat dezelfde op- bouw met veel afbeeldingen en een duidelijke tijdbalk, met per tijdvak een algemeen historische beschrij- ving, teksten onder de titel 'Wat gebeurde er in deze periode op de

Molukken?' en de verhalen over de hoofdpersonen. Door de heldere structuur en vormgeving vind je snel je weg in de goed gedoseerd aangeboden informatie.

In het primair onderwijs en in de onderbouw van het voortgezet onderwijs kunnen leraren bij de behandeling van de Nederlandse expansie in Indonesië vertellen over een of meer hoofdpersonen, met beelden van de website. In de bovenbouw vmbo bieden boek en website veel bruikbare aankno- pingspunten bij de eindterm over de koloniale relatie tussen Indone- sië en Nederland. Leerlingen kun- nen met de website aan het werk gezet worden - elk (duo) een eigen hoofdpersoon - met de opdracht: Leg uit of je deze persoon repre- sentatief vindt voor zijn tijd. In de bovenbouw havo en vwo kunnen boek en website gebruikt worden voor een SE-thema, waarin leerlin- gen de relatie Nederland-Indonesië onder meer vanuit Moluks perspec- tief bestuderen.

Eind september 2012 is het Moluks Museum in Utrecht gesloten vanwege financiële tekorten en op 1 januari 2014 moet het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers (LSEM) wegens bezuinigingen zijn werk stoppen. Er zijn afspraken gemaakt over het verzorgen van de expertise van LSEM door Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) vanaf 2014, maar het is nog onbekend hoe dat vormgegeven gaat worden. Gezien de didactische kwaliteit hoop ik dat SLO de website 'Ven- sters op de Molukse geschiedenis' overneemt, zodat leraren er nog lang gebruik van kunnen maken.

Tom van der Geugten

Belle Yang *Zonder zorgen. Het verhaal van mijn voorouders*

(Oog & Blik/De Bezige Bij: Amsterdam, 2012), 248 blz., € 27,50

'Als ik schrijf, dan ben ik een schrijver. Als ik schilder, ben ik een schilder.' Vrijwel iedere *graphic novelist* zou dit kunnen zeggen. Toch ligt het voor de hand dat dit in biografieën over Belle Yang wordt benadrukt. Opgeleid als bioloog (in Schotland) en later als kunstenares (in de Verenigde Staten en China), is zij sindsdien auteur en illustratrice van kinderboeken, exposierend kunstenares en dus ook *graphic novelist*.

Yang werd geboren in Taiwan, ver- huisde naar Japan en op zevenjarige leeftijd naar de Verenigde Staten. Ze studeerde dus in Schotland en in de VS. Toen een gewelddadige ex-vriend niet ophield met haar te stalken, verhuisde ze naar het land van haar voorouders, China, waar zij na de slachting op het Tienamen- plein weer vertrok. Belle Yang is een kind van minimaal twee culturen, wat zeer duidelijk wordt in het auto- biografische *Zonder zorgen*. *Zonder zorgen* is gemaakt op een manier die je bijna traditioneel voor *graphic novels* met een historisch thema mag noemen: de auteur vertelt hoe zij het verhaal van haar vader hoort en daarmee vertelt ze natuurlijk ook zijn verhaal. Hierin is zij vergelijkbaar met Art Spiegel- man (*Maus*) en Joe Sacco (*Gorazde, Palestina*). Maar daar houdt de verge- lijking op. Qua stijl en zeker ook het tempo van het boek is *Zonder*

zorgen veel beter vergelijkbaar met Marjana Satrapi's *Persepolis*. Satrapi is ook een kind van twee culturen, heeft een naïeve tekenstijl met vette zwart-wit accenten en hanteert hetzelfde tempo. Het tempo van *Zonder zorgen* is langzaam, de snelle Westerse levensstijl wordt gedempt door het boeddhisme en taoïsme van haar voorouders. Met zeer veel respect kijkt Yang naar het – moeilijke – leven van haar voorouders, de familiale conflicten, maar ook de moeilijkheden die vele Chinese families gehad moeten hebben tijdens het keizerlijke bewind, de oorlog en het communisme. Dit leven was zeker niet zorgeloos. Er mag dan wel vrijwel altijd de uiterlijke schijn van rust en kalmte zijn bewaard, onderhuids heeft er heel wat gebroeid. Na de communistische machtsovername moest iedereen terug naar zijn of haar geboortegrond. Yangs familielid 'derde oom', een boer die andere boeren had ingehuurd om zijn land te bewerken, ging nietsvermoedend terug. De Raad van Landarbeiders veroordeelde hem 'wegens onderdrukking van landarbeiders' tot twintig jaar heropvoeding in het werkkamp en zij sloegen hem bewusteloos. Na het horen van het nieuws over haar lievelingskleinzoon kreeg de overgrootmoeder van Yang een beroerte en stierf. 'Derde oom' hield het acht maanden vol in het werkkamp, voordat hij bezweek. In twaalf plaatjes (twee pagina's) schetst Yang de rauwe werkelijkheid. Je moet het twee keer lezen voordat dit echt tot je doordringt. Met *Zonder zorgen* en eerder de eerste twee (van drie) delen van *China* van Li Kunwu lijkt *graphic novel* uitgever Oog & Blik dé China-specialist van dit genre te worden. De kwaliteit van dit werk is hoog. Het maakt benieuwd naar wat er niet alleen óver, maar ook in China gepubliceerd wordt.

Ger Jan Onrust

Yann en Romain Hugault *Edelweiss. 1. Valentine*

(Silvester, 's-Hertogenbosch 2012),
50 blz., € 16,95

Oorlogen en andere conflicten zijn uitstekend te verstrippen. Scenarist Yann en tekenaar Romain Hugault hebben al meerdere malen aangetoond dat zij in staat zijn feit en fictie goed te combineren. Het is dan vooral Romain Hugault die met prachtige klare lijn-tekeningen 'de feiten' zo veel mogelijk tracht te verbeelden. Yann (Yannick le Penetier) levert het verhaal, en dat is voor Hugault een mooi alibi om zijn tekeningen te maken.

Het kan niet anders dat Yann de legendarische verhalen van *flying aces* Otto Kissenberth (de piloot met de Edelweiss schildering op zijn vleugel) en Georges Guynemer (van het Ooievaars-eskader) als inspiratie voor *Edelweiss* heeft genomen. Bovengenoemde namen komen niet voor in het boek (waar nog twee delen van gaan volgen), want dat zou niet kloppen met het onderliggende verhaal. Het neemt niet weg dat de strijd tussen de arrogante ridders van de lucht fraai verbeeld is.

Uitgeverij Silvester is gespecialiseerd in het uitbrengen van harde kaft strips voor volwassenen. Veel strips zijn te karakteriseren als *fantasy of science fiction*. Een andere specialiteit is 'geschiedenis met een twist'. In de *Uur U* strips is de geschiedenis net de andere kant op gegaan. Denk hierbij aan de Russen die als eerste op de maan zijn. De serie *Verborgene geschiedenis* geeft ahistorische verklaringen voor historische gebeurtenissen. En dan heeft deze Bossche uitgeverij (met een paar eigen stripwinkels) dus boeken waarbinnen verhalen binnen een zo historisch mogelijke achtergrond worden geplaatst. *Edelweiss* deel 1 geeft, in tegenstel-

ling tot de vette zwart-wit tekeningen van de magistrale striptekenaar Jacques Tardi, (letterlijk) kleur aan de loopgravenoorlog en wat zich daarboven in de lucht afspeelde.

Ger Jan Onrust

Schrijf een recensie

Wilt u ook uw mening

kwijt over een boek?

Neem dan contact op

met onze boeken-

redacteur Ben Vriesema

(beninhaarlem@
hotmail.com).

We plaatsen alleen

recensies van boeken

die aansluiten bij het

geschiedenisonderwijs.

Een recensie bevat

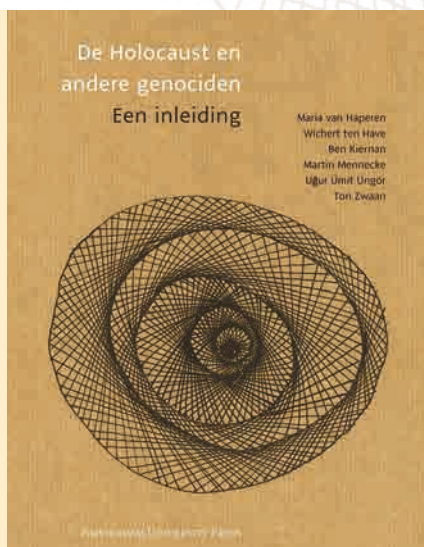
ongeveer 450 woorden.

De mens is tot genocide in staat

'De Holocaust en andere genociden' nuttig voor onderwijs

Het boek *De Holocaust en andere genociden* belicht vijf grote genociden van de twintigste eeuw. Het is bedoeld voor docenten in het voortgezet onderwijs. Genocide is geen uniek fenomeen, goed onderwijs is daarom onontbeerlijk. Kleio-lezers krijgen het boekje gratis bij dit blad.

M. van Haperen,
W. ten Have,
B. Kierman,
M. Mennecke,
U. Üngör en
T. Zwaan,
*De Holocaust en
andere genociden.
Een inleiding*
(Amsterdam
University Press;
Amsterdam, 2012),
176 blz. € 14,50.

Vijf genociden

De Holocaust en andere genociden geeft docenten een overzicht van vijf verschillende genociden die de afgelopen eeuw zijn gepleegd: de Holocaust, de Armeense genocide (1915), Cambodja (1975 – 1979), Rwanda (1994) en Joegoslavië (Srebrenica 1995). Een afsluitend hoofdstuk is gewijd aan de juridische implicaties van het begrip genocide. Het werk is niet direct bedoeld als lesmateriaal, maar meer om de vakkennis van docenten geschiedenis en maatschappijleer te verbreden en verdiepen. Naast het heldere taalgebruik en het prettige lettertype vallen de authentieke illustraties op. De - regelmatig aangrijpende - tekstbronnen staan overzichtelijk in een kader en kunnen zo in de les worden gebruikt. In de hoofdstukken worden de historische, politieke en economische omstandigheden geschetst van de daders, de omstanders en de slachtoffers en natuurlijk het verloop van de dramatische gebeurtenissen. Achter ieder hoofdstuk vind je een landkaart, een overzicht van de belangrijkste personen bij de betreffende volkerenmoord, een verklarende woordenlijst en een tijdlijn. Mijns inziens kunnen leerlingen in de bovenbouw - die bijvoorbeeld met een profielwerkstuk aan het werk zijn - het boekje ook goed gebruiken.

Wat is genocide?

In de bundel wordt ingegaan op wat er nu eigenlijk onder het begrip genocide, dat pas voor het eerst werd geïntroduceerd na de Tweede Wereldoorlog, wordt verstaan: *de vernietiging van een volk of etnische groep [...] een gecoördineerd plan met diverse acties die zijn gericht op de vernietiging van essentiële fundamenteën van het leven van nationale groepen, met als doel het uitroeien van deze groepen* (definitie Raphael Lemkin). Volgens deze definitie valt bijvoorbeeld het gooien van een atoombom op Hiroshima,

Eind september vond de jaarlijkse lezing van het NIOD over Holocaust en genocide plaats in de aula van de Universiteit van Amsterdam.¹ Voorafgaand aan de rede werden de eerste drie exemplaren van de bundel *De Holocaust en andere genociden* door Wichert ten Have aangeboden aan verschillende vertegenwoordigers uit de samenleving, onder wie Marjan de Groot-Reuvekamp in haar hoedanigheid als bestuurder van Euroclio. Alhoewel de bundel voor een groot lezerspubliek is geschreven, zijn docenten en docentenopleiders de primaire doelgroep. De Groot belooft de Engelstalige versie, *The Holocaust and other genocides, an introduction* op de jaarlijkse Euroclio conferentie in Erfurt (april 2013) te introduceren.

Ook Theo Mulder, directeur onderzoek van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) en Marcel Floor, hoofd van de afdeling Oorlogsgetroffenen en herinnering WOII (ministerie van VWS), als financier van de publicatie, ontvingen een exemplaar.

► Bob Moore, *Surviving the Holocaust, rescue in Nazi-occupied Western Europe* is vanaf eind 2012 bij het NIOD als boekje te verkrijgen.

waarbij zeker honderdduizend doden vielen en dat een door de Verenigde Staten gecoördineerde actie was, niet onder het begrip genocide. Want het doel was immers niet om het Japanse volk te vernietigen maar alleen om het uit te schakelen en tot overgave te dwingen. De Holocaust of Shoah is de meest afschrikwekkende genocide die we kennen vanwege de intensieve voorbereiding, de logistieke planning en het grootschalige fabrieksmatige karakter van de vergassing van de Joden. Vandaar dat het eerste hoofdstuk hierover gaat, terwijl de Armeense genocide waarbij tijdens de ineenstorting van het Ottomaanse Rijk naar schatting 1,2 miljoen Armeense christenen naar de Syrische woestijn werden gedeporteerd en vermoord natuurlijk veel ouder is. Rond Aleppo en Der el-Zor stierven velen van honger, ontbering en door massamoorden. Tegenwoordig sterven rond Aleppo overigens nog steeds veel mensen en mischien blijkt over enige tijd wel dat president Bashar al-Assad van Syrië zich ook schuldig maakt aan volkerenmoord.

Het wrede regime van Pol Pot in Cambodja waarbij Chinese, Vietnamese en andere minderheden werden vermoord, boeddhisten werden uitgeroeid, boeren de stedelingen zeer hard aanpakten en grote groepen mensen in het oosten van Cambodja door massamoorden aan hun einde kwamen, ligt iedereen nog vers in het geheugen. Uiteindelijk maakte het communistische Vietnam een einde aan het 'broederbewind' van de communistische Rode Khmer. Naar Vietnamese schatting zijn er ongeveer één miljoen Vietnamese Cambodjanen door de Rode Khmer vermoord.

In Rwanda werden in 1994 honderdduizenden Tutsi's door de Hutu's afgeslacht waarbij ook veel gematigde Hutu's werden vermoord. Dichter bij huis vond in 1995 het Nederlandse trauma plaats in Srebrenica waarbij het Bosnisch-Servische leger zeventuizend moslimmannen executeerde in de enclave die onder bescherming stond van het Nederlandse VN-bataljon.

De vraag die niet in de bundel wordt beantwoord, is wat de overeenkomsten zijn tussen al die volkeren waarop genocide is gepleegd. Het is dan ook slechts als inleiding bedoeld. Overeenkomsten lijken er na lezing wel degelijk te zijn. Het zijn vaak minderheidsgroeperingen (joden, Armeniërs, Cambodjanen) die in een samenleving de handel in handen

hebben of een elite (Tutsi's, Cambodjanen) vertegenwoordigden die bestuurlijke functies bekleedden. Kortom, minderheden die op economisch gebied flink wat in de melk te brokkelen hadden totdat een eenvoudig geschoolde meerderheid (boeren, arbeiders) aan het moorden slaat. Dat lijkt te gebeuren op het moment dat deze meerderheidsgroeperingen het slecht krijgen in bijvoorbeeld tijden van economische crises of oorlog.

Onderwijs

Oud Kleio-redacteur Maria van Haperen werkt sinds 2005 als onderwijsspecialist bij het NIOD. Haar taak is om de wetenschappelijke kennis over genocide te vertalen naar het onderwijs. Meer basaal dan onderwijs over 'wat goed of fout is' in het handelen van mensen bestaat er niet. Ze heeft het gevoel dat ze op deze wijze intensief met geschiedenis bezig is en dat ze tevens midden in de werkelijkheid staat. 'Het is een fenomeen waarmee je leerlingen wakker schudt en *to the point* en intensief betreft bij wat er in de wereld gebeurt en mogelijk is.'

Volgens haar heeft de afgelopen jaren een kentering plaatsgevonden. 'Genocide was vooral onvoorstelbaar en mocht nooit meer gebeuren, zoals verwoord is de uitspraak 'Nooit meer Auschwitz'. Maar dat beperkte de vrijheid van het denken over genocide. Inmiddels heeft er een omslag plaatsgevonden en denkt men nu in termen van 'het zal opnieuw gebeuren en vindt ook weer plaats' (denk bijvoorbeeld aan Darfur). De mens is tot een dergelijk gruwelijk fenomeen in staat. Goed onderbouwd onderwijs is daarom noodzakelijk, want alhoewel je daarmee misschien het fenomeen niet direct kunt voorkomen, kunnen we het wel tijdig leren herkennen.' ■

Joke Noordstrand is hoofdredacteur van Kleio.

- Op de begeleidende website van *De Holocaust en andere genociden*, www.holocaustengenocide.nl, verschijnt binnenkort een lijst van de behandelde begrippen en kerndoelen van de diverse curricula. Over de nieuwe publicatie worden onderwijl lezingen voor docenten (opleiders) en docenten in opleiding gegeven op lerarenopleidingen en scholen. In Windesheim kwamen maar liefst 110 studenten op de bijeenkomst af en werd er enthousiast gediscussieerd.
- Mocht u geïnteresseerd zijn, mail dan met educatie@niod.knaw.nl. Op www.niod.nl is een overzicht te vinden van lezingen bij u in de omgeving. Ter gelegenheid van 'Holocaust Memorial Day' bestaat de mogelijkheid om op 18 januari gratis deel te nemen aan een programma op het NIOD. Voor inlichtingen en/of aanmelding mailt u naar bovenstaand adres.

Studiereis VGN naar Macedonië

27 april t/m 5 mei 2013

De VGN organiseert samen met Sophus Travel in de meivakantie van 2013 een negendaagse studiereis naar Macedonië.

Macedonië is een van de zes staten die uit de voormalige Joegoslavische federatie is voortgekomen. Het land dat ingeklemd ligt tussen Albanië, Kosovo, Servië, Bulgarije en Griekenland is onafhankelijk sinds 1991. Het is ongeveer viervijfde van Nederland en heeft twee miljoen inwoners. Voor de cultureel-historisch geïnteresseerde bezoeker heeft het veel te bieden: een roemruchte geschiedenis, een turbulent jongste verleden, een schat aan oude steden, kloosters, kerken en opgravingen. De natuur kent een grote schakering aan prachtige landschappen: rivieren, meren, bossen, wijnstroken en landbouwgebieden.

Problemen heeft het land in overvloed: de slepende kwestie van de naamgeving, het probleem van de minderheden, de hoge werkloosheid, etc.

De rondreis zal de culturele, natuurlijke en historische schatten laten zien van steden, dorpen en platteland. Ontmoetingen met docenten, leerlingen en Macedoniërs thuis geven een extra dimensie aan deze reis. Kortom, een echte VGN-reis waarin veel te zien en te beleven is.

Programma

Zaterdag 27 april vliegen we met een tussenstop naar Skopje, de hoofdstad met 750.000 inwoners. Een eerste kennismaking met de stad.

Zondag 28 april bezoeken we de kloosters in het noordoosten van Macedonië. Eerst gaan we naar Kriva Palanka (het klooster Sveti Joakim Osogovski), daarna naar het dorpje Staro Nagoricani (het afgelegen klooster Sveti Georgija). In de namiddag keren we terug naar Skopje waar we in een korte stadsbezichtiging een bezoek brengen aan de Sveti Spas kerk met haar bijzondere iconostase.

Maandag 29 april vertrekken we naar Ohrid. Onderweg bezoeken we Nerezi (het klooster St. Panteleimon). Vervolgens rijden we naar Tetovo, het grootste culturele centrum van de Albanese moslim minderheid. Hier zien we de 'kleurrijke moskee', de mooiste van Macedonië. Via het Navrovo Nationale Park koersen we naar het St. Jovan Bigorski klooster, beroemd vanwege zijn iconostase. In de stad Debar aan de Albanese grens pauzeren we kort. Langs het meer van Debar en de ruige natuur hier rijden we naar Vranista, waar we het middeleeuwse kerkje Sveta Bogorodica bezichtigen.

Dinsdag 30 april is gereserveerd voor Ohrid. De 'Museumstad' Ohrid is een culturele schatkist en wordt wel 'het Jeruzalem van de Balkan' genoemd. Van de 365 kerken bezoeken we de belangrijkste. Ook wordt de iconengalerij met de wereldberoemde Byzantijnse iconen niet overgeslagen. De middag is ter eigen invulling. Gedacht kan worden aan een boottocht op het kristalheldere Meer van Ohrid langs de Macedonisch-Albanese grens.

Woensdag 1 mei bezoeken we aan de westkant van het Meer van Ohrid de kleine gotkerkjes in Kalishta en Radozda. Daarna rijden naar de andere kant van het meer voor een bezoek aan het klooster St. Naum, dat zijn bekendheid ontleent aan St. Kliment, een verspreider van de Slavische verlichting. We lunchen in het vissersdorpje Trpejca. Vandaaruit maken we - als het weer het toelaat - een boottocht naar het verborgen klooster Sveti Zaum. De boot zet ons vervolgens af in Pestani; de bus brengt ons naar het hotel in Kalishta. Onderzocht wordt de mogelijkheid van overnachten in het klooster St. Naum.

Donderdag 2 mei rijden we via de Lipona Livodapas, Resen en Kurbinovo naar Bitola. Onderweg een bezoek aan het dorpje Leskoec en zijn kerkje Sveti Spas met het bekende fresco van St. Kliment. Via een prachtige weg rijden aan de oostzijde van het Meer van Prespa naar het schilderachtige dorp Kurbinovo (kerkje met Byzantijnse fresco's uit 1190). 's Middags bezoeken we in Bitola de opgravingen van Heraclea Lyncestis (bijzondere vloermozaïeken).

Vrijdag 3 mei gaat de route via Krusevo en Treskavic naar Prilep. In Krusevo, een heldenstad, bezoeken we het huismuseum van de kunstenaar Nikola Martinovski. In Prilep, een stadje aan de voet van de markante rotsformatie 'de Pelikaan', beginnen we aan rit met terreinwagens door een fraai granietlandschap. Bestemming is het hooggelegen klooster Treskavic, waar de film 'Before the rain' is opgenomen.

Zaterdag 4 mei rijden we door de Tikvesregio, de grootste wijnstreek van de Balkan. Tijdens de lunch maken we kennis met de wijn. Vervolgens zetten we koers naar Stobi waar we de opgravingen bezoeken. Daarna vervolgen we de tocht naar Skopje.

Zondag 5 mei is de dag van de terugvlucht. Afhankelijk van het tijdstip is de dag ter vrije invulling.

Reissom

De reissom bedraagt 1249 euro per persoon (bij deelname van 21 personen). Niet VGN-leden betalen een toeslag van 50 euro. De eenpersoonstoelage is 169 euro. Hierbij zijn alle (!) kosten inbegrepen, met uitzondering van persoonlijke uitgaven en een reis- en annuleringsverzekering.

Voorbehoud

Onvoorziene prijsstijgingen van luchtvaarttarieven, belastingen, toeslagen, etc.

Programmawijzigingen.

Aanmelding en inlichtingen

U kunt zich aanmelden bij Johan Raven, reisleader, telefoon 058-2574050, e-mail johanraven@hetnet.nl onder gelijktijdige overmaking van 100 euro per persoon op rekening 128701 ten name van Penningmeester VGN te Stiens met vermelding van uw adresgegevens en 'Reis Macedonië'. Inschrijven is mogelijk tot 15 januari 2013, maar het aantal deelnemers is beperkt.

Het Treskavic-klooster.
Foto: Geoff Wong.
Links: Het klooster en
het meer van Ohrid.
Foto's Hans Poldoja.

Edith van Gameren
is freelance journalist en educatief auteur. In maart 2012 studeerde ze af als docent geschiedenis.

Erfgoed

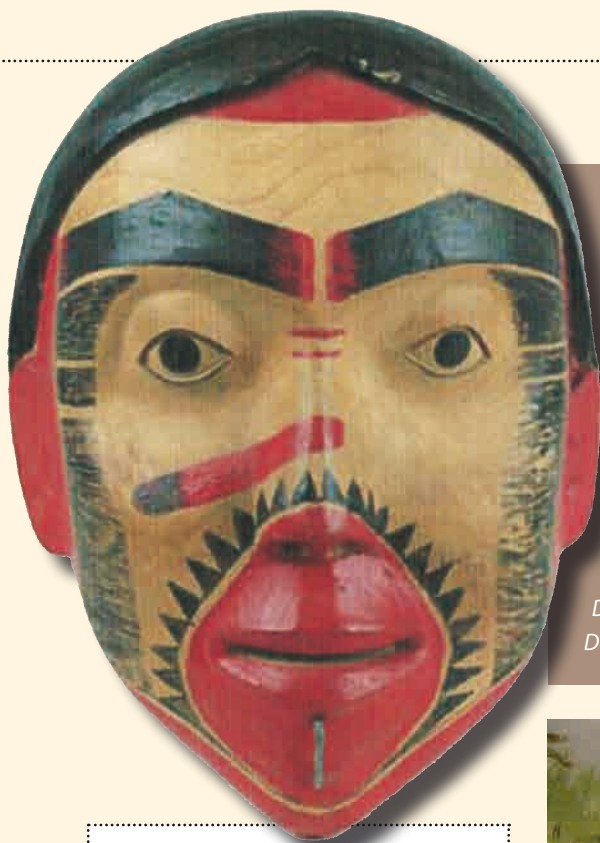
Mijn moeder heeft onze wieg weggegeven aan een Somalische vluchtelingenfamilie. De wieg waar mijn zus en ik in lagen en waar mijn kinderen in lagen. Maar die afgezien van die pakweg 6 x 6 maanden waarin 'ie dierbaar en dienstbaar was, vooral in de weg stond. En die een berooide, ontheemde en zwangere Oost-Afrikaanse veel harder nodig had. Pragmatisch en altruïstisch dus om hem weg te geven. Wat zeur ik nou. Het huis waar mijn wieg stond, aan de rafelrandjes van het dorp, is 38 jaar geleden al onteigend, gesloopt en bedolven onder een laag asfalt. Als zevenjarige legde ik me daar gewoon bij neer.

Voor een historicus hechtte ik altijd verrassend weinig waarde aan ouwe meuk. Ik gooi makkelijk weg. Wordt het niet meer gebruikt of gedragen? Weg ermee. Als de ruimte er niet is, ben ik niet

sentimenteel. Spullen zijn maar spullen en als je niet uitkijkt, staat er straks een reportagewagen van RTL voor je deur en komt Peter van der Vorst je voor het oog van de natie genezen van je ziekelijke verzameldrang. Een paar weken geleden startte de sloop van het tuinbouwbedrijf dat mijn opa begon en dat de generatie daarna voortzette. Ook dat moet plaatsmaken voor de vooruitgang, 'havengerelateerde bedrijvigheid' dit keer. Met een familiereünie namen we afscheid van de plek. Ik deed er 1001 vakantie- en weekendbaantjes, die toen heel belangrijk leken maar achteraf gezien een goedkope manier van kinderopvang waren - een hele dag onder de pannen voor 1 gulden. Dit was de plek waar ik meekreeg dat zaterdag gewoon een werkdag is en ondernemen financieel nogal avontuurlijk is, maar dat er onder de streep niets mooier is dan eigen baas zijn. Dat soort dingen bedenk je pas als je een stukje leven hebt om op terug te kijken.

'Voor een historicus hechtte ik altijd verrassend weinig waarde aan ouwe meuk'

De stoffige geur van jute zakken, de klamme warmte van de kas op een zonnige dag, de smaak van waterige automatenchocomel: het is nu allemaal herinnering. Ik heb me berouwvol ingeschreven voor het najaarscongres van de KNHG: 'Voorwerpen maken geschiedenis'. Want ja: erfgoed maakt identiteit tastbaar. Pas nu mijn eigen triviale erfgoed met grote brokken in containers verdwijnt, dringt het echt tot me door.

Indianen

In de tentoonstelling *Indianen* in de Nieuwe Kerk ligt het accent op de artistieke tradities van indianen van het Noord-Amerikaanse continent. Aan de hand van zeven regio's wordt een beeld geschetst van de rijke kunst en cultuur van indianenvolken. Ruim tweehonderd kunstobjecten en gebruiksvoorwerpen nemen de bezoekers mee naar de prairies in de Midwest, de vlakten rond de Great Lakes, Californië, de Canadese westkust en de landen van de Navajo en de Inuit. In Noord-Amerika zijn de indianen verdeeld over meer dan vijfhonderd stammen. Verreweg de meeste hebben een eigen taal, kunsttraditie en cultuur, meestal beïnvloed door de geografische ligging en klimaat. *Indianen* toont de schoonheid en diversiteit van de *Native American Art* en gaat specifiek in op de overdracht van tradities bij de indianen.

De tentoonstelling **Indianen. Kunst en cultuur tussen mythe en realiteit** is te zien in De Nieuwe Kerk in Amsterdam en duurt tot en met 14 april 2013.

Internationaal onderzoek

Voor het eerst zijn er op grote schaal gegevens verzameld over de schoolvakken geschiedenis, maatschappijleer en burgerschapsvorming aan meer dan dertig internationale opleidingen. Dit gebeurde in een driejarig Socrates-project waarvan de Universiteit van Wenen de penvoerder is. Het is een groot vergelijkend onderzoek naar deze vakken, waarin vragen worden beantwoord als: Hoe wordt er nagedacht en les gegeven over conflicten? Welke mogelijkheden zijn er voor samenwerking tussen geschiedenis, maatschappijleer en burgerschapsvorming en hoe diepgaand zijn de verschillen tussen deze vakken? Hoe worden diverse media ingezet en wat kun je er meer mee? En hoe is het gesteld met de professionele scholing en ontwikkeling van leraren in opleiding? Al deze gegevens en meer zijn te vinden op de website www.che.itt-history.eu/.

De lucht in

De tentoonstelling *Gevleugelde vrijheid* neemt de bezoeker mee langs meer dan zevenhonderdvijftig prachtige modelvliegtuigen. Ze vormen de basis van de tentoonstelling en geven een goed beeld van de vliegtuigen die in Tweede Wereldoorlog werden ingezet. Met het bombarderen kwam de oorlog voor de burgers dichterbij dan ooit tevoren. Naast de geschiedenis van beroemde vliegtuigen zoals de Spitfire en de Hurricane worden ook minder bekende vliegtuigen getoond van de luchtmacht van drieënveertig verschillende landen. Of het nu aan het Westfront of het Oostfront was, overal ging men de strijd in de lucht aan.

De tentoonstelling **Gevleugelde vrijheid. De Tweede Wereldoorlog in de lucht** is te zien in het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945 in Groesbeek en vormt een nieuw onderdeel van de vaste tentoonstelling.

Fabulous Fashion uit de fifties

In de *fifties* voerden optimisme en verandering de boventoon en dat zag je in het modebeeld. De elegantie en chic van de Parijse *haute couture* bestond naast de zwierige rock-'n-rollmode. De tentoonstelling brengt het contrast prachtig in beeld. Parijs had door de Tweede Wereldoorlog haar toppositie als modecentrum verloren aan de VS, maar door de *New Look* van Dior - wijde rokken, petticoats, slanke taille - kwam daar snel veran-

dering in. Zowel bij mannen als vrouwen vormden hoeden een belangrijk onderdeel van de garderobe. De jeugd kleepte zich in vrolijk bedrukte jurken en ontdekte ook de spijkerbroeken, bikini's, shorts en T-shirts.

Fabulous Fifties - Fabulous Fashion is in het Haags Gemeentemuseum te zien tot en met 3 februari 2013.

Beeldhouwkunst ►

Een selectie van ruim tachtig beelden van hout, steen en pijpen, uit zowel de eigen collectie als uit binnen- en buitenlandse verzamelingen, toont de schoonheid van de Utrechtse beeldhouwkunst aan het einde van de vijftiende eeuw en de vroege zestiende eeuw. In de middeleeuwen groeide Utrecht uit tot een belangrijk centrum op het gebied van politiek, economie, cultuur en religie. De aanwezigheid van een bisschop, kapitaalkrachtige geestelijken, invloedrijke adel en welgestelde burgers vormde een goede voedingsbodem voor de ontwikkeling van kunst, ook die van de beeldhouwkunst. Tot en met 24 februari 2013 is de tentoonstelling **Ontsnapt aan de Beeldenstorm**.

Middeleeuwse beeldhouwkunst te zien in het Catharijneconvent in Utrecht.

Blikken op Brabant

De canon van Nederland in Noord-Brabants perspectief

Gerrit Schoutema, Jurgen Pijlma en Theo Cuijpers

Blik op de Brabantse geschiedenis

Erfgoed Brabant heeft in september **Blikken op Brabant: de canon van Nederland in Noord-Brabants perspectief** gepresenteerd. De vensters van de nationale geschiedenis canon zijn bij dit boek het uitgangspunt. Het biedt hierdoor een houvast voor docenten die met de canon aan de slag gaan, maar in de klas merken dat het landelijke verhaal soms wel erg ver van hun directe omgeving af staat. **Blikken op Brabant** positioneert daarom de camera telkens net iets anders, waardoor het Brabantse perspectief op de nationale geschiedenis helder wordt. Het boek zit vol regionale en lokale voorbeelden om docenten te stimuleren tot een verdere verdieping, bijvoorbeeld door het bezoeken van monumenten en musea. Bovendien is de inhoud van **Blikken op Brabant** te vinden op www.regiocanons.nl. Docenten kunnen de illustraties uit het boek dan via het digibord rechtstreeks gebruiken in hun lessen. Meer info via www.erfgoedbrabant.nl.

Raad de Histopicto!

Vraag: over welke historische gebeurtenis gaat deze foto?

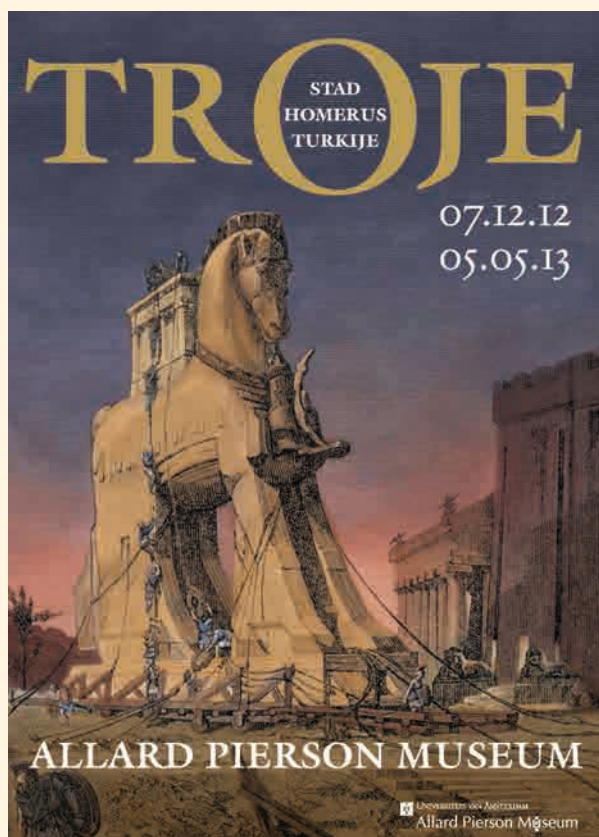

Stuur uw oplossing voor 15 januari 2013 naar redactie@vgnkleio.nl. Inzenden kan ook via de website www.vgnkleio.nl. De winnaar ontvangt een boekenbon van 20 euro. Op de foto in Kleio 5 zag u het stadhuis van Utrecht waar de onderhandelingen voor de Vrede van Utrecht plaatsvonden. Dat is in 2013 precies 300 jaar geleden. De boekenbon gaat naar Ed Arnold uit Zeist.

Prijs voor werkstuk over jappenkamp

De KNAW Onderwijsprijs voor het beste profielwerkstuk in het vwo, categorie cultuur en maatschappij, ging dit jaar naar Robin van Doorn, leerlinge van het Stedelijk Gymnasium Leiden. Zij schreef haar werkstuk over het jappenkamp Tjideng, waar haar oma gevangen zat. Onder de titel *Verzwegen geschiedenis: leven in en na 'Tjideng'* zocht zij uit hoe het nu in Nederland staat met de kennis over de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië. Ze interviewde bekende auteurs en deskundigen en las dagboeken van geïnterneerden. De jury was zeer lovend over het lijvige werkstuk van Robin. Een interview met Robin is te lezen op Historiek.net. De profielwerkstukken voor 2013 kunnen inmiddels weer worden ingezonden, ga voor de spelregels naar www.knawonderwijsprijs.nl

Tjideng kort na de bevrijding. De kampbewoners slopen de muur voor brandstof.
Foto NIOD.

Troje in de Turkse cultuur

In 2012 vierten Turkije en Nederland vierhonderd jaar diplomatieke betrekkingen. In het kader van dit herdenkingsjaar is de tentoonstelling *Troje, Stad, Homerus en Turkije* georganiseerd. Het vertelt de verhalen van Troje en laat zien hoe de betekenis van Troje telkens verandert en tot discussie leidt. Door de eeuwen heen hebben velen Troje geclaimd en het zich toegeëigend. Het begint natuurlijk met Homerus en zijn wereldberoemde epos de *Illias*. De tentoonstelling belicht het onderwerp vanuit verschillende standpunten. Daarbij is voor Turkije een belangrijke rol weggelegd. In de expositie is het rijke erfgoed over Troje in Turkije te zien, gecombineerd met verhalen over de veranderende visies over de beroemde stad. Tot en met 5 mei 2013 is de tentoonstelling *Troje. Stad, Homerus en Turkije* te zien in het Allard Pierson Museum in Amsterdam.

Canon Lichamelijke Opvoeding

Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de KVLO (Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding) is de website www.canonlo.nl over anderhalve eeuw lichamelijke opvoeding gemaakt.

De Canon LO geeft toegang tot de rijke historie van de lichamelijke opvoeding. Een kleine vijftig vensters geven met elkaar een overzicht van de geschiedenis van het vakgebied vanaf 1862, het jaar waarin de 'Vereniging van onderwijzers in de gymnastiek in Nederland' werd opgericht, tot heden.

Door middel van doorklikken in de tekst biedt ieder venster achtergrondinformatie en doorverwijzingsopties. Voor wie nog meer wil weten, zijn bij ieder venster literatuurverwijzingen, externe links en verwijzingen naar aanvullend materiaal opgenomen.

Geen Kinderspel

Geen Kinderspel is een ontroerende tentoonstelling over kinderen tijdens de Holocaust. De kinderen waren de kwetsbaarste slachtoffers van het naziregime, maar zij bezaten ook een opmerkelijke kracht: hun fantasie en hun speelgoed. Deze expositie toont speelgoed van Joodse kinderen die tijdens de oorlogsjaren in kampen zaten of ondergedoken waren. Een beertje in kampkleding, een pop met een davidster of een zelfgemaakt vliegtuig, het zijn allemaal symbolen van overlevingskracht en troost. Er is een, gratis te verkrijgen, educatief programma ontwikkeld voor basisscholen en scholen in het voortgezet onderwijs.

Tot en met 12 mei 2013 is de tentoonstelling *Geen Kinderspel* in het OorlogsVerzetsMuseum in Rotterdam te bezichtigen.

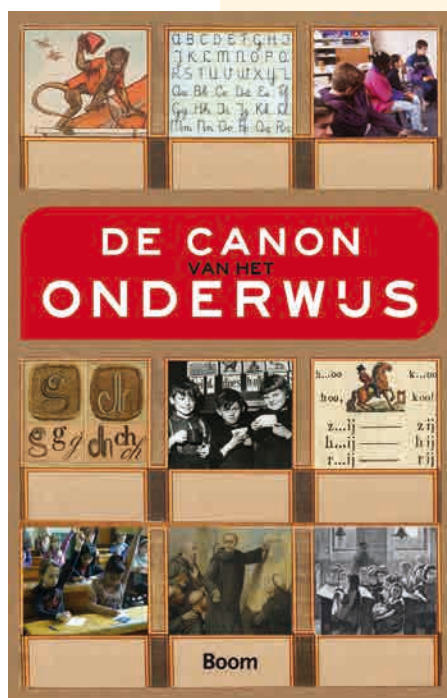

Knotsoefeningen van de damesgymnastiekvereniging 'Hygiëa'.

Canon van het onderwijs

De onderwijsgeschiedenis van Nederland is vastgelegd in het boek *De canon van het onderwijs*. Het boek is een cadeau van de Onderwijsraad aan het onderwijs, aangekondigd bij het afscheid van voorzitter Fons van Wieringen. Een commissie onder leiding van Sijbolt Noorda vatte de geschiedenis van het onderwijs samen in dertig markante gebeurtenissen. Het boek is een aanvulling op de canon van de algemene Nederlandse geschiedenis, waarvoor Van Wieringen zich eerder sterk maakte.

Zie www.onderwijserfgoed.nl voor meer informatie.

Noordhoff Uitgevers

**GESCHIEDENIS
WERKPLAATS**

Nieuw!

**Geschiedenis-
werkplaats**

**Tweede Fase
2e editie**

Vraag nu uw
beoordelingsexemplaar
aan via
[www.geschiedenis-
werkplaats.noordhoff.nl](http://www.geschiedenis-
werkplaats.noordhoff.nl)

Wij **helpen**
u graag
geschiedenis
te **maken**

Noordhoff Uitgevers werkt voor de docent

Nieuw

Feniks Overzicht van de geschiedenis voor bovenbouw havo en vwo

U kunt nú aan de slag met de nieuwe editie van Feniks voor de bovenbouw van havo en vwo. De nieuwe editie is sterk verbeterd, bereidt perfect voor op het nieuwe examen in 2015 en volgt de ontwikkelingen van de syllabus op de voet. Ontdek het zelf!

Ga nu naar www.feniks-online.nl/nieuweeditie en vraag uw beoordelingsexemplaar aan!

ThiemeMeulenhoff